รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ผ่านแนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธวิช สุดสาคร และคณะ

กันยายน 2556

สัญญาเลขที่ RDG5540044

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ผ่านแนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา

คณะผู้วิจัย		สังกัด
1. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธวิช สุดสาคร	หัวหน้าโครงการ	มหาวิทยาลัยศรีปทุม
2. อาจารย์นพเวช บุญมี	นักวิจัย	มหาวิทยาลัยศรีปทุม
3. อาจารย์ฉัตรฉวี คงดี	นักวิจัย	มหาวิทยาลัยศรีปทุม

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย วช. – สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	**ก**
Abstract	**ฉ**
สารบัญ	**ซ**
บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา	1
1.2 ปัญหาการวิจัย	2
1.3 วัตถุประสงค์	2
1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.5 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	3
1.6 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย	3
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย	4
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรมและเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง	**5**
2.1 แนวคิดด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น	5
2.2 การจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรือการจัดการในเชิงจิตสำนึก	7
2.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	9
2.4 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism)	12
2.5 การจัดการความรู้ (knowledge management)	15
2.6 แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์	23
2.7 แนวคิดโซ่อุปทานการท่องเที่ยว	24
2.8 การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว	26
บทที่ 3 วิธีการดำเนินการวิจัย	**32**
3.1 วิธีการวิจัย	32
3.2 แหล่งข้อมูลที่ศึกษา	32
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล	32
3.4 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล	33
3.5 ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย	33

บทที่ 4 ผลการวิจัย **35**

4.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน 35

4.2 ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น 43

4.3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น 52

4.4 ความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์กับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว 68

4.5 กรณีศึกษาการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว 69

บทที่ 5 บทสรุป และข้อเสนอแนะ **76**

5.1 บทสรุป 76

5.2 แนวทางการบูรณาการปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ 80

5.3 ข้อเสนอแนะ 81

บรรณานุกรม **83**

ภาคผนวก ก ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม **84**

ภาคผนวก ข แบบบันทึกข้อมูลท้องถิ่น **98**

ภาคผนวก ค แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น **102**

ภาคผนวก ง แบบบันทึกข้อมูลท้องถิ่น 7 ชุมชน **104**

ภาคผนวก จ ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา **138**

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวผ่านแนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆ และศึกษาแนวทางในการดำเนินกระบวนการจัดการความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา และนำไปสู่การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน โดยกำหนดขอบเขตของการวิจัย ด้านพื้นที่ ที่มุ่งศึกษาเฉพาะเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา 7 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านโคกไคร ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ ชุมชนบ้านบางพัฒน์ ชุมชนบ้านท่าดินแดง ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ ชุมชนบ้านท่าเขา และชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ และมีการเก็บรวบรวมข้อมูล แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึก จากการสัมภาษณ์ การจัดสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ที่ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารราชการ เอกสารงานวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและในพื้นที่ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบการสัมภาษณ์ และแบบบันทึกข้อมูลภูมิปัญญา ที่ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษาใช้การเปรียบเทียบรูปแบบที่เกิดขึ้นจากข้อมูลว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีที่มีอยู่แล้วหรือไม่ และการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับกรณีที่ศึกษา ด้วยการเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ และยืนยันคำอธิบายด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่การสร้างต้นทุนทางการท่องเที่ยวที่มั่นคงและยั่งยืน อันเป็นหัวใจของการพัฒนาเป็นกลุ่มเครือข่ายสหกรณ์ท่องเที่ยวเชิงคุณค่าต่อไป

ผลการวิจัยสรุปได้ว่า ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า คนทะเลแห่งอ่าวพังงา และชาวเกาะแห่งทะเลอันดามันทั้ง 7 ชุมชนที่รวมกันเป็นเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ดำรงวิถีชีวิตด้วยการเรียนรู้ธรรมชาติ และสร้างความรู้ในการดำรงชีวิต จากความรู้สึกรัก หวงแหน และผูกพันกับระบบนิเวศ ถ่ายทอดออกมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้อย่างน่าสนใจ การรู้จักสังเกต จดจำ ลองผิดลองถูกและการหาความรู้เพิ่มเติม ถูกหล่อหลอมเป็นความรู้ และความเชื่อ ความศรัทธา ผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาในการดูฟ้า ดูน้ำ ดูคลื่น ดูลม ดูเมฆ ของชาวทะเลแห่งอ่าวพังงา นอกจากนั้นชาวชุมชนแห่งอ่าวพังงา เหล่านี้ยังเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตจาการศึกษาระบบนิเวศ การสังเกตพฤติกรรมของสัตว์น้ำ และสิ่งมีชีวิต เป็นฐานการคิดในการสร้างภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องมือประมง เช่น การทำลอบดักปู การทำอวนดักกุ้งเคย เป็นต้น การศึกษาระบบนิเวศนี่เองที่นำมาสู่ภูมิปัญญาในการผลิต และการปรุง การแปรรูป และการถนอมอาหาร ของชาวชุมชนด้วยความสมบูรณ์ของทรัพยากรชาวบ้านจึงเรียนรู้ที่ผลิตอาหารโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ สัตว์น้ำจากทะเล และป่าชายเลน พืชผักสมุนไพร จากป่าพรุ และป่าเขา หรือแม้แต่การทำนาข้าวบนเกาะของชาวเกาะยาว ล้วนแล้วแต่

เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนทั้งสิ้น แต่ชาวชุมชนก็เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้เกิดความความยั่งยืน การเรียนรู้ที่จะเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง แทนการล่าสัตว์น้ำ การปลูกป่าทดแทนเมื่อใช้สอยไม้จากป่า หรือแม้แต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เน้นการศึกษาธรรมชาติและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เรื่องเหล่านี้กลับเป็นความรู้ใหม่ ที่เกิดจากการพัฒนา และการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม เป็นภูมิปัญญาที่มีความเป็นสากลมากขึ้น

ด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ในการกระบวนการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ทั้ง 7 ชุมชน นั้นในขั้นตอนของการสร้างความรู้โดยภาพรวมนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ การสร้างความรู้จะเกิดจากการที่ได้รับถ่ายทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาจากรุ่นต่อรุ่นภายในครอบครัวหรือการเรียนรู้จากผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้เชียวชาญเฉพาะด้านต่างๆ โดยเฉพาะภูมิปัญญาในเรื่องระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ วิถีเกษตรกรรมและประมงชายฝั่ง อาหารพื้นบ้าน สุขภาพและสมุนไพรที่เกียวข้องกับการดำเนินชีวิต การสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย การทำมาหากิน ที่ชาวบ้านในชุมชนจำเป็นจะต้องเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ ส่วนภูมิปัญญาเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ที่ประชากรส่วนใหญ่ของทุกชุมชนจะนับถือศาสนาอิสลามนั้นมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาจากการประกอบพิธีกรรม การละเล่นตามประเพณี ความเชื่อของศาสนาอิสลามเป็นหลัก นอกจากนั้นในกระบวนการของการสร้างความรู้ด้านภูมิปัญญาของชุมชนยังมีการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชนที่เป็นความรู้ใหม่ หรือความรู้เดิมที่สูญหายไปจากชุมชน มาใช้ในการพัฒนาชุมชนทั้งวัตถุประสงค์ในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าที่ชุมชนผลิตเพื่อจำหน่ายและให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ส่วนการจัดการความรู้ในขั้นตอนของกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญานั้นคงอยู่สืบต่อไป แต่จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่เกือบทุกชุมชนขาดการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เป็นระบบ มีเพียงบางชุมชนและบางภูมิปัญญาเท่านั้นที่มีการบันทึกไว้ อาทิ การบันทึกภูมิปัญญาด้านอาหารของชุมชนบ้านโคกไคร และการจัดการความรู้ในขั้นตอนของกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ชุมชนในเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาที่ได้มีการปฏิบัติกันมานั้นโดยส่วนใหญ่จะมีการถ่ายทอดจากบุคคลที่เป็นผู้สร้างหรือมีองค์ความรู้ในแต่ละเรื่องไปสู่กลุ่มภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่นักท่องเที่ยวด้วยเช่นกันโดยผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆ ในส่วนของกระบวนการสุดท้ายก็คือ การนำความรู้ด้านภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์ของชุมชนต่างๆนั้น มีการนำความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์จริงแต่เป็นการใช้ประโยชน์ที่อยู่ในวงจำกัดเพียงภูมิปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนนั้น พบว่ามีภูมิปัญญาในเรื่องต่างๆอยู่จำนวนมากที่มีศักยภาพที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนได้ เช่น ภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรของชุมชนบ้านโคกไครที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว ภูมิปัญญาเรื่องระบบนิเวศของ

บ้านอ่าวกะพ้อ เกาะยาวใหญ่ ที่เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศน์ในทะเล หรือภูมิปัญญาระบบนิเวศน์ป่าชายเลนและป่าโกงกางที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชนบ้านทุ่งนางดำ เป็นต้น

ด้านความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์กับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว พบว่า ได้จำแนกความร่วมมือออกเป็น 2 ด้านด้วยกัน คือความร่วมในด้านการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชนต่างๆ โดยชุมชนที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องใดก็จะถ่ายทอดไปยังชุมชนอื่นๆ เช่น ชุมชนบ้านท่าเขา เกาะยาวน้อยมีความสารถในการดำเนินธุรกิจโฮมสเตย์ และมีประสบการณ์ ตลอดจนมีผลประกอบการที่ดีในธุรกิจดังกล่าว มากกว่าชุมชน อื่นๆ ก็จะเป็นผู้ถ่ายทอด ความรู้และภูมิปัญญาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจโฮมสเตย์ ให้กับชุมชนอื่นๆในเครือข่าย นอกจากนั้นชุมชนบ้านโคกไครที่ มีสมาชิกของชุมชนเป็นผู้ที่มีความสามารถในการทำผ้าบาติด ก็มีการถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญานั้นไปยังชุมชนอื่นๆด้วยอีกเช่นกัน แต่ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆ อีกมากที่สั่งสมอยู่ในชุมชนต่างๆที่ยังไม่ได้ถูกนำเอาออกมาใช้ประโยชน์และแลกเปลี่ยนระหว่างกันอย่างมีระบบ ในส่วนความร่วมในด้านการดำเนินธุรกิจของเครือข่ายซึ่งเป็นความร่วมในเบื้องต้นของการเป็นเครือข่าย และที่ผ่านมาได้มีความร่วมมือที่เป็นรูปแบบของการส่งต่อนักท่องเที่ยวของชุมชนต่อชุมชน ในการที่จะพยายามให้บริการของการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการในเบื้องต้นของนักท่องเที่ยวให้ได้ โดยชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนแต่มีที่พักอาศัยที่รองรับนักท่องเที่ยวไม่เพียงพอก็จะส่งต่อนักท่องเที่ยวไปยังชุมชนที่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวในด้านที่พักอาศัยที่มากกว่า นอกจากนั้นยังมีความร่วมมือในด้านการให้ยืมอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรมนันทนาการต่างๆที่เป็นบริการเสริมเพื่อความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยว โดยชุมชนที่ขาดแคลนก็สามารถยืมได้จากชุมชนที่มีสำรองไว้และมาส่งคืนได้ในภายหลัง ซึ่งถือว่าเป็นการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ความร่วมมืออื่นๆที่ชุมชนมีความต้องการตรงกันอย่างมากก็คือ ความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรที่ให้บริการในการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อที่จะยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการบริการในการที่จะสร้างความพอใจแก่นักท่องเที่ยวนั่นเอง

สำหรับแนวทางการบูรณาการปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ พบว่า ชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายฯ จัดตั้งคณะทำงานของเครือข่ายฯขึ้นมา ร่วมวางแผนและหารูปแบบความร่วมมือในเรื่องดังกล่าวร่วมกันภายใต้ความเข้าใจและเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งการจัดการความรู้ที่ผ่านมาของแต่ละชุมชนยังไม่เป็นรูปแบบที่ดีมากนัก โดยกระบวนการแรกของการจัดการความรู้ แต่ละชุมชนควรจะเริ่มจากการค้นหาและระบุภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีศักยภาพเหมาะสมกับบริบทของธุรกิจที่ชุมชนมีความสามารถจัดการสำหรับบริการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างและพัฒนาความรู้ด้านภูมิปัญญานั้นๆ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนหลังจากที่ได้มีการสร้างและพัฒนาภูมิปัญญาไปแล้ว ชุมชนต่างๆในเครือข่ายควรมี

การรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาร่วมกันเพื่อเป็นการบันทึกและจัดเก็บความรู้โดยที่แต่ละชุมชนสามารถเข้าถึงและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอีกด้วย

ในส่วนกระบวนการของการถ่ายทอดความรู้นั้น เครือข่ายฯควรจะต้องสร้างช่องทางต่างๆที่ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ใช้ภูมิปัญญาต่างๆนั้นสามารถเข้าถึงและเข้าใจรายละเอียดข้อมูลภูมิปัญญาได้ง่าย กล่าวคือให้สะดวกต่อการเรียนรู้และใช้งานนั่นเอง ตัวอย่างเช่น การประชาสัมพันธ์ข้อมูล สภาพ ดิน ฟ้า อากาศ ความรู้ด้านภูมิปัญญาที่น่าสนใจของชุมชนต่างๆเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ ในการวางแผน การตัดสินใจเลือก การเตรียมตัวสำหรับที่จะเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ และข้อมูลดังกล่าวยังเป็นการกระตุ้นนักท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิดความปราถนาที่จะเดินทางมาเรียนรู้ในสถานที่จริงอีกด้วยภายใต้การจัดทำฐานข้อมูลที่มีการออกแบบและจัดระบบที่ดี นอกจากนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาและความรู้ต่างๆภายในชุมชนหรือเครือข่ายฯที่เป็นระบบเพื่อการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนก็มีความสำคัญอย่างมากและเป็นความต้องการที่ชุมชนสมาชิกในเครือข่ายฯอยากให้เกิดขึ้นจากความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ เพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการให้บริการในธุรกิจท่องเที่ยวและการต้อนรับนักท่องเที่ยวของคนในชุมชนที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจและประทับใจแก่นักท่องเที่ยวทั้งภายในและต่างประเทศ และสุดท้ายของการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือการนำภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เครือข่ายฯ ควรมีการสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงแนวทางและทิศทางของความต้องการของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางหรือมีโอกาสเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของตน เพื่อไปนำไปสู่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของต้นไปออกแบบสร้างเป็นบริการหรือกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ที่จะให้บริการแก่นักท่องเที่ยวตามความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มต่างๆ ภายใต้ความร่วมมือในการเรียนรู้ และการวางแผนร่วมกันของชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายฯ

สำหรับข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย นั้น เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นความรู้ของชุมชนท้องถิ่นเป็นอัตลักษณ์ และความภาคภูมิใจในภูมิรู้ของชุมชน ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ระบบการศึกษาทุกระดับทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น ควรเปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ท้องถิ่นและใช้ท้องถิ่นของตน เป็นการเปิดศักยภาพของครูในท้องถิ่น ทำให้การศึกษาสอดคล้องกับท้องถิ่นมากขึ้น รวมทั้งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นผู้ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ และเครือข่ายธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน อาจมีการแบ่งผลประโยชน์จากกิจการท่องเที่ยว เพื่อจัดตั้งมูลนิธิ หรือสถาบันในรูปเอกชนเพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้แห่งแผ่นดินเกิด เป็นพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์เรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวทะเลแห่งอ่าวพังงา สุดท้ายคือ สถาบันการศึกษา ทั้งประถมศึกษา มัธยมศึกษา รวมถึงอาชีวะศึกษา ที่อยู่ในพื้นที่ชุมชน ควรทำหน้าที่ เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาชุมชนหาแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน คัดเลือกกิจกรรมหรือเนื้อหา

สาระของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียน ในจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตร ควรเชิญปราชญ์ชาวบ้านหรือเจ้าของภูมิปัญญาในด้านต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โรงเรียนควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมชุมนุม โดยนำคณะครู นักเรียน เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของท้องถิ่น ควรศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตรและกำหนดแผนปฏิบัติงานของโรงเรียน ตลอดจนติดต่อประสานงาน เพื่อขอสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในการ ปรับปรุงหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาใช้ พร้อมจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ติดตามสนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงานควบคู่กับการจัดทำเอกสารเผยแพร่และยกย่องเชิดชูเกียรติเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านอีกด้วย

สำหรับข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาวิจัย เพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) โดยอาจเลือกชุมชนที่มีความโดดเด่นที่สุดสัก 3-4 ชุมชนจากใน 7 ชุมชน ที่มีความพร้อม เพื่อเป็นชุมชนนำร่องในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของจังหวัดพังงาต่อไป ที่เน้นให้ชุมชน และสถานศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา วิจัย เพื่อจัดทำ และพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการต่อยอดการวิจัยในครั้งนี้ ให้สามารถเป็นคลังภูมิปัญญาของชาวทะเลแห่งอ่าวพังงาสืบไป

ABSTRACT

This research paper, “The Knowledge Management of Local Wisdom for the Development of the Community-based Tourism under the Cooperative Network Value Concept: A Case Study on the Community-based Tourism Network in Phang Nga”, aims to build a data base for the local wisdom from the different local communities in Phang Nga and to study the knowledge management process of the local wisdom of the community-based tourism network in Phang Nga. This paper also proposes the implication of the local wisdom knowledge management to increase potential businesses for the community-based tourism under the concept of cooperative network values – how local wisdom can promote efficiency and sustainability in the community-based tourism development. The scope of the research covers the tourism network in seven communities in Phang Nga: (1) Ban Kokkrai, (2) Ban Sam Chong Nuea, (3) Ban Bangpat, (4) Ban Tha Dindaeng, (5) Ban Tung Nang Dam, (6) Ban Tha Khao, and (7) Ban Aokapor. The data are collected in two ways: (1) primary sources – the researchers conduct an in-depth interview, group discussion and participatory action approach; (2) secondary sources – the researchers study the relevant documents, e.g., official documents, academic papers and other research materials relating to this study. The research methods used in this study are qualitative – i.e., interviews, data recording about the local wisdom, case study, and theoretical and empirical analyses. The objective of this paper is to promote growth, sustainability and cooperative network values for the tourism industry in Phang Nga.

The result of the research shows four main findings: (1) local wisdom data base, (2) local knowledge management process, (3) network cooperation under the cooperative network values, and (4) the implication of the knowledge management of local wisdom. In this research, the local wisdom data base can be classified into four groups, namely 1) Agriculture and Coastal Fishery, 2) Food and Health, 3) Ecological and Natural Resources, and 4) Culture and Local Handicraft.

The process of knowledge management, in this paper, involves four stages: knowledge creation, knowledge storage, knowledge transfer, knowledge usage. Knowledge creation mainly involves community/family socialization. Very little do

the local people learn from the courses provided by state agencies – this is called internalization. Moreover, local wisdom is rarely recorded or stored properly. This is considered as one of the main weaknesses in the process of knowledge management of local wisdom. Knowledge about the local wisdom is sometimes transferred to tourists via activities of the community-based tourism.

Under the concept of the cooperative network values, there are two types of network cooperation: learning network and business network. In the learning network, the communities teach and learn from each other. For example, Ban Tha Khao has an expertise in home stay business. Therefore, the six other communities would send their representatives to learn about the home stay business in Ban Tha Khao. In the business network, the seven communities would help recommend each other businesses to their customers. For example, tourists who are in Ban Kokkrai may be recommended to accommodate in Ban Bangpat because of the availability and conveniences of the hotels, home stays and restaurants.

Finally, for the implication of the knowledge management of local wisdom, the researchers propose the establishment of the working committee for the seven communities which will manage the systematic process of knowledge management for the local wisdoms. This is in order to promote the development of community-based tourism, the innovation of local products and services, and the sustainability of local environment. Moreover, the researchers propose the application of the local wisdom in the curriculum of the basic education for the seven communities. The new generation should be educated about the local wisdoms of their ancestors – so that they can help promote the business sustainability of the community-based tourism.

บทที่ 1
บทนำ

1.1 ความสำคัญและที่มาของปัญหา

ภูมิปัญญา คือ ศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้คนได้สั่งสมกันมาช้านาน เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นความรู้ที่มีคุณค่า และดีงาม ที่ผู้คนได้ค้นคิดขึ้นมาไม่ใช่ด้วยสมองแต่เพียงอย่างเดียว หากแต่ด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ญาณทัศนะ และจิตวิญญาณ (เสรี พงศ์พิศ,2546) นอกจากนั้นภูมิปัญญายังแสดงถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ ในการปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นเสมือน มรดกทางความรู้ ความศรัทธา และจิตวิญญาณท้องถิ่นที่จะต้องได้รับการจัดการ เพื่อสืบสาน และพัฒนาเป็นองค์ความรู้ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ตลอดจนสามารถเป็นต้นแบบในการคิดค้นหา เรียนรู้ และบูรณาการความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้พัฒนาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน

ปัจจุบันมีการยอมรับกันอย่างกว้างขวางว่าการท่องเที่ยวเป็นกระบวนการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชน ดังนั้นที่ผ่านมาจึงมีการนำเอาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น มาเป็นสินค้าและต้นทุนทางการท่องเที่ยว มีทั้งที่ประสบความสำเร็จ และประสบความล้มเหลวเนื่องจากขาดความรู้ในการบริหารจัดการและพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เช่นเดียวกับ เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาซึ่งเป็นผลลัพธ์ 1 ใน 6 เครือข่ายจากชุดโครงการวิจัยการพัฒนาขบวนการสหกรณ์ในพื้นที่จังหวัดพังงา ในระหว่างปี 2548-2549 และโครงการวิจัยเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนเชิงอนุรักษ์จังหวัดพังงา ในปี 2552 ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มชุมชนท่องเที่ยว 11 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านเกาะนก กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านสามช่อง กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านโคกไคร กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านพรุใน กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านเกาะไม้ไผ่ กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านบางเตยใต้กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านช้างนอน กลุ่มบางพัฒน์โฮมสเตย์ กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านป่ากอ กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านทุ่งนางดำ และกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านนาใน (นารถพงศ์ สุนทรนนท์และคณะ 2552) เครือข่ายดังกล่าวได้รับการพัฒนาให้เป็นหนึ่งในกระบวนการขับเคลื่อนให้เป็นกลุ่มสหกรณ์ท่องเที่ยวโดยชุมชนของจังหวัดพังงา โดยสหกรณ์จังหวัดพังงา แต่ด้วยการที่มุ่งหวังในเรื่องของการหวังผลทางธุรกิจท่องเที่ยวจึงเกิดการขายทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อสนองธุรกิจท่องเที่ยวโดยไม่ได้รับการจัดการความรู้ในเรื่องดังกล่าวอย่างเป็นระบบ เมื่อสมาชิกเครือข่ายท่องเที่ยวบางกลุ่มไม่ประสบความสำเร็จ

เรื่องธุรกิจการท่องเที่ยว ก็เกิดอาการท้อแท้ และออกจากการเป็นสมาชิกเครือข่าย ทำให้การขับเคลื่อนกระบวนการไม่สามารถดำเนินการให้เกิดผลได้อย่างเต็มประสิทธิภาพเท่าที่ควร

ในขณะที่แนวคิดเรื่องของคุณค่าของสหกรณ์ ที่ได้กล่าวถึง การร่วมมือกัน เชื่อมโยงเครือข่ายเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพองค์กร และการเป็นองค์กรที่มีธรรมาภิบาลเพื่อสร้างความเข้มแข็งของสมาชิก ชุมชนสังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายสำคัญที่จะให้เกิดการบูรณาการความสัมพันธ์การทำงานร่วมกัน ไม่ได้ถูกนำมาใช้ในการบริหารจัดการเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาต้องเรียนรู้ และก้าวทันกระแสการท่องเที่ยวที่มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาเพื่อสามารถพัฒนาไปสู่การเป็นเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ที่เน้นเรื่องของการก้าวทันการเปลี่ยนแปลง การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และความยั่งยืนของสมาชิกภาคีได้อย่างแท้จริง โดยเริ่มจากการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นเสมือนฐานรากสำคัญในการค้นหาอัตลักษณ์หรือรากเหง้าทางความรู้ และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกัน ทั้งภูมิปัญญาในกระบวนการผลิต รวมถึงแนวคิดในการบริหารจัดการ ซึ่งทั้งหมด จะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว การสร้างต้นทุนทางการท่องเที่ยวที่มั่นคงยั่งยืน อันเป็นหัวใจของการพัฒนาเป็นกลุ่มเครือข่ายสหกรณ์ท่องเที่ยวเชิงคุณค่าต่อไป

1.2 ปัญหาการวิจัย

เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา จะสามารถกำหนดแนวทางในการพัฒนาระบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นต้นทุนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ได้อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1.3.1 เพื่อจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา

1.3.2 เพื่อศึกษาแนวทางในการดำเนินกระบวนการจัดการความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา

1.3.3 เพื่อบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ดังนี้

1.4.1 ขอบเขตด้านพื้นที่ เน้นศึกษาเฉพาะเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา 7 ชุมชน ประกอบด้วย

1) ชุมชนบ้านโคกไคร
2) ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ
3) ชุมชนบ้านบางพัฒน์
4) ชุมชนบ้านท่าดินแดง
5) ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ
6) ชุมชนบ้านท่าเขา
7) ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ

1.4.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา เน้นศึกษาเรื่องของกระบวนการจัดการความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาทั้ง 7 ชุมชน แนวทางการบูรณาการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาพัฒนาเป็นรูปแบบเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ในธุรกิจท่องเที่ยว

1.5 นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1.5.1 การจัดการความรู้ หมายถึง กระบวนการในการสร้าง ประมวล และใช้สารสนเทศที่มีคุณค่า เพื่อใช้ในการดำเนินงานให้เกิดประสิทธิผล โดยมีกระบวนการจัดการความรู้ 4 ขั้นตอนหลัก อันประกอบไปด้วย การสร้างความรู้ การจัดเก็บองค์ความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

1.5.2 ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ในการปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม ผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก และถ่ายทอด เป็นวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมา องค์ประกอบของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการวิจัยนี้ จะจำแนกได้ดังนี้ ความรู้เรื่อง ระบบนิเวศน์และทรัพยากรธรรมชาติ วิถีเกษตรกรรมและประมงชายฝั่ง อาหาร และสมุนไพรพื้นบ้าน ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

1.6 ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา มีระยะเวลาดำเนินการวิจัย 1 ปี คือตั้งแต่วันที่ 28 กันยายน 2555 ถึง วันที่ 27 กันยายน 2556

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 เกิดกระบวนการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชนจังหวัดงา

1.7.2 มีฐานข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา

1.7.3 เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา สามารถบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวภายใต้แนวคิดของคุณค่าแห่งสหกรณ์ได้อย่างมีประสิทธภาพและยั่งยืน

1.8 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ต้องอาศัยกระบวนการของการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประกอบด้วย การสร้างความรู้ การจัดเก็บองค์ความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ เพื่อเป็นต้นทุนสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวภายในชุมชนภายใต้ความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ ที่ส่งเสริมทำให้เกิดความร่วมมือในการจัดการความรู้ร่วมกันและความร่วมมือในการดำเนินธุรกิจ ที่จะนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนต่างๆ ตามกรอบแนวคิดในการวิจัย (ดังภาพที่ 1.1)

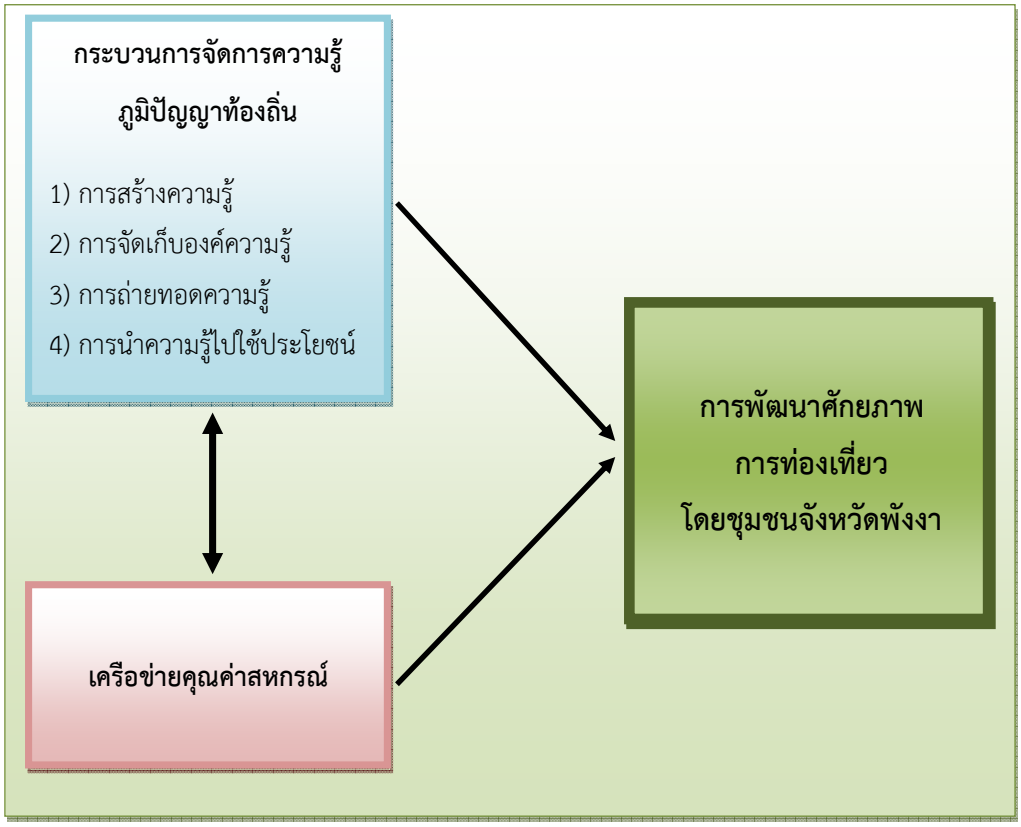

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2
รายงานการทบทวนวรรณกรรมและเอกสารต่างๆที่เกี่ยวข้อง

เป้าหมายของโครงการวิจัยในครั้งนี้เพื่อศึกษาถึง แนวทางในการบริหารจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ และวิถีวัฒนธรรมของชุมชม เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและยั่งยืน จึงมีการศึกษาแนวคิดและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องดังนี้

2.1 แนวคิดด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

2.2 การจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรือการจัดการในเชิงจิตสำนึก

2.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

2.4 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism)

2.5 การจัดการความรู้ (knowledge management)

2.6 แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์

2.7 แนวคิดโซ่อุปทานการท่องเที่ยว

2.8 การพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

โดยมีรายละเอียดดังนี้

2.1 แนวคิดด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภูมิปัญญา คือ ศาสตร์และศิลป์ของการดำเนินชีวิต ซึ่งผู้คนได้สั่งสมกันมาช้านาน เป็นความรู้เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต ปัจจัยสี่ การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และการอยู่ร่วมกันในสังคม เป็นความรู้ที่มีคุณค่า และ ดีงาม ที่ผู้คนได้ค้นคิดขึ้นมาไม่ใช่ด้วยสมองแต่เพียงอย่างเดียวแต่ด้วยอารมณ์ ความรู้สึก ญาณทัศนะ และจิตวิญญาณ (เสรี พงศ์พิศ , 2546) นอกจากนั้น ภูมิปัญญายังแสดงถึงความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ ในการปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม

นอกจากนั้น ศาตราจารย์ ดร เอกวิทย์ ณ ถลาง ยังได้กล่าวถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นว่า คือ ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ ในการปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม และความเป็นชาติ หรือชุมชนที่ดำรงความเป็นชาติ หรือชุมชนขึ้นมาได้ย่อมต้องมีภูมิปัญญาแห่งชาติ (nation wisdom) หรือ ภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) อันผ่านการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก และถ่ายทอด เป็นวัฒนธรรมที่สืบต่อกันมา การพัฒนาใดๆ จำต้องคำนึงถึงภูมิปัญญาแห่งชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือไม่การพัฒนานั้นๆ อาจทำให้เสียสมดุลในชีวิต และสังคม (ศ.นพ. ประเวศ วะสี , 2530)โดยสรุปแล้วองค์ประกอบของภูมิ

ปัญญาท้องถิ่นจะจำแนกได้ดังนี้ ความรู้เรื่อง อาหาร และยา ความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ และวิธีคิด (ศ.ดร.ยศ สันตสมบัติ,2542)นอกจากนั้นแนวคิดการผลิตใหม่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกระบวนการผลิตใหม่ ที่สืบสานมาจากจารีตประเพณีเก่าแต่นำมาใช้ในความหมายใหม่ ในสถานการณ์ใหม่ที่ต้องการให้คนเข้ามามีส่วนร่วม ในการพัฒนาเพื่อปรับเปลี่ยนคุณภาพชีวิตของตนเอง มีการดึงความรู้จากที่อื่นมาผสมผสาน มีการปรับตัวเพื่อความหมายใหม่กับจารีตประเพณีเดิม สอดคล้องกับสถานการณ์ใหม่ ทำให้ความรู้ท้องถิ่นได้ผ่านกระบวนการเรียนรู้ผสมผสาน และปรับตัวตลอดเวลา (รศ.สายันต์ ไพรชาญจิตร์,2550)

บทบาทของภูมิปัญญาชาวบ้านกับการพัฒนาชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้านก่อให้เกิดการประยุกต์วัฒนธรรมชุมชนเพื่อการพัฒนาชนบทภูมิปัญญาชาวบ้านมีความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับตัวได้ตามสถานการณ์หรือสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ผู้คนและชุมชนในชนบทจึงได้นำจุดเด่นนี้มาประยุกต์วัฒนธรรมชุมชน โดยเฉพาะการประยุกต์ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เช่น การสืบชะตาแม่น้ำ การบวชป่าและผ้าป่าพันธุ์ไม้ เป็นต้น การประยุกต์ประเพณี-พิธีกรรมเหล่านี้ช่วยให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนค่อยๆฟื้นตัวขึ้น และก่อให้เกิดความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างคนกับธรรมชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกัน ไม่ใช่การควบคุมหรือเอาชนะธรรมชาติอย่างที่ผ่านมา ภูมิปัญญาชาวบ้านก่อให้เกิดกลไกใหม่ทางสังคมวัฒนธรรม แม้ว่าการพัฒนาประเทศในช่วงที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดความเจริญทางวัตถุมากมาย ทำให้ประชาชนได้รับความสะดวกสบายมากขึ้น แต่อีกด้านของความก้าวหน้านี้กลับส่งผลให้ผู้คนและชุมชนถูกตัดออกจากกัน สังคมชุมชนในปัจจุบัน ความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และการพึ่งพาอาศัยกันอย่างในอดีต หรือการช่วยเหลือกันโดยตรงแบบให้พี่ปันน้อง ซึ่งเป็นกลไกทางสังคมวัฒนธรรมแบบดั้งเดิมได้คลายพลังลงไปมากแล้ว ชุมชนจึงได้สร้าง กลุ่มหรือองค์กรชุมชน ซึ่งเป็นกลไกใหม่ที่ช่วยให้คนในชุมชนหันกลับมาพึ่งพาอาศัยกันอีกครั้งหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ภูมิปัญญาในชีวิตจริงของมนุษย์ หมายถึง อาหาร บ้านเรือน เสื้อผ้า ยารักษาโรค เครื่องใช้ เครื่องประดับ จารีต ประเพณี พิธีกรรม ล้วนสะท้อนความคิด ความเชื่อ ความใฝ่ฝัน และอุดมคติของผู้คน เป็นการสะท้อนอารมณ์ ความรู้สึก และความผูกพันที่คนมีต่อธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม บ้านเกิด เมืองนอน พ่อ แม่ ปู่ ย่าตายาย รากเหง้า เผ่าพันธุ์ บรรพบุรุษ ประเพณี และวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น “อร่อย”“สนุก”“สบาย”ฯลฯ คุณสมบัติที่บ่งบอก “ความลงตัว”“ความพอดี” แห่งวิถีชุมชน และภูมิปัญญาไทย (ดร.เสรี พงศ์พิศ,2546) และเพื่อให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่จะทำการศึกษาในครั้งนี้ทางคณะวิจัยจึงได้สรุปและจำแนกภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังกล่าวออกเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้ คือ

1. ความรู้เรื่อง ระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ
2. วิถีเกษตรกรรมและประมงชายฝั่ง
3. อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน
4. ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

2.2 การจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรือการจัดการในเชิงจิตสำนึก

อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2543) ได้เสนอแนวคิดการจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรมหรือการจัดการในเชิงจิตสำนึก โดยมองว่าทรัพยากรเป็นทรัพย์สินส่วนรวมของชุมชนท้องถิ่นที่แยกไม่ออกไปจากวัฒนธรรมที่มีความแตกต่างหลากหลายขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะทางวัฒนธรรมและระบบนิเวศท้องถิ่นนั้น แนวทางการจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรมเน้นเรื่องการสร้างจิตสำนึกและการสร้างความเข้มแข็งในการจัดการระดับชุมชน (community-based management) บนพื้นฐานของระบบคุณค่าและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พัฒนาขึ้นมาจากการปรับตัวของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในรูปของการผสมผสานวิธีการที่หลากหลาย มีการสนับสนุนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมมากขึ้นในการจัดการขณะที่ยังคงความสามารถในการร่วมมือกับรัฐ และอยู่ภายใต้เงื่อนไขของระบบตลาดไว้ด้วย

ในขณะที่กาญจนา แก้วเทพ (2538) เสนอแนวคิดการจัดการทรัพยากรแนววัฒนธรรมชุมชนมองว่าที่ผ่านมา รัฐมีบทบาทในการพัฒนาทุกๆ ด้าน ชุมชนไม่มีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรในชุมชน หมู่บ้านจึงมีความอ่อนแอ และสูญเสียความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ทำให้เกิดวิกฤตหมู่บ้าน การพัฒนาตามแนวทางของรัฐไม่สามารถให้คำตอบและแก้ปัญหาของชาวบ้านได้ การพัฒนาแนววัฒนธรรมชุมชนไม่ใช่การพัฒนาที่มีรูปแบบและกระบวนการที่สำเร็จรูป แต่เป็นการพัฒนาในลักษณะ “คิดไป ทำไป” เมื่อทำแล้วพบปัญหาก็ช่วยกันคิด และช่วยกันทำต่อไป โดยผู้มีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาประกอบด้วยชาวบ้านทุกเพศ ทุกวัย ช่วยกันทำงานและเรียนรู้การทำงานและการแก้ปัญหาจากกันและกัน การทำงานจึงเป็นลักษณะ **“ผู้เฒ่านำ ผู้ใหญ่หนุน ดึงเด็กตาม ”**

สอดคล้องกับ สายันต์ ไพรชาญจิตร์ (2544)ที่เสนอแนวคิดในการทำงานแนวโบราณคดีชุมชนในเรื่องพัฒนาการทางโบราณคดี มีความโดยสรุปว่า งานโบราณคดีชุมชนจะต้องใช้หลักการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม (participative approach) การศึกษาแบบปฏิบัติจริง (constructionism) และการใช้กระบวนการสร้างความพึงพอใจ ความประทับใจในภูมิหลังของท้องถิ่นให้กับชาวบ้านและประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วม (appreciative building) เป็นแนวคิดทางเลือกเพื่อการทำงานโบราณคดีและการจัดการทรัพยากรทางวัฒนธรรมในประเทศไทยในปัจจุบัน และกำหนดหลักการและแนวปฏิบัติที่สำคัญของการพัฒนาและจัดการโบราณคดีชุมชนดังนี้

1) การดำเนินการที่ยึดหลักองค์รวม (holistic approach) หมายถึง การศึกษาและการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีในชุมชนท้องถิ่นในลักษณะที่เป็นองค์รวม โดยใช้ชุมชนเป็นหน่วยปฏิบัติการเชิงพื้นที่และมุ่งทำการศึกษาเรื่องราวในอดีตและปัจจุบันทุกมิติของชุมชนนั้นๆทั้งเรื่องภูมิศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ แหล่งน้ำ ภูมิอากาศ เศรษฐกิจ สังคม การทำมาหากิน วัฒนธรรมประเพณี การเมืองการปกครอง ศาสนาความเชื่อ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การท่องเที่ยว ตลอดจนผลกระทบของแต่ละส่วนที่มีต่อกันและกัน บนหลักการพื้นฐานที่ว่าทุกภาคส่วนในชุมชนมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ได้

2) การยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม (multicultural approach) หมายถึง ยอมรับว่าชุมชนที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีมีคุณลักษณะทางวัฒนธรรมที่แตกต่างกันออกไป ในที่นี้นักโบราณคดีจะต้องเคารพในวัฒนธรรมท้องถิ่น (วัฒนธรรมปัจจุบัน) โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องให้ความสำคัญกับระบบความเชื่อของชุมชนเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ และกฎเกณฑ์ทางสังคมต่างๆจะต้องได้รับการปฏิบัติอย่างเคร่งครัด

3) การไม่ยึดติดตายตัว (dynamic approach) ต้องให้ความสำคัญกับความไม่แน่นอนและการเปลี่ยนแปลงกล่าวคือต้องยอมรับหลักการที่ว่าสังคมและวัฒนธรรมตลอดจนสรรพสิ่งมีความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ต้องไม่ใช่ตัวแบบในการทำงานแบบเดียวตายตัวและต้องไม่ยึดถื่อว่าความรู้ที่ตนเองมีนั้นถุกต้องทั้งหมด หรือเปลี่ยนแปลงไม่ได้เพราะแม้ว่าหลักการและระเบียบวิธีปฏิบัติงานทางโบราณคดีจะเป็นระบบสากลที่มีมาตรฐานการทำงานมีขั้นตอนชัดเจน แต่การทำงานในแหล่งโบราณคดีใหม่ๆ หลุมขุดค้นพบ และหลักฐานที่ค้นพบใหม่ๆ ก็เป็นสิ่งที่ยืนยันว่าไม่เหมือนและไม่ใช่สิ่งที่เคยรู้เดิม มันมีอะไรที่แปลกและแตกต่างจากเดิมไม่มากก็น้อย

4) จัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันแบบเปิด (participative openness – inquiry) ผู้ดำเนินงาน ประกอบด้วยนักโบราณคดีอาชีพ นักโบราณคดี นักวิชาการและนักศึกษาในสาขาที่เกี่ยวข้อง นักพัฒนา และคนในชุมชนท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ผู้รู้ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้สูงอายุ เยาวชน พระสงฆ์ ครู นักเรียน นักศึกษาในชุมชนท้องถิ่น เกษตรกร ช่างฝีมือ ฯลฯ ทำงานร่วมกันในลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันช่วยกันสร้างความรู้ทุกคนได้เสมอหน้ากันไม่มีใครเสีย

5) การศึกษาที่ใช้การปฏิบัติงานจริงเป็นฐาน (learning by doing) ตามแนวคิดปฏิบัตินิยมเรียนรู้จากการลงมือทำจริงเปิดโอกาสให้ผู้ที่สนใจเข้าร่วมในกระบวนการทำงานทุกขั้นตอน

6) กระบวนการทำงานโบราณคดีชุมชนต้องมุ่งสร้างความประทับใจในคุณค่าและความสำคัญของแหล่งโบราณคดี เรื่องราวภูมิหลังของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ในระดับมหภาคของชุมชนและสังคมนักโบราณคดีเห็นคุณค่าและความสำคัญอย่างไรในแหล่งโบราณคดี ในโบราณวัตถุก็จะต้องทำให้ชาวบ้านและประชาชนทั่วไปเห็นคุณค่าและความสำคัญไม่น้อยไปกว่ากัน และที่สำคัญที่สุดจะต้องสร้างกระบวนกรที่จะทำให้ชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นที่แหล่งโบราณคดีตั้งอยู่เกิดความรู้ความเข้าใจ เกิดทัศนคติที่ดีต่อแหล่งโบราณคดี เกิดความรัก ความหวงแหนในฐานะที่เป็นทรัพยากรร่วมกันของชุมชน (commons)

7) การศึกษาวิจัยและการพัฒนา (research & development) เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยที่มีกิจกรรมการพัฒนาชุมชนไปพร้อมๆกัน

8) ร่วมกันนำ (accompanying) การทำงานโบราณคดี ทั้งในเรื่องของการศึกษาวิจัยเพื่อให้ได้มาซึ่งองค์ความรู้ทางวิชาการและการอนุรักษ์พัฒนา แหล่งโบราณคดี โบราณสถาน หรือทรัพยากรทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอื่นๆที่มีอยู่ในท้องถิ่นต่างๆ ต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการให้มากขึ้นทุกขั้นตอนและชุมชนท้องถิ่นต่างๆ

รวมทั้งองค์กรบริหารส่วยท้องถิ่นที่มีทรัพยากรทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์อยู่ในพื้นที่ปกครองจะต้องได้รับการหนุนช่วยและส่งเสริมให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการทรัพยากรดังกล่าวตามความเชื่อพื้นฐานที่ว่าการจัดการทรัพยากรทางโบราณคดีและประวัติศาสตร์เป็นมรรควิถี (mean)หนึ่งในหลายมรรควิถีที่ใช้ในกระบวนการพัฒนาคนและพัฒนาประเทศ

และเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของการจัดการทรัพยากรเชิงนิเวศวัฒนธรรมที่สามารถนำไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงได้มีการทบทวนวรรณกรรมเพื่อให้เกิดความเข้าใจในหัวข้อต่อไป

2.3 การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

วรรณพร วาณิชานุกร วรรณวิภา จัตุชัย และมาลี บุษยะมา (2541) ได้ศึกษาในเรื่องของแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในประเทศไทย จากการศึกษาพบว่า ผู้นำชุมชนและประชาชนจำนวนไม่น้อยที่มีความเห็นว่าการท่องเที่ยวได้ทำให้ชีวิตและความเป็นอยู่ดีขึ้น ถึงแม้ว่ากรท่องเที่ยวในปัจจุบันได้ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆแล้ว ผู้นำชุมชนและประชาชนส่วยใหญ่ต้องการมีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยวของท้องถิ่นโดยผู้นำชุมชนที่มีความต้องการเข้าร่วมการพัฒนาการท่องเที่ยวในเรื่องต่างๆ ตลอดจนการแก้ไขปัญหามีมากกว่ากลุ่มประชาชน แต่ต้องการให้บริการเรื่องที่พัก และอาหารแก่นักท่องเที่ยวน้อยกว่ากลุ่มประชาชน ในส่วนของนักท่องเที่ยวพบว่า นักท่องเที่ยวต่างชาติได้มีการเตรียมตัวเพื่อมาเที่ยวใช้บริการมัคคุเทศก์ อีกทั้งต้องการพบปะ พักกับชาวบ้านโดยการมาเที่ยวครั้งต่อไปมากกว่านักท่องเที่ยวไทย ถึงแม้ว่าส่วนใหญ่ทั้งสองกลุ่มมีความเห็นว่า นักท่องเที่ยวควรมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมมากกว่าและยินดีจะบริจาคอนุรักษ์สภาพแวดล้อมมากกว่านักท่องเที่ยวต่างชาติในการเรียนรู้เกี่ยวกับแหล่งท่องเที่ยว ทั้ง 2 กลุ่มมีความต้องการหนังสือคู่มือเดินทาง และแผนที่ตลอดจนสิ่งที่ควรและไม่ควรปฏิบัติมากเป็นอันดับแรก รองลงไปนักท่องเที่ยวต่างชาติต้องการมัคคุเทศก์มืออาชีพค่อนข้างมากกว่าชาวไทย ส่วนของประชาชนในท้องถิ่นนั้นการให้การศึกษาเรื่องสิ่งแวดล้อมควรยกระดับความสำคัญให้เป็นเรื่องเร่งด่วน ควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นเพิ่มเติมในวิชาสิ่งแวดล้อมของโรงเรียน ควรสนับสนุนให้มีการวิจัยเกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น เพื่อประโยชน์ในการวางแผนการให้การศึกษา และการฝึกอบรมมัคคุเทศก์ นอกจากนี้ควรดำเนินการให้มีความร่วมมือระหว่างเจ้าของบ้านพัก และธุรกิจนำเที่ยวในท้องถิ่น ตลอดจนการผลิตและขายของที่ระลึก เพื่อกำหนดราคาที่เป็นธรรมสำหรับทุกฝ่าย ยิ่งไปกว่านั้น ภาคเศรษฐกิจดั้งเดิมควรได้รับการสนับสนุนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (2544,น.65-94) ได้เสนอแนวคิดจากการรายงานการศึกษาเพื่อจัดทำแผนปฏิบัติการพัฒนาอุตสาหกรรมท่องเที่ยวแห่งชาติ ซึ่งมีหลายกรณีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนเป็นแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่แนวคิดเรื่อง การท่องเที่ยว“สีเขียว”และ

“การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” (green tourism and eco tourism) ซึ่งเสนอว่าเกิดจากการเติบโตของคนชั้นกลางและปัญญาชนในยุโรป ซึ่งต้องการเยี่ยมชมสถานที่ที่บริสุทธิ์โดดเดี่ยวนั้นส่วนหนึ่งพัฒนามาจากสุนทรียศาสตร์ซึ่งให้ความสำคัญต่อความเรียบง่ายและใกล้ชิดกับธรรมชาติ หรือ “กลับคืน” สู่ธรรมชาติ เพื่อหลีกเลี่ยงจากชีวิตประจำวันที่ทันสมัยในเมืองใหญ่ที่แออัดนำมาสู่ความสนใจต่อชีวิตชนบทและธรรมชาติและความต้องการรักษาธรรมนั้นๆ ให้ดำรงอยู่ ในต้นทศวรรษ 1980 ceballos-lascurain นิยามคำว่า eco – tourism หมายถึง “การเดินทางไปยังสถานที่ทีเป็ธรรมชาติที่ยังไม่ถูกรบกวนหรือทำให้แปดเปื้อนเพื่อวัตถุประสงค์ในการศึกษา ชื่นชม และดื่มด่ำกับทัศนียภาพ พันธุ์พืชและสัตว์ป่า รวมทั้งวัฒนธรรมที่ปรากฏอยู่ (ทั้งในอดีตและปัจจุบัน)ที่พบในถานที่นั้น" ซึ่งมีข้อควรคำนึง ในการท่องเที่ยวในรูปแบบที่มีความรับผิดชอบมากขึ้น คือ

1) ให้เกิดผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมน้อยที่สุด
2) ให้เกิดผลกระทบต่อวัฒนธรรมเจ้าบ้านน้อยที่สุดและต้องให้ความเคารพต่อวัฒนธรรมของเจ้าบ้าน
3) ให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อผู้คนในระดับล่างสุด/รากฐานของสังคมเจ้าบ้าน
4) ให้เกิดประโยชน์และความพึงพอใจทางสันทนาการต่อนักท่องเที่ยวมากที่สุด

ในขณะที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศเป็นกรอบแนวคิดที่ริเริ่มจากการศึกษาในแหล่งท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติ เช่น วนอุทยาน และชุมชนท้องถิ่นในวนอุทยานนั้นๆ แต่ในงานเชิงมานุษยวิทยาและสังคมวิทยา ซึ่งสนใจการศึกษาผลกระทบทางลบต่อชุมชนท้องถิ่น แม้จะไม่ได้ใช้กรอบคิดเชิงนิเวศในการศึกษา แต่เน้นกรอบคิดในเชิงวัฒนธรรมมากกว่าก็มีตัวอย่างสำคัญๆ เช่นกัน

นอกจากนั้นยังเสนอแนวคิดในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ว่าแนวคิดดังกล่าวเริ่มต้นมาจากทวีปอเมริกาเหนือ ซึ่งเมืองขนาดเล็กมีองค์การบริหารชุมชนของตนเองซึ่งสามารถออกกฎระเบียบในการจัดการชุมชนและอำนาจในการตัดสินใจ การใช้ภาษีบำรุงท้องถิ่นอยู่แล้ว ควบคู่ไปกับกระแสความตื่นตัวในเรื่องของการรักษาสภาพแวดล้อมและการขยายตัวของนักท่องเที่ยวเพื่อเยี่ยมชมชนบทและธรรมชาติในประเทศที่พัฒนาแล้ว สาระสำคัญก็คือ ชุมชนสามารถกำหนดกฎระเบียบไม่ให้นักท่องเที่ยวทำลายสภาพแวดล้อมในพื้นที่ท่องเที่ยวอีกทั้งยังสามารถกำหนดการจ้างงานในธุรกิจการบริการที่เกี่ยวข้องกับนักท่องเที่ยวเพื่อให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกระจายตัวอย่างทั่วถึง

ในเขตพื้นที่ท่องเที่ยวในชุมชนเอสกิโมในอลาสก้าก็ได้มีความพยายามของคนเอสกิโมก่อตั้งสมาคมขึ้นมาเรียกว่า Northwest Alaska Native Association (NANA) เพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ของคนเอสกิโมในด้านต่างๆ และเข้ามาลงทุนทำโรงแรมรองรับนักท่องเที่ยวแข่งกับโรงแรมเอกชนเพื่อหวังจะให้มีการปันผลกำไรจากการท่องเที่ยวกลับสู่ชุมชนให้ได้มากที่สุด

หรือในเขตการท่องเที่ยวที่เรียกว่า “ตะวันตกเฉียงใต้”ของสหรัฐซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของอินเดียแดงและผู้อพยพเชื้อสายสเปน (hispanic) และนำมาสู่ความสนใจต่อหัตถกรรมพื้นบ้านอินเดียแดงและอิลปานิค ไม่ว่าจะเป็นเครื่องประดับ พรมทอมือ ตะกร้าสาน แกะสลักเครื่องเงิน ฯลฯ ได้นำมาสู่การ

รวมตัวเป็นชมรมช่างศิลปะพื้นเมือง (tribal guides) ทั้งๆที่ก่อนหน้านี้ศิลปหัตถกรรมเหล่านี้เกือบจะสูญหายไปแล้ว ถึงแม้รูปแบบศิลปะเหล่านี้จะไม่เหมือนเดิม เนื่องจากมีการพัฒนาการให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดหรือจากการริเริ่มใหม่ๆ ของศิลปินเองก็ตามแต่ แต่ก็เป็นความตื่นตัวอย่างสำคัญของคนพื้นเมืองที่จะเข้ามามีส่วนในการกำหนดแนวทางพัฒนาศิลปะของตน

นอกจากนั้นงานศึกษาผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมวัฒนธรรมไทยที่สำคัญชิ้นหนึ่ง คือ การศึกษาเรื่องบุญบั้งไฟที่ยโสธร ของอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ ซึ่งถกเถียงประเด็นการทำวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าและประเด็นเรื่องการเมืองเรื่องวัฒนธรรมในการท่องเที่ยวภายใต้บริบทสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงของชุมชนชาวนาและชุมชนเมืองขนาดเล็กของยโสธรได้อย่างชัดเจน อาจารย์นิธิ กล่าวถึงบุญบั้งไฟซึ่งเป็นพิธีกรรมในสังคมเพื่อขอฝน ซึ่งนอกจากถูกนำมาใช้ (ขาย) ในการท่องเที่ยวได้ก่อให้เกิดความซับซ้อนของหลายกลุ่มคนเช่นชาวบ้าน และนักการเมืองท้องถิ่นได้สร้างกระบวนการต่อรองเพื่อตำแหน่งทางสังคมของตนเองในบริบท การท่องเที่ยวรูปแบบใหม่นี้อย่างไรบ้างหรือการศึกษาเรื่องงานช้างสุรินทร์ของ นพเวช บุญมี ก็พยายามนำเสนอประเด็นเชิงเศรษฐศาสตร์ การเมืองวัฒนธรรมของคนเลี้ยงช้างสุรินทร์กับปัญหาความยากจนในเชิงเศรษฐกิจและปัญหาอัตลักษณ์ทางสังคมที่ด้อยกว่าในสภาพแวดล้อมของ ลาว เขมร กูย และไทย ซึ่งนำมาสู่การผูกเรื่องในการนำเสนอการท่องเที่ยวในงานท่องเที่ยวประจำปีของช้างสุรินทร์

ในด้านหนึ่งแม้การท่องเที่ยวมีส่วนสำคัญในการผลักดันให้วัฒนธรรมกลายเป็นสินค้าและพิธีกรรมเริ่มหมดความหมาย เนื่องจากถูกดึงออกจากบริบทของความศักดิ์สิทธิ์ในแบบเดิม มาสู่บริบทของการพาณิชย์ และการแสดง แต่ในอีกด้านหนึ่งก็นำมาสู่การรื้อฟื้น และผลิตใหม่ของวัฒนธรรมเพื่อใช้ในรูปแบบใหม่ซึ่งอาจไม่ใช่เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวเท่านั้นแต่อาจนำมาสู่มุมมองใหม่ในการเมืองท้องถิ่นหรือการเมืองระดับชาติก็ตามเห็นได้ชัดในกรณีของเชียงใหม่ซึ่งได้รับการส่งเสริมการท่องเที่ยวมาไม่ต่ำกว่า 40 ปี แม้จะมีเสียงบ่นวิจารณ์การเจริญเติบโตของเชียงใหม่ ตึกสูงสะพานลอย ซึ่งทำลายความงดงามตามธรรมชาติของเชียงใหม่ แต่จะเห็นได้ว่าเชียงใหม่ได้พัฒนา/รื้อฟื้น/ทำให้เข้มแข็งซึ่งวัฒนธรรม “พื้นบ้านล้านนา” อัตลักษณ์ความเป็น “คนเมือง” ซึ่งนำมาสู่การพัฒนาองค์กรทางการเมืองท้องถิ่นในรูปแบบชอง “ชมรม” ต่างๆ เพื่ออภิปราย “ปัญหาร่วมสมัย” ของชุมชน

นำชัย ทนุผล,(2542,น.12) ได้เสนอแนวคิดเรื่องการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (local participation in ecotourism) ว่าความเกี่ยวข้องของชุมชนท้องถิ่นกับการท่องเที่ยวมีขอบเขต ลักษณะ และรูปแบบกว้างขวางและหลากหลาย ทั้งทางตรงและทางอ้อม แต่ที่สำคัญนั้นมี 3 ลักษณะ คือ ประโยชน์ของชุมชนที่ได้รับทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น หากมองในภาพกว้างพบว่าผลประโยชน์โดยตรงที่สมาชิกในชุมชนจะได้รับ ได้แก่ การเกิดการสร้างงาน การเกิดการพัฒนาอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการบริหารการท่องเที่ยว การเกิดระบบตลาดและการเกิดระบบวัตถุดิบท้องถิ่นป้อนระบบตลาด ซึ่งจะมีผลให้สมาชิกในชุมชนเกิดรายได้จากแหล่งรายได้ใหม่ นอกเหนือจากแหล่งรายได้เดิม

ส่วนประเด็นประโยชน์ทางสังคมนั้น ชุมชนจะเกิดการพัฒนาในทางสร้างสรรค์ในสังคมขึ้น มีการติดต่อทางสังคมที่มีรูปแบบมากขึ้น (formal social contact) ซึ่งอาจสัญญาทางสังคมอันเนื่องมาจากการตกลงสิทธิ หน้าที่และความรับผิดชอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเข้าไปเกี่ยวข้องกับระบบการบริการท่องเที่ยวขงสมาชิกชุมชน สาธารณูปโภคของชุมชน เช่น ถนน ไฟฟ้า ประปา อาจได้รับการพัฒนาหรือปรับปรุง และการพัฒนาด้านสาธารณสุข เช่น ความสะอาด ความเป็นระเบียบเรียบร้อย และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินในชุมชน ซึ่งจะได้รับการเอาใจใสพัฒนามากขึ้น เมื่อมีกิจกรรมการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในชุมชน

การมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นจึงเป็นเป้าหมายสำคัญในกระบวนการพัฒนาการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ซึ่งถือได้ว่าเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์รวมของระบบความรู้สึกเป็นเจ้าของท้องถิ่นของสมาชิกชุมชน ซึ่งมีความรัก ความหวงแหน มีความรู้สึกพึ่งพิงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท่องเที่ยว และเพื่อให้เห็นภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวตามแนวทางและทิศทางที่เป็นยุทธศาสตร์และเป้าหมายของชาติจึงได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในเรื่องต่อไป

2.4 แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism)

องค์ศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติหรือ ยูเนสโก (UNESCO) ได้ให้นิยามของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ว่า เป็นการท่องเที่ยวที่มีจุดประสงค์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาชุมชนที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการดำเนินชีวิตของชุมชน โดยจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอย่างกลมกลืนและสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ตลอดจนวิถีต่าง ๆในชุมชน ในเชิงของการเรียนรู้และการทดลอง เพื่อให้ได้มาซึ่งประสบการณ์จากสิ่งที่มีอยู่และเป็นอยู่จริงในชุมชน นอกจากนั้นชุมชนจะต้องสามารถใช้การจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เป็นเครื่องมือในการรักษาความสมดุลระหว่างการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวภายในชุมชนและชุมชนจะได้รับผลประโยชน์ ทั้งในรูปแบบที่เป็นผลประโยชน์ตอบแทนอิงตามระบอบทุนนิยมและในรูปแบบความยั่งยืนของการพัฒนาในชุมชนการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยือนได้พัฒนาหรือได้ใช้ศักยภาพหรือความสามารถด้านแนวคิดสร้างสรรค์ของนักท่องเที่ยวเอง โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมอย่างมุ่งมั่นตั้งใจในวิถีทางและประสบการณ์เรียนรู้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำกันอยู่เป็นประจาของผู้คนในแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ โดยที่นักท่องเที่ยวอาสาเข้าไปทำหรือเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย

การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism) เป็นการสร้างสรรค์กิจกรรมหรือผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาดั้งเดิมของท้องถิ่นผสมผสานกับแนวคิด จินตนาการของนักท่องเที่ยว สร้างสรรค์กิจกรรมขึ้นมาใหม่ นักท่องเที่ยวมิใช่เป็นเพียงผู้ดูหรือผู้สังเกตการณ์หรือไปปรากฏตัวในที่นั้นๆ แต่เป็นผู้มีปฏิสัมพันธ์หรือเป็นผู้มีส่วนในการดำเนินกิจกรรมร่วมกับคนในท้องถิ่น นักท่องเที่ยวจะต้องปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมรอบตัว และใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดความชำนาญได้พัฒนาขึ้นกว่าเดิม

ซึ่งหลักเกณฑ์ของการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (basic of creative tourism) ประกอบด้วย

1) เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่ไม่ได้เลียนแบบใครและเป็นต้นแบบอย่างแท้จริง (originality) และมีความเป็นของแท้ดั้งเดิม (authenticity)

2) มีการจินตนาการ (Imagination) และมีความจรรโลงใจ (Inspiration) ที่แสดงออกเป็นความคิดอย่างสร้างสรรค์

3) มีองค์ความรู้ (knowledge) แฝงไว้ด้วยศิลปะ (arts) และกลิ่นอายของวัฒนธรรมท้องถิ่น

4) เกิดจากการฉลาดคิด (Ingenuity) กลายมาเป็นประดิษฐกรรม (Inventiveness)

5) เป็นทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual assets)

2.4.1 ประเภทการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism) ประกอบด้วย

1) ประเภทมรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage) เป็นกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์อันเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ โบราณคดี วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ สภาพสังคม แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

ก) กลุ่มแสดงออกทางวัฒนธรรมแบบดั้งเดิม (traditional cultural expression) เช่น ศิลปะงานฝีมือ เทศกาล งานประเพณีต่างๆ

ข) กลุ่มที่ตั้งทางวัฒนธรรม (cultural sites) เช่น โบราณสถาน พิพิธภัณฑ์ ฯ

2) ประเภทศิลปะ (arts) เป็นกลุ่มการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์บนพื้นฐานของศิลปวัฒนธรรม แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

ก) งานศิลปะ (visual arts) เช่น การวาดภาพ รูปปั้น และวัตถุโบราณ เป็นต้น

ข) ศิลปะการแสดง (performing arts) เช่น การแสดงดนตรีพื้นบ้าน การแสดงนาฏศิลป์ การแสดงละคร เป็นต้น

3) ประเภทวิถีชีวิต (lifestyles) เป็นกลุ่มท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิต การดำรงชีวิตหรือวิถีการทำมาหากินของคนในชุมชนท้องถิ่นหรือชาวพื้นเมือง แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

ก) วิถีชีวิตของสังคมเมือง เช่น ย่านการค้าโบราณ ย่านสาเพ็ง ย่านเยาวราช ย่านบางลาพู ย่านเมืองเก่าน่าน ย่านเมืองเก่าแปดริ้ว ย่านถนนนางงามสงขลา เป็นต้น

ข) วิถีชีวิตสังคมชนบท เช่น หมู่บ้านช้างตากลาง อ.ท่าตูม จ.สุรินทร์ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก การเลี้ยงนกเขา อ.จะนะ จ.สงขลา การทำนา การทอผ้า การทาเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

4) ประเภทสื่อ (media) เป็นกลุ่มท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เกี่ยวเนื่องกับการสื่อสารกับกลุ่มคนกลุ่มใหญ่หรือสื่อสารกับนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มเป้าหมาย แบ่งเป็น 2 กลุ่มย่อยคือ

ก) งานสื่อสิ่งพิมพ์ท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (publishing and printed Media) เช่น คู่มือท่องเที่ยว นิตยสารการท่องเที่ยว หรือสิ่งพิมพ์อื่นๆที่มีส่วนสร้างความน่าสนใจเกี่ยวกับ

สถานที่ท่องเที่ยวหรือแหล่งท่องเที่ยวให้มีความน่าสนใจและสามารถสื่อในสิ่งที่มีคุณค่าให้เกิดความน่าสนใจ เป็นต้น

ข) งานโสตทัศน์ (audiovisual) สื่อโฆษณาทางโทรทัศน์ วิทยุ หรืออื่นๆ ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมความรู้ความเข้าใจการเป็นมาของต้นแบบ (originality) ความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) ของแหล่งท่องเที่ยวหรือสถานที่นั้นๆ เป็นต้น

5) ประเภทการตอบสนองความต้องการของลูกค้า (functional creation) เป็นกลุ่มท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ที่เป็นสินค้าและบริการ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวที่มีความต้องการแตกต่างกัน แบ่งเป็น 3 กลุ่มย่อยคือ

ก) กลุ่มการออกแบบ (design) เช่น การออกแบบห้องพักในโรงแรม รีสอร์ท การออกแบบสินค้าของที่ระลึก ให้มีอัตลักษณ์ความเป็นท้องถิ่น หรือแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ

ข) กลุ่มสื่อสมัยใหม่ (new media) เช่น ระบบดิจิทอล ซอฟต์แวร์ เกมส์ต่างๆ

ค) กลุ่มบริการทางความคิดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ (creative tourism services) เช่น การบริการทางสถาปัตยกรรม โฆษณา นันทนาการ และบริการแนวคิดเชิงสร้างสรรค์อื่นๆ

ประเทศไทยเป็นหนึ่งในไม่กี่ประเทศในโลกที่นับได้ว่าเป็นจุดหมายด้านการท่องเที่ยวของนานาชาติมาอย่างต่อเนื่อง จากลักษณะที่โดดเด่นของประเทศซึ่งมีประวัติศาสตร์โบราณคดีอันเป็นอารยะ มีความหลากหลาย ทางชาติพันธุ์มีความงดงามทางประเพณีวัฒนธรรม มีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติแหล่งพันธุ์พืชและสัตว์ที่น่าสนใจ และที่เป็นส่วนสำคัญยิ่งคือประชาชนชาวไทยมีจิตใจโอบอ้อมอารี เต็มไปด้วยมิตรไมตรี ทำให้ประเทศไทยมีศักยภาพสูงในพัฒนาการท่องเที่ยวได้ในหลากหลายมุมมองและ หลากหลายกระบวนการ

สำหรับการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวของประเทศไทยเพื่อมุ่งไปสู่รูปแบบของการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์นั้น ภารกิจการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ขององค์การบริหารพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่าง ยั่งยืน (องค์การมหาชน) ได้เริ่มต้นขึ้น โดยในเบื้องต้นจะเป็นการนำเสนอแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์แก่ชุมชน เกิดเป็นต้นแบบของแนวทางการดำเนินงานด้านการพัฒนาท่องเที่ยว เพื่อหารูปแบบของการจัดการการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ การสร้างเครือข่ายการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์พร้อมกับประเมินผลลัพธ์หรือประโยชน์ที่ผู้มีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนจะได้รับทั้งที่สามารถจับต้องได้ เช่น รายได้ และที่จับต้องไม่ได้ เช่น ความสามัคคีความหวงแหนในท้องถิ่น ตลอดจนศึกษาผลดีผลเสียในการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาชุมชนในประเทศไทย ที่ผ่านมาชุมชนในประเทศไทยได้มีการนำแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศหรือการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมาเป็นแนวทางเพื่อการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนและใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในแหล่ง ท่องเที่ยวสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นรากฐานที่สำคัญในการพัฒนาไปสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยวอย่างเหมาะสมจะเอื้อประโยชน์ต่อการ อนุรักษ์อย่างชัดเจนและเป็นกระบวนการสำคัญในการก่อเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศในชุมชน ทั้ง

จากการร่วมคิด ร่วมทำสร้างกระบวนการกลุ่ม เมื่อมีการจัดการอย่างเป็นระบบและประสบความ สำเร็จแล้วยังสามารถขยายผลไปในพื้นที่ข้างเคียงและพื้นที่อื่นๆ ได้ แหล่งท่องเที่ยวและชุมชนจะเป็นแหล่งเรียนรู้ของสังคม แลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างเครือข่าย จนกลายเป็นพลังในการสร้างฐานความรู้สำหรับการพัฒนาอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่า "การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์มีรากฐานจากชุมชนสร้างสรรค์ และต้องใช้ทุนทางสังคมต่าง ๆ เพื่อสร้างการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์"

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา ทำให้ทราบแนวคิดของแนวทางของการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่จะทำให้เกิดการพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจ และสังคมของชุมชนภายใต้การอนุรักษ์ ทรัพยากรทางธรรมชาติตลอดจน ศิลปะ และวัฒนธรรม ที่เป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นต้นทุนสำคัญของการการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน และเพื่อให้ภูมิปัญญานั้นคงอยู่ และถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่า จึงจำเป็นจะต้องมีการจัดการที่ดี ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิดของการจัดการความรู้มาประยุกต์ใช้กับการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นดังกล่าว ที่จะได้มีการกล่าวถึงในหัวข้อต่อไป

2.5 แนวคิดการจัดการความรู้ (knowledge management)

แนวคิดการจัดการความรู้ (knowledge management) ได้เริ่มต้นและเป็นที่นิยมอย่างสูงในช่วงปีค.ศ. 1995 -1996 หลังจากที่ Kujiro Nonaka และ Hirotaka Takeuchi ตีพิมพ์หนังสือที่ชื่อว่า “The Knowledge Creating company” ออกมาเผยแพร่ ซึ่งทั้งสองท่านได้เสนอแนวคิดที่เน้นเรื่องการสร้างและกระจายความรู้ในองค์การระหว่างความรู้ที่มีอยู่ในตัวคน/ความรู้โดยนัย (tacit knowledge) กับความรู้ที่อยู่ในรูปแบบสื่อ/เอกสาร/ความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) โดยใช้โมเดล SECEI –knowledge conversion ในการอธิบาย ทำให้หนังสือดังกล่าวมีอิทธิพลอย่างสูงต่อวงการธุรกิจ ตั้งแต่ปี 1997 เป็นต้นมา ผู้นำทางธุรกิจมากมายต่างตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการความรู้ อีกทั้งมีการตีพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวกับแนวคิดนี้ออกเป็นจำนวนมากและได้รับความนิยมต่อมาได้แก่“Intellectual capital” ของ Tom Stewart , “The New Organization Wealth” ของ Karl Erik Sveiby และ “The Ken Awakening” ของ Debra Amiotion (อ้างอิงใน ปณิตา พ้นภัย,2544 ; 21)

2.5.1 ความหมายของการจัดการความรู้

การจัดการความรู้ หรือเคเอ็ม (KM = knowledge management) คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด

โดยที่ความรู้มี 2 ประเภท คือ 1) ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (tacit knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาติญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงาน งานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม 2) ความรู้ที่ชัดแจ้ง

(explicit knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวม ถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่าง ๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่าง ๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

สำหรับความหมายของการจัดการความรู้มีผู้เสนอความคิดเห็นที่น่าสนใจไว้มากมาย ดังนี้Trapp (1999, อ้างอิงในพรธิดาวิเชียรปัญญา,2547 ; 29) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยงานต่างๆ จำนวนมากซึ่งมีการบริหารจัดการในลักษณะบูรณการเพื่อก่อให้เกิดคุณประโยชน์ที่คาดหวังไว้การจัดการความรจู้งเป็นแนวคิดองค์รวมที่จะบริหารจัดการทรัพยากรที่เป็นความรู้ในองค์การ นอกจากนั้น Kucza (2001, อ้างอิงในพรธฎ วิเชียรปัญญา ,2547 ; 29) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดกระบวนการของการสร้างความรู้การจัดเก็บและการแบ่งปันความรู ้กล่าวโดยทั่วไปจะรวมถึงการระบุถึงสภาพปัจจุบัน การกำหนดความต้องการและการแก้ไขปรับปรุงกระบวนการที่จะส่งผลกระทบต่อการจัดการความรู้ให้ดีขึ้นเพื่อบรรลุถึงความต้องการ

และ Scott.l.Tannembaum (2001,อ้างอิงในปณิตาพ้นภัย ,2544; 22) เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดการความรู้ว่าเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้

1) การรวบรวม การจัดระเบียบ การจัดเก็บและการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้และเมื่อมีการใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม สารสนเทศและเทคโนโลยเกี่ ยวกับคอมพิวเตอร์จะสามารถสนับสนุนให้การจัดการความรู้มีอำนาจได้

2) การแบ่งบันความรู้ เพราะถ้าปราศจากการแบ่งบันความรู้ความพยายามในการจัดการความรู้ก็จะล้มเหลวในการแบ่งปันความรู้ที่ต้องอาศัยวัฒนธรรมองค์การเป็นสำคัญเพราะมีอิทธิพลอย่างสูงต่อความสำเร็จ

3) การอาศัยบุคคลที่มีความรู้หรือความเฉลียวฉลาด

4) การเพิ่มประสิทธิผลขององค์การเพราะการบริหารความรู้เป็นสิ่งที่สนับสนุนให้องค์การต่างๆ อยู่รอดและประสบความสำเร็จได้

สำนักงาน ก.พ.ร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2548; 4) ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในองค์การซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสารมาพัฒนาให้เป็นระบบเพื่อให้ทุกคนในองค์การสามารถเข้าถึงความรู้และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพอันส่งผลใหองค์กรมีความสามารถในเชิงแข่งขันสูงสุด

อีกทั้ง ศ.นพ.วิจารณ์ พานิช (2548,17) ให้ความหมายการจัดการความรู้ว่าเป็นกระบวนการร่วมกันของผู้ปฏิบัติงานในองค์การหรอหน่วยงานยอยขององค์กรเพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานให้เกิดผลสัมฤทธิ์ดีขึ้นกว่าเดิมโดยมีเป้าหมายพัฒนางานและคน และปณิตา พ้นภัย (2544 ; 24) ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่าหมายถึงกระบวนการอย่างเป็นระบบเกี่ยวกับการประมวลผลสารสนเทศความคิด การกระทำตลอดจนประสบการณ์ของบุคคลเพื่อสร้างความรู้หรือนวัตกรรม และจัดเก็บในลักษณะของแหล่งข้อมูล ที่สามารถเข้าถึงได้โดยอาศัยช่องทางต่างๆที่องค์การจัดเตรียมไว้เพื่อนำความรู้ที่มีอยู่ไปประยุกต์ในการปฏิบัติงานซึ่งก่อให้เกิดการแบ่งปันและถ่ายโอนความรู้และในที่สุดความรู้ที่มีอยู่ก็จะแพร่กระจายและไหลเวียนทั่วทั้งองค์การอย่างสมดุลเพื่อเพิ่มความสามารถในการพัฒนาผลผลิตและองค์การ

การจัดการความรู้ เป็นเรื่องที่ได้รับความสนใจอย่างมากในแง่มุมของการสร้างประโยชน์ให้กับองค์กรและสังคม การจัดการความรู้รวมถึงการบ่งชี้ความรู้ที่มีสะสมในองค์กร และการนำความรู้ที่

สะสมดังกล่าวมาทำประโยชน์ให้กับองค์กร (Von Krogh, 1998) มีการศึกษาวิจัยพบว่า องค์กรส่วนใหญ่เชื่อว่า ความรู้ต่างๆ ที่องค์กรต้องการนั้น มีอยู่ในองค์กรอยู่แล้ว เพียงแต่ขาดการค้นหา และนำมาใช้ประโยชน์เท่านั้น (Cranfield University, 1998) นอกจากนั้นยังพบว่า การจัดการความรู้เป็นปัจจัยหนึ่งของการเพิ่มนวัตกรรม (Innovation) และความรับผิดชอบ (responsiveness) (Hackbarth, 1998)

ตามการศึกษาของ Davenport and Prasak (1998) กล่าวว่า โครงงานทางด้านการจัดการความรู้นั้น ส่วนมากแล้วจะมีวัตถุประสงค์ภายใน 1 ใน 3 ของวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

1) ทำให้ความรู้เป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจนมากขึ้น และจับต้องได้ (visible)

2) สร้างวัฒนธรรมแห่งการเรียนรู้ โดยกระตุ้นให้เกิดการแบ่งปันความรู้ในองค์กร และสรรหาความรู้ใหม่ๆ เพิ่มเติม (knowledge intensive culture)

3) จัดโครงสร้างของความรู้ (build a knowledge infrastructure)

ดังนั้นพอสรุปแล้วว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่จะช่วยให้มี การสร้าง รวบรวม การจัดระบบเผยแพร่ถ่ายโอน และเปลี่ยนความรู้ที่เป็นประโยชน์ให้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ต่างๆ ได้ทันเวลา

2.5.2 เป้าหมายและประโยชน์ของการจัดการความรู้

1) เป้าหมายหลักของการจัดการความรู้ คือ การใช้ประโยชน์จากความรู้มาเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงานขององค์กรเพอเพิ่มความได้เปรียบในการแข่งขันขององค์กร ดังนั้นการจัดการความรู้จึงมีความสำคัญอย่างมากไม่ว่าจะเป็นองค์การเอกชนหรือภาครัฐก็ตาม โดย ศ.นพ.วิจารณ์พานิช (2548 ; 5) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการจัดการความรู้มีประเด็นสำคัญ 3 ประการคือ

1.1) เพื่อพัฒนางาน ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น

1.2) เพื่อการพัฒนาคน คือ พัฒนาผู้ปฏิบัติงานในองค์การ

1.3) เพื่อการพัฒนา “ฐานความรู้” ขององค์การเป็นการเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนปัญญาขององค์การจะช่วยใหองค์การมีศักยภาพในการฟันฝ่าความยากลำบากหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดียิ่งขึ้น

2) ประโยชน์ของการจัดการความรู้ (Bacha,2000 อ้างอิงใน พรธิดา วิเชียรปัญญา ,2547 ;41)

2.1) ป้องกันความรู้สูญหาย คือ การจัดการความรู้ทำให้องค์การสามารถรักษาความเชี่ยวชาญ ความชำนาญและความรู้ที่อาจสูญหายไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงบุคลากร เช่น การเกษียณอายุการลาออกจากงาน เป็นต้น

2.2) เพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจ คือ โดยประเภทคุณภาพและความสะดวกในการเข้าถึงความรู้เป็นปัจจัยสำคัญของการเพิ่มประสิทธิภาพในการตัดสินใจเนื่องจากผู้ที่มีหน้าที่ตัดสินใจต้องสามารถตัดสินใจได้อย่างรวดเร็วและมีคุณภาพ

2.3) ความสามารถในการปรับตัวและมีความยืดหยุ่น คือ การทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความเข้าใจในงานและวัตถุประสงค์ของงานโดยไม่ต้องมีการควบคุมหรือมีการแทรกแซงมากมักจะทำให้ผู้

ปฏิบัติงานสามารถทำงานในหน้าที่ต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดการพัฒนาจิตสำนึกในการทำงาน

2.4) ความได้เปรียบในการแข่งขัน คือ การจัดการความรู้ช่วยให้องค์การ เข้าใจลูกค้า แนวโน้มของการตลาด และการแข่งขันทำให้สามารถลดชองว่างและเพิ่มโอกาสในการแข่งขันได้

2.5) การพัฒนาทรัพย์สิน คือ เป็นการพัฒนาความสามารถขององค์การในการใช้ประโยชน์จากทรัพย์สินทางปัญญาที่มีอยู่ได้แก่ สิทธิบัตรเครื่องหมายการค้าและลิขสิทธิ์

2.6) การยกระดับผลิตภัณฑ์ คือ การนำการจัดการความรู้มาใช้เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพการผลผลิต และบริการ ซึ่งจะเป็นการเพิ่มคุณค่าให้แก่ผลิตภัณฑ์นั้นอีกด้วย

2.7) การบริหารลูกค้า คือ การศึกษาความสนใจและความต้องการของลูกค้าจะเป็นการสร้างความพึงพอใจและเพิ่มยอดขายและสร้างรายได้ให้แก่องค์การ

2.8) การลงทุนทางทรัพยากรบุคคล คือ การเพิ่มความสามารถในการแข่งขันผ่านการเรียนรู้ร่วมกัน การจัดการด้านเอกสาร การจัดการกับความที่ไม่เป็นทางการเป็นการเพิ่มความสามารถให้แก่องค์การในการจ้างและฝึกฝนบุคลากร องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้

2.5.3 องค์ประกอบสำคัญของการจัดการความรู้ (Knowledge Process)

1) คน (People) เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นแหล่งความรู้ และเป็นผู้นำความรู้ไปใช้ให้เกิดประโยชน์

2) เทคโนโลยี (Tool and Technology) เป็นเครื่องมือเพื่อให้คนสามารถค้นหา จัดเก็บ แลกเปลี่ยน รวมทั้งนำความรู้ไปใช้อย่างง่าย และรวดเร็วขึ้น

3) กระบวนการความรู้ (Knowledge Process) เป็นการบริหารจัดการ เพื่อนำความรู้จากแหล่งความรู้ไปให้ผู้ใช้ เพื่อทำให้เกิดการปรับปรุง และนวัตกรรม

องค์ประกอบทั้ง 3 ส่วนนี้ จะต้องเชื่อมโยงและบูรณาการอย่างสมดุล การจัดการความรู้ของกรมการปกครอง จากพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ.2546 กำหนดให้ส่วนราชการมีหน้าที่พัฒนาความรู้ในส่วนราชการ เพื่อให้มีลักษณะเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอ โดยต้องรับรู้ข้อมูลข่าวสารและสามารถประมวลผลความรู้ในด้านต่าง ๆ เพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติราชการได้อย่างถูกต้อง รวดเร็วและเหมะสมต่อสถานการณ์ รวมทั้งต้องส่งเสริมและพัฒนาความรู้ ความสามารถ สร้างวิสัยทัศน์ และปรับเปลี่ยนทัศนคติของข้าราชการในสังกัดให้เป็นบุคลากรที่มีประสิทธิภาพและมีการเรียนรู้ร่วมกัน

2.5.4 กระบวนการจัดการความรู้

นักวิชาการทางด้านการจัดการความรู้แบ่งขั้นตอนกระบวนการจัดการความรู้แตกต่างกัน ซึ่งการจัดการความรู้มีการจำแนกที่แตกต่างกันตามแบบของผู้คิดและจัดทำ ซึ่งสามารถสรุปกระบวนการจัดการความรู้ ได้ดังนี้

ตาราง 2.1 สรุปรูปแบบกระบวนการจัดการความรู้

รูปแบบกระบวนการจัดการความรู้					
แบบของ Holzner and Marx และ Peutland	**แบบของ** Demarest	**แบบของ** Turban	**แบบของ** Probst	**แบบของ** Marquardt	**แบบของ** สำนักงาน ก.พ.ร.
1. การสร้างความรู้ (knowledge creation)	1.การสร้างความรู้ (knowledge construction)	1. การสร้าง (create)	1. การกำหนดความรู้ที่ต้องการ (knowledge identification)	1. การแสวงหาความรู้ (knowledge acquisition)	1. การบ่งชี้ความรู้ (knowledge Identification)
2.การจัดเก็บองค์ความรู้ (knowledge storage / retrieval)	2. การเก็บรวบรวมความรู้ (knowledge embodiment)	2. การจัดและเก็บ (capture and store)	2. การจัดหาความรู้ที่ต้องการ (knowledge acquisition)	2. การสร้างความรู้ (knowledge creation)	2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (knowledge creation and acquisition)
3. การถ่ายทอดความรู้ (knowledge transfer)	3. การกระจายความรู้ไปใช้ (knowledge dissemination)	3. การเลือกหรือกรอง (refine)	3. การสร้างพัฒนาความรู้ใหม่ (knowledge development)	3. การเก็บและสืบค้นความรู้ (knowledge storage and retrieval)	3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (knowledge organization)
4. การนำความรู้ไปใช้งาน (knowledge application)	4. การนำความรู้ไปใช้ (use)	4. การกระจาย (distribute)	4. การถ่ายทอดความรู้ (knowledge storing)	4. การถ่ายโอนความรู้และการใช้ประโยชน์ (knowledge transfer and utilization)	4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (knowledge codification and refinement)
		5. การใช้ (use)	5. การนำความรู้มาใช้ (knowledge utilization)		5. การเข้าถึงความรู้ (knowledge access)
		6. การติดตาม/ตรวจสอบ (monitor)			6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (knowledge sharing)
					7. การเรียนรู้ (learning)

ในการศึกษาครั้งนี้ ได้พิจารณาเลือกกระบวนการจัดการความรู้ในแบบของนักวิชาการ Holzner and Marx (1979) และ Peutland (1995) ที่มีความครอบคลุมในเรื่องการจัดการความรู้ โดย มี 4 ขั้นตอนหลัก คือ

1) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation)
2) การจัดเก็บองค์ความรู้ (Knowledge storage / retrieval)
3) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge transfer)
4) การนำความรู้ไปใช้งาน (Knowledge application)

โดยกระบวนการจัดการความรู้ ดังกล่าวนี้ สามารถเกิดขึ้นได้ภายใต้ขบวนการรับรู้ของแต่ละบุคคล และการสั่งสมจากประสบการณ์ ในการนำขบวนการจัดการความรู้ไปใช้งานอย่างสม่ำเสมอ และขบวนการดังกล่าว สามารถถ่ายทอดเพื่อนำไปปฏิบัติในระดับของกลุ่มงาน องค์กร และขยายต่อไปยังสังคมได้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

1) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation Process)

Nonaka (1994) กล่าวถึงการสร้างความรู้ใหม่เกิดขึ้นได้ทั้งภายในแต่ละบุคคล (Individual) หรือเกิดขึ้นภายในสังคมหรือกลุ่มคน (Group) ที่มีความร่วมมือกันในการสร้างความรู้ แบ่งปันความรู้ ขยายความ และถ่ายทอดความรู้ภายในกลุ่ม และระหว่างกลุ่ม

Pentland (1995) ได้แสดงความคิดเห็นเพิ่มเติมจาก Nonaka ว่า การสร้างความรู้ เกี่ยวข้องกับการพัฒนาความรู้ใหม่หรือทดแทนความรู้ที่มีอยู่ในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนระหว่าง Tacit Knowledge กับ Explicit Knowledge

Brown และ Duguid (1998) ได้กล่าวว่า ความรู้จะเกิดขึ้นเมื่อ การทำงานด้วยกันในกลุ่มซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างเหนียวแน่น โดยการสร้างความร่วมมือและการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ

Holsapple และ Joshi (2001) ได้กล่าวถึง การสร้างความรู้ (Knowledge Creation หรือ Knowledge Generation) หรือการแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) ว่าเป็นกิจกรรมขององค์กรที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสวงหาหรือสร้างความรู้ใหม่ขึ้น

Nonaka และTakeuchi เขียนหนังสือชื่อ “The Knowledge Company” พิมพ์โดยสำนักพิมพ์ Oxford University Press ซึ่งต่อมาได้สร้างกระแสการจัดการความรู้ในองค์กร โดยนำเสนอโมเดลการสร้างองค์ความรู้ ด้วยการขยายผลจากชนิดของความรู้คือ ความรู้ที่อยู่ในสมองคน หรือความรู้เฉพาะตน (Tacit Knowledge) กับความรู้ที่สามารถหาได้จากสื่อภายนอกหรือความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) โมเดลดังกล่าวมีชื่อว่า “SECI-Knowledge Conversion Process”

ฉะนั้น กระบวนการสร้างความรู้ เป็นกระบวนการต่อเนื่องของการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่าง Tacit Knowledge กับ Explicit Knowledge ในระดับบุคคลและการแลกเปลี่ยนนี้ ได้ขยายจากระดับบุคคลเป็นระดับภายในกลุ่ม ขยายต่อถึงระหว่างกลุ่ม เป็นระดับองค์กรและสังคมต่อไป โดยผ่านรูปแบบการสร้างความรู้ 4 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

1.1) การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Socialization) เป็นการถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างกลุ่มคนหรือบุคคล กลุ่มคนจะมีการเปลี่ยนแปลงประสบการณ์จากคนหนึ่งไปอีกคนหนึ่ง

โดยการพูดคุยเป็นหลัก ซึ่งเป็นการสร้างความรู้แบบเฉพาะตน (Tacit knowledge tacit knowledge) ซึ่งการสร้างความรู้ดังกล่าวนี้ สามารถสร้างได้โดย การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความรู้กัน (Forum) หรือการจัดตั้งชุมชนปฏิบัติ (Community of practice) การแนะนำหรือการเทียบเคียง (Bench marketing)

1.2) การปรับเปลี่ยนสู้ภายนอก (Externalization) คือ การบรรยายหรือการถ่ายโอนความรู้แบบเฉพาะตน (Tacit knowledge) ออกมาสู่ภายนอก เป็นความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit knowledge) ซึ่งทำให้ความรู้ที่ชัดแจ้งนี้ สามารถถูกจัดเก็บ และกระจายการใช้ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง และมีประสิทธิภาพมากขึ้น ดังนั้น จึงควรมีการสร้างค่านิยม และส่งเสริมให้ผู้รู้ที่มีความสามารถถ่ายทอดความรู้ที่มีอย่างเป็นระบบ และจริงจัง

1.3) การบูรณาการ (Combination) ในกระแสของการเปลี่ยนแปลง การเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ถือเป็นเรื่องที่จำเป็น การสร้างความรู้แบบชัดแจ้ง ให้เป็นความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit knowledge → explicit Knowledge) โดยการบูรนาการองค์ความรู้หรือสังเคราะห์ความรู้ที่มีอยู่ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ เช่น เป็นการนำความรู้ของวิชาคอมพิวเตอร์ มาผสมผสานกับความรู้ด้านองค์กร และจัดการ เกิดเป็นองค์ความรู้ในวิชา ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ

1.4) การปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (Internalization) คือ การสร้างความรู้แบบเฉพาะตน จากความรู้แบบชัดแจ้ง (Explicit knowledge → Tacit knowledge) โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติ ศึกษาจากความรู้ที่ได้เขียนไว้ในคู่มือ เอกสาร เพื่อเพิ่มพูนทักษะให้สูงขึ้น เช่น การซื้อตำราการทำอาหารแล้วนำมาฝึกฝนจนเกิดความรู้ความชำนาญ

ตาราง 2.2 รูปแบบการสร้างความรู้

		สร้างความรู้ให้เป็นแบบ (To)	
		ความรู้แบบเฉพาะตน	**ความรู้แบบชัดแจ้ง**
สร้างความรู้จาก (From)	**ความรู้แบบเฉพาะตน**	**ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (SOCIALIZATION)** การโอนความรู้แบบเฉพาะตน โดยการแลกเปลี่ยน พูดคุย หรือ การมีประสบการณ์จากการฝึกอบรมหรือประสบการณ์ตรง	**การปรับเปลี่ยนสู่ภายนอก (EXTERNALIZATION)** พูดหรือบรรยายเกี่ยวกับความรู้เฉพาะตนโดยการใช้อุปมาอุปมัยการเปรียบเทียบ หรือใช้ตัวแบบ
	ความรู้แบบชัดแจ้ง	**การปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (INTERNALIZATION)** เปลี่ยนความรู้แบบชัดแจ้งเป็นความรู้แบบเฉพาะตน โดยการปฏิบัติหรือดูจากคู่มือ เอกสาร หรือหนังสือ	**การผสมผสาน (COMBINATION)** ผสมผสานความรู้แบบชัดแจ้ง โดยการแลกเปลี่ยน และสังเคราะห์เพื่อให้เกิดความรู้ชัดแจ้งสาขาใหม่

ที่มา : Nonaka & Takeuchi, 1995a: 62.

ในการสร้างความรู้ใหม่นั้น สร้างมาแล้วมิได้เกิดจากรูปแบบอย่างใดอย่างหนึ่งดังกล่าวเท่านั้น แต่เกิดจากความสัมพันธ์หรือการพึ่งพาอาศัยกันของแต่ละรูปแบบดังกล่าว ซึ่งรูปแบบหนึ่งอาจส่งผลถึงอีกรูปแบบหนึ่ง

2) การจัดเก็บองค์ความรู้ (Knowledge Storage / Retrieval)

มีการศึกษาที่แสดงให้เห็นว่า ในขณะที่มีการสร้างความรู้นั้น ความรู้ก็มีโอกาสถูกลืมได้เช่นกัน (Argote et al, 1990; Darr et al, 1995) ฉะนั้น การจัดเก็บความรู้จึงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งในกระบวนการจัดการความรู้ การจัดเก็บความรู้ความ สามารถทำได้หลายๆ รูปแบบ เช่น การจดบันทึก การจัดเก็บสารสนเทศใน electronic database การจัดเก็บความรู้อย่างเป็นระบบใน expert system (Tan et al, 1999) การเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ ไว้ในระบบฐานข้อมูล เพื่อให้ผู้สนใจสืบค้นได้ผ่านระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น Internet, Intranet เป็นต้น สำหรับเครื่องมือที่ช่วยในการถ่ายทอดความรู้ประเภทนี้ที่สำคัญได้แก่ Audio, Video, Conferencing tools การสัมมนาวิชาการ การเผยแพร่ผ่านสิ่งตีพิมพ์ เป็นต้น

3) การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer)

ความสำคัญของการจัดการความรู้ คือ กระบวนการของการถ่ายทอดความรู้ ซึ่งการถ่ายทอดความรู้ เกิดขึ้นได้ในหลายระดับ เช่น การถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคล (between individuals) การถ่ายทอดความรู้ระดับบุคคลไปสู่ระดับกลุ่ม (individual to group) การถ่ายทอดความรู้ระหว่างกลุ่ม (between groups) และการถ่ายทอดความรู้จากกลุ่มคนไปสู่องค์กร (group to organization)

กระบวนการติดต่อสื่อสาร (Communication process) และการไหลเวียนของสารสนเทศ (Information Flows) เป็นตัวจักรสำคัญในการขับเคลื่อนการถ่ายทอดความรู้ (Knowledge transfer), Gupta and Govindarajan (2000) ได้สร้างกรอบแนวคิดของการถ่ายทอดความรู้ โดยมีส่วนประกอบที่สำคัญ 5 ส่วนดังนี้ คือ

1) ยอมรับในคุณค่าของความรู้ (perceived value)

2) กระตุ้นให้เห็นความสำคัญของการแบ่งปันความรู้ (motivational disposition of the source)

3) จัดหาช่องทางของการถ่ายทอดความรู้ (transmission channel)

4) กระตุ้นให้เกิดความต้องการในการรับความรู้ (motivation disposition of the receiving unit)

5) คำนึงถึงความสามารถในการรับความรู้ของผู้เรียนรู้ และความสามารถในการนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปใช้งาน

4) การนำความรู้ไปใช้งาน (Knowledge application)

การนำความรู้ไปใช้งาน คือ เป็นการนำเอาความรู้ความจำ และความเข้าใจในเรื่องราวใด ๆที่ตัวเองมีอยู่ ไปแก้ปัญหาที่แปลกใหม่ ปัญหาใหม่นั้น เป็นปัญหาที่ไม่สามารถนำสูตร กฎแก้ปัญหาได้โดยทันที จะต้องใช้ยุทธวิธีหลายอย่างในการแก้ปัญหานั้น นับเป็นกิจกรรมที่มีความจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะเมื่อมีการจัดการความรู้แล้ว แต่ถ้าไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์ก็จะไม่บังเกิดผลใด ๆ ทำให้เกิดความศูนย์เปล่า http://www.novabizz.com/NovaAce/Cognitive.htm#ixzz2NwlddgMJ

2.5.4 ปัจจัยที่เอื้อให้การจัดการความรู้ประสบความสำเร็จ

1) ผู้นำองค์กรให้การสนับสนุน และกำหนดทิศทางกลยุทธ์ให้สอดคล้องกับการดำเนินธุรกิจขององค์กรเพื่อช่วยเพิ่มขีดความสามารถในการแขงขัน รวมทั้งการชมเชยให้รางวัลเพื่อโน้มน้าวให้บุคลากรเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2) องค์กรต้องมีวัฒนธรรมการแลกเปลยนและแบ่งปันความรู้เพื่อส่งผ่านความรู้ให้มีประสิทธิภาพ

3) เทคโนโลยีสารสนเทศ ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ได้ง่ายและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

4) การฝึกอบรมและการเรียนรู้เพื่อสร้างความเข้าใจและตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการความรู้

5) วัดผลอยู่เสมอจะช่วยใหองค์การสามารถพฒนาและปรับปรุงกลยุทธ์เพื่อให้องค์กรบรรลุเป้าหมายได้ดียิ่งขึ้น

6) โครงสร้างพื้นฐานที่เหมาะสม การแลกเปลยนความรู้ของคนในองค์กรจะไม่ราบรื่นได้หากขาดโครงสร้างพื้นฐานที่ดีโครงสรางนี้ อาจหมายถึงสิ่งที่จับต้องได้เช่นสถานที่อุปกรณ์ต่างๆ สำหรับสิ่งที่จับต้องไม่ได้ เช่น ระบบหรอกลไกที่สนับสนุนการแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

7) บุคลากรในองค์กร เป็นปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จที่จะช่วยให้กระบวนการจัดการความรู้เป็นไปได้ด้วยดีและต่อเนื่อง

สรุปว่าการจัดการความรู้นั้น เป็นแนวคิดที่จะช่วยให้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสั่งสมตามชุมชนต่างๆ ถูกนำมาสร้างเป็นความรู้ ผ่านกระบวนการของรวบรวม และจัดเก็บ ตลอดจนมีการถ่ายทอดความรู้และนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนของตนอย่างเป็นระบบได้ ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัย ได้มุ่งศึกษาไปที่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้เพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนซึ่งมีรูปแบบของการรวมกลุ่มกันของชุมชนต่างๆที่ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวภายในจังหวัดพังงา และการร่วมกลุ่มกันนี้จะเป็นต้นทุนสำคัญของการขับเครือข่ายภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ที่จได้กล่าวถึงในประเด็นถัดไป

2.6 แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์

จากบทความของ จุฑาทิพย์ ภัทราวาท ปี 2554 เรื่อง ว่าด้วยเรื่อง “เครือข่าย”กับการพัฒนาการสหกรณ์ ได้สรุปว่า คำว่า “เครือข่าย” หมายรวมถึง เครือข่ายทางสังคม (Social Network) เครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Network) เครือข่ายธุรกิจ(Business Network) และเครือข่ายที่เกิดขึ้นตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายต่างๆ และในขบวนการสหกรณ์ “การเชื่อมโยงเครือข่าย” ได้ถูกกำหนดให้เป็นยุทธศาสตร์สำคัญยุทธศาสตร์หนึ่ง ซึ่งภายใต้แผนยุทธศาสตร์ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2546-2549) โดยได้กำหนดวิสัยทัศน์การพัฒนาสหกรณ์สิ้นสุดปี 2549 ว่า “เป็นองค์กรช่วยเหลือตนเองทางเศรษฐกิจและสังคมที่ยึดมั่นในคุณค่าสหกรณ์ มีการร่วมมือกัน เชื่อมโยงเครือข่าย เพื่อพัฒนาประสิทธิภาพองค์กรและการเป็นธรรมาภิบาลเพื่อสร้างความเข้มแข็งของสมาชิก ชุมชนสังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืน โดยมีเป้าหมายสำคัญที่จะให้เกิดการบูรณาการความสัมพันธ์การทำงานร่วมกันของสหกรณ์ที่จดทะเบียน สหกรณ์ภาคประชาชน และผู้ประกอบการที่มี “ปณิธานร่วม” คือ “การพึ่งพาและร่วมมือกันบนหลัก

และวิธีการสหกรณ์” นอกจากนั้นการบริหารจัดการสหกรณ์ในทิศทางของการยกระดับการขับเคลื่อนสหกรณ์ตามอัตลักษณ์ของการเป็นองค์กรธุรกิจฐานสังคมเพื่อการนำประโยชน์สู่สมาชิกบนหลักการพึ่งพาตนเอง ในขณะเดียวกันยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบเครือข่ายภายใต้โซ่อุปทานนั้นจะก่อให้เกิดภาคีพันธมิตร (Strategic Partner) ภายใต้โซ่อุปทาน และพัฒนาไปสู่โซ่คุณค่าในธุรกิจสหกรณ์ (Value Chain in Co-ops Business) ในที่สุด

กระบวนการเชื่อมโยงเครือข่ายที่ถูกออกแบบตามกรอบวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาการสหกรณ์ ฉบับที่ 1 นั้น มุ่งเน้นไปที่การเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างสหกรณ์ที่จดทะเบียนและสหกรณ์ภาคประชาชน โดยกระบวนการเชื่อมโยงเครือข่ายจะเป็นไปในลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ภายใต้ทีมพี่เลี้ยงนั้น ถูกแบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอนหลัก คือ การจัดเวทีเรียนรู้ระหว่างกัน การวิเคราะห์สถานการณ์และการออกแบบความสัมพันธ์แบบเครือข่าย และการขับเคลื่อนการดำเนินการเครือข่ายตลอดจนการติดตามประเมินผล ซึ่งผลการทำงานวิจัยดังกล่าวในช่วงเวลา 4 ปี ในพื้นที่ 45 จังหวัดนั้นก่อให้เกิดผลลัพธ์เป็นเครือข่ายรวมทั้งสิ้น 127 เครือข่าย ประกอบด้วยเครือข่ายเชิงพื้นที่ เครือข่ายธุรกิจ เครือข่ายการเรียนรู้ อีกทั้งยังได้ชุดความรู้ใหม่ “การเชื่อมโยงเครือข่ายคุณค่า” และข้อเสนอเชิงนโยบายสำหรับการพัฒนาการสหกรณ์ในช่วงเวลาแผนพัฒนาการสหกรณ์ ฉบับที่ 2

ส่วนปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการเชื่อมโยงเครือข่าย(คุณค่า) ที่สำคัญมี 5 ประการ ได้แก่ จิตสำนึก “การพึ่งพาและร่วมมือกัน”ของผู้นำ (Co-ops. Spirit) ความเชื่อถือไว้วางใจของภาคี (Trust) การมีกลไกการติดต่อสื่อสารที่สามารถเข้าถึงภาคี การจัดการความรู้เพื่อการปรับวิธีคิดให้ได้รู้เท่าทันสถานการณ์ (Knowledge Sharing) และการมีระบบการบริหารจัดการเครือข่าย (Network’s Management System) ภายใต้เป้าหมายร่วม (Target Goal)

กระบวนการที่จะก่อให้เกิดการเรียนรู้ใหม่ เกิดความสัมพันธ์ใหม่ ซึ่งจะทำได้นั้น ต้องเกิดจากการประสานพลังจากภาคีหลายภาคส่วนทั้งภาคขบวนการสหกรณ์ ภาครัฐ ภาควิชาการ และชุมชน ดังนั้น การเชื่อมโยงเครือข่ายภายใต้โซ่อุปทานในธุรกิจสหกรณ์ จึงเป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญเพื่อการยกระดับขีดความสามารถของสหกรณ์ในบริบทขององค์กรธุรกิจฐานสังคม ด้วยเหตุผลดังกล่าว แนวคิดของกลยุทธ์ความร่วมมือ (Co-operative Strategy) หรือที่รู้จักกันในนามของการเชื่อมโยงเครือข่ายคุณค่า จึงได้ถูกกำหนดเป็นยุทธศาสตร์ควบคู่กับกรอบคิด “การบริหารจัดการโซ่อุปทานอย่างบูรณาการ (Integrated Supply Chain Management) เพื่อพัฒนาระบบธุรกิจสหกรณ์ภายใต้การบริหารจัดการตามวิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้ คือ “ระบบสหกรณ์ที่มีคุณค่า เพื่อการนำพาสู่สังคมอยู่เย็นเป็นสุข” และภายใต้เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ที่มีต้นทุนของการเป็นเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ จะสามารถพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนของตนได้นั้นจำเป็นจะต้องเข้าใจการบริหารโซ่อุปทานการท่องเที่ยวที่จะได้กล่าวถึงต่อไป ควบคู่ไปกับการบริหารจัดการความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์

2.7 แนวคิดโซ่อุปทานการท่องเที่ยว

ธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวมีความหลากหลายแตกต่างกันไป ธุรกิจเหล่านี้ส่วนใหญ่จะใช้ทรัพยากรมนุษย์ในการขับเคลื่อน เนื่องจากเป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการให้บริการ และธุรกิจแต่ละประเภทสามารถเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายในอุตสาหกรรมท่องเที่ยว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี

ความรู้ความเข้าใจในธุรกิจแต่ละประเภท ซึ่งธุรกิจในอุตสาหกรรมท่องเที่ยวสามารถแบ่งออกเป็น 6 ประเภท ดังนี้ (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2550)

1) ธุรกิจที่พักแรม
2) ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม
3) ธุรกิจนำเที่ยว
4) ธุรกิจสินค้าที่ระลึก
5) ธุรกิจคมนาคม
6) ธุรกิจประชุมนิทรรศการและการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล

จากธุรกิจดังกล่าวทั้ง 6 ประเภทในข้างต้นนั้น ต้องอาศัยทรัพยากรต่างๆที่เพียงพอและมีคุณภาพมาใช้เป็นปัจจัยในการผลิต ที่จะทำให้การดำเนินธุรกิจในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวประสบความสำเร็จ ถ้าพิจารณาเป็นห่วงโซ่อุปทาน จะเห็นว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว จะเป็นการเชื่อมโยงกันของธุรกิจที่ส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันเพื่อที่จะให้การบริการต่างๆ นั้นไปถึงมือผู้บริโภค หรือลูกค้าเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะให้ผู้บริโภคนั้นได้รับความพึงพอใจสูงสุดจากการได้รับการบริการ ตั้งแต่การเคลื่อนย้ายผู้โดยสารจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง การให้บริการด้านความบันเทิง บริการอาหารการกิน ร้านอาหาร บริการการเดินทาง ตลอดจนโรงแรม ที่พัก นอกจากนี้ในส่วนของการนำเที่ยว โดยมีบริษัทนำเที่ยว หรือตัวแทนจากบริษัท ซึ่งก็คือไกด์นำเที่ยว พาเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ

นอกจากนี้การที่ลูกค้าจะติดต่อกับธุรกิจบริการต่างๆ เช่น ติดต่อห้องพัก โรงแรม สถานบันเทิง ตลอดจนการขนส่ง หรือหาพาหนะเดินทาง ผู้บริโภคหรือลูกค้าสามารถติดต่อผ่านเอเย่นต์ ตัวแทน หรือบริการทัวร์ แม้กระทั่งสามารถหาข้อมูลผ่านทางเว็บไซต์ได้ ซึ่งข้อมูลข่าวสารทางการท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนาและส่งเสริมการท่องเที่ยวให้แก่ผู้ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ทั้งคนในท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้ให้บริการทางการท่องเที่ยว และตัวนักท่องเที่ยวซึ่งเป็นผู้ใช้บริการทางการท่องเที่ยว อาทิ ข้อมูลข่าวสารและสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่ให้แก่คนในท้องถิ่น ข้อมูลข่าวสารและสื่อที่ใช้ในการเผยแพร่ให้แก่นักท่องเที่ยว

ดังนั้นโดยสรุปโซ่อุปทานของการท่องเที่ยวจึงแบ่งได้ออกเป็นกลุ่มต่างๆดังนี้

กลุ่มที่ 1 เจ้าของปัจจัยการผลิต

กลุ่มที่ 2 กลุ่มธุรกิจในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

จากแนวคิดในเรื่องเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์และโซ่อุปทานการท่องเที่ยว จึงนำไปสู่การสังเคราะห์ตัวแบบของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ในธุรกิจท่องเที่ยวได้ดังนี้

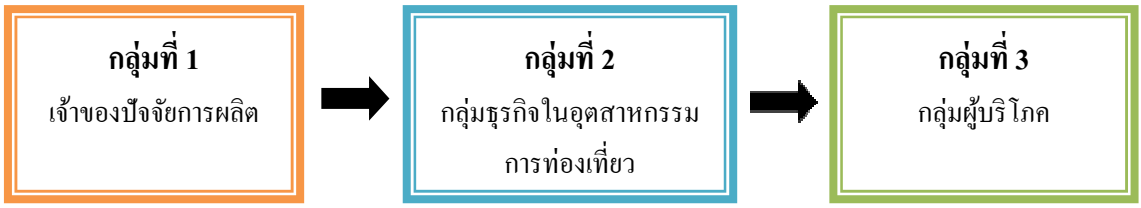

ภาพ 2.1 ตัวแบบเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ในธุรกิจท่องเที่ยว

ตัวแบบข้างต้นจะทำให้เครือข่ายฯและชุมชนต่างๆ เข้าใจถึงบทบาทและความสัมพันธ์ที่มีต่อกันที่จะต้องมีการบริหารจัดการที่ทำให้กลุ่มต่างๆ มีความร่วมมือต่อกันภายใต้การมีผลประโยชน์ร่วมกันที่ทุกฝ่ายสามารถเติบโต และพัฒนางานของตนได้อย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นเป้าหมายที่สำคัญของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะต้องพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆของชุมชนให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญภายใต้แนวคิดของการศักยภาพการท่องเที่ยวที่จะกล่าวถึงต่อไป

2.8 แนวคิดด้านศักยภาพการท่องเที่ยว

2.8.1 แนวคิดด้านศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว

ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว คือ ความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวที่เอื้ออำนวยต่อการพัฒนา การปรับปรุง หรือการทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง รวมถึงความน่าสนใจของท้องถิ่นนั้นว่ามีเพียงพอที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยวให้ตัดสินใจเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวนั้นหรือไม่

วิวัฒน์ชัย บุญยภักดิ์ (2529: 40-42) ได้เสนอหลักเกณฑ์การพิจารณา และการกำหนดศักยภาพ หรือความสาคัญของแหล่งท่องเที่ยวไว้ ดังนี้

1) คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ความสวยงาม ลักษณะเด่นในตัวเอง ความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ ความสาคัญทางลัทธิและศาสนา บรรยากาศ สภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติและวิถีชีวิต

2) ความสะดวกในการเข้าถึง ได้แก่ สภาพของเส้นทางท่องเที่ยว ลักษณะการเดินทาง ระยะเวลาจากตัวเมืองไปยังแหล่งท่องเที่ยว

3) สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พักแรม ร้านอาหาร เครื่องดื่ม สถานบริการต่างๆ ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และการรักษาความปลอดภัย

4) สภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพทางกายภาพ สภาพอากาศ ระบบนิเวศ และสภาพอื่นๆ ของแหล่งท่องเที่ยว

5) ข้อจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยว ได้แก่ ข้อจากัดด้านพื้นที่ ข้อจากัดทางด้านบริการสาธารณูปโภค ปัญหาความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว

6) ความมีชื่อเสียงในปัจจุบัน ได้แก่ ความเป็นที่รู้จักของแหล่งท่องเที่ยว และจำนวนนักท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยว

ในประเด็นข้างต้นสอดคล้องกับหลักเกณฑ์การพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวของ จารุจน์ กลิ่นดีปลี (อ้างใน วิภา ศรีระทุ: 2551) โดยต้องครอบคลุมองค์ประกอบการท่องเที่ยวทั้ง 4 ด้าน ดังนี้

1) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านพื้นที่ คือ การดึงดูดนักท่องเที่ยวด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะ หรือมีความเป็นเอกลักษณ์ ประวัติศาสตร์ โบราณวัตถุสถานที่มีความเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศ วัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น รวมทั้งต้องมีปัจจัยอื่นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ ได้แก่ ลักษณะภูมิทัศน์

ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว เช่น สภาพของเส้นทาง ฤดูกาล ระยะทางจากจุดศูนย์กลางการท่องเที่ยวในพื้นที่ เป็นต้น

2) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการจัดการ คือ ความปลอดภัยในการท่องเที่ยวในพื้นที่ และบริเวณใกล้เคียง การจัดการสิ่งอำนวยความสะดวก ในการเข้าถึง เช่น ถนน ไฟฟ้า แหล่งน้ำ การจัดการควบคุมจานวนนักท่องเที่ยวในพื้นที่ท่องเที่ยวไม่ให้เกินขีดความสามารถในการรองรับ การจัดการควบคุมกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่

3) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านกิจกรรม และกระบวนการ คือ การพิจารณาถึงความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ โอกาสในการสร้างจิตสานึก และการให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อม

4) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวที่ครอบคลุมองค์ประกอบด้านการมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาว่า องค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแลแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบใดบ้าง และประชาชนในท้องถิ่นมีความพอใจ หรือสนใจที่จะให้แหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวหรือไม่

ทั้งนี้ ในการพิจารณาศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเพื่อการพัฒนา เป็นสิ่งสาคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาทรัพยากรที่มีอยู่ ก่อนที่จะวางแผนพัฒนาหรือสิ่งเสริมใดๆ เพื่อให้การดำเนินงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ เป้าหมายและได้รับผลประโยชน์ตอบแทนอย่างมีประสิทธิภาพ ธรรมศักดิ์ โรจนสุนทร (2542: 43-44) แบ่งองค์ประกอบที่นำมาเป็นเครื่องบ่งชี้ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว ดังนี้

1) ปัจจัยจูงใจหลักของการท่องเที่ยว พิจารณาจากสถานที่ตั้งและลักษณะของแหล่งท่องเที่ยวนั้นต่อความต้องการของนักท่องเที่ยวหลายๆ ด้าน เช่น ความต้องการในด้านความสงบในการพักผ่อน ความสนุกสนาน การหาประสบการณ์ ซึ่งปัจจัยจูงใจหลักแบ่งได้ 3 ชนิด ได้แก่ ปัจจัยจูงใจด้านธรรมชาติ ปัจจัยจูงในด้านประวัติศาสตร์และศาสนา และปัจจัยจูงใจทางด้านกิจกรรมที่มนุษย์สร้างขึ้น

2) ปัจจัยประกอบ ได้แก่ คุณค่าดึงดูดใจจากสภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ ภูมิประเทศ และลักษณะภูมิทัศน์ที่เป็นเอกลักษณ์ ความปลอดภัยต่อชีวิตและทรัพย์สิน สภาพเศรษฐกิจและสังคม ภัยธรรมชาติ และการเมือง

3) ปัจจัยสนับสนุนและสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ สิ่งอำนวยความสะดวกที่ได้มาตรฐานด้านที่พักและอาหาร การสื่อความหมาย ข้อมูลข่าวสาร การให้ข่าวสารประชาสัมพันธ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ร้านจาหน่ายของที่ระลึก เป็นต้น

4) ปัจจัยด้านโครงสร้างพื้นฐานและการคมนาคม ต้องพิจารณาถึงโครงข่ายการคมนาคมทางบก ทางน้ำ และทางอากาศ บริการสาธารณะ เช่น ไฟฟ้า น้ำ การระบายน้ำ การกาจัดขยะ ตลอดจนระบบการสื่อสารโทรคมนาคม

ในขณะที่ ศิริจรรยา ประพฤติกิจ. (2553) ได้จำแนกองค์ประกอบของศักยภาพการท่องเที่ยวออกเป็น 7 ด้าน คือ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านการรักษาคุณภาพและสิ่งแวดล้อม

ด้านเศรษฐกิจและสังคม ด้านศิลปวัฒนธรรม ธรรมชาติ เกษตร และด้านการบริหารจัดการในส่วนของการประเมินคุณภาพด้านการท่องเที่ยวตามกรอบและเกณฑ์มาตรฐานของสำนักงานพัฒนาการท่องเที่ยว (สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว และสำนักพัฒนาบริการท่องเที่ยว, 2551) ได้กำหนดกรอบการประเมินมาตรฐานการท่องเที่ยวจำแนกเป็นเกณฑ์การประเมินสำหรับแหล่งท่องเที่ยว กับบริการการท่องเที่ยว โดยมีสาระสำคัญคือ

1) เกณฑ์การประเมินสำหรับแหล่งท่องเที่ยว กรณีที่เป็นแหล่งท่องเที่ยงตามธรรมชาติ ประกอบด้วยองค์ประกอบ สำคัญ 3 ประการคือ

องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของแหล่งธรรมชาติและความเสี่ยงต่อการถูกทำลาย คือ คุณค่าหรือความสำคัญของแหล่งธรรมชาติ เกิดขึ้นจากหลายองค์ประกอบ ทั้งในด้านความสำคัญของแหล่งธรรมชาติที่มีต่อระบบนิเวศและความสำคัญต่อมนุษย์ ทั้งจากการเข้าไปใช้ประโยชน์จากแหล่งธรรมชาติ คุณค่าทางด้านการเรียนรู้ และคุณค่าทางด้านจิตใจ การประเมินคุณค่าของแหล่งธรรมชาติ ความเสี่ยงต่อการถูกทำลาย คือ ภาวะที่ปัจจัยต่างๆ ที่อยู่รอบๆ สิ่งแวดล้อมธรรมชาติส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติด้านใดด้านหนึ่ง ปัจจัยต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมธรรมชาตินั้น อาจมาจากภัยธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถคาดการณ์ได้ล่วงหน้าหรือคาดการณ์ล่วงหน้าได้แต่ไม่สามารถยับยั้งภัยธรรมชาตินั้นได้ และอีกประการหนึ่งเกิดจากการกระทำของมนุษย์ซึ่งอาจจะตั้งใจหรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านลบขึ้นกับสิ่งแวดล้อมได้ ตัวอย่างเช่นปะการังในทะเลอันดามันบางบริเวณที่เคยอุดมสมบูรณ์ แต่ปัจจุบันเสื่อมโทรมลงไปมาก เนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ เช่น การเปลี่ยนแปลงอุณหภูมิของน้ำ การเก็บเอาปะการังมาขาย การทอดสมอเรือ การประมงกิจกรรมการท่องเที่ยวใต้น้ำ เหล่านี้เป็นต้น

องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเสริมแหล่งธรรมชาติ นั้นๆ ให้มีความสำคัญ มีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น แหล่งธรรมชาติอาจมีสภาพธรรมชาติที่สวยงามมาก แต่ขาดความสะดวกในการเข้าถึง หรือเส้นทางเข้าแหล่งท่องเที่ยวไม่ปลอดภัยก็ทำให้นักท่องเที่ยวไม่นิยมเข้าไปท่องเที่ยว สำหรับศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการ คือ ความสามารถในการควบคุมดูแล การดำเนินงาน การจัดการแหล่งท่องเที่ยว รวมถึงการอำนวยความสะดวก การทำให้เข้าถึงง่าย และการจัดการความปลอดภัย เป็นต้น

2) เกณฑ์การประเมินสำหรับบริการการท่องเที่ยว กรณีที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มิใช่ธรรมชาติ เช่น แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ศิลปะวิทยา ประวัติศาสตร์ เป็นต้นประกอบด้วยองค์ประกอบ สำคัญ 3 ประการคือ

องค์ประกอบที่ 1 ศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยว หมายถึง การที่แหล่งท่องเที่ยวมีจุดดึงดูดความสนใจหรือมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสามารถสร้าง

ความประทับใจและความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว เช่น ความโดดเด่นและความมีเอกลักษณ์ ความงดงามทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม รวมถึงความมีชื่อเสียงและความเป็นที่ยอมรับทางประวัติศาสตร์และภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของคนในอดีต อีกทั้งศักยภาพทางกายภาพและการจัดกิจกรรมด้านการท่องเที่ยว ได้แก่ การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว ความปลอดภัย และความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว ก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญในการดึงดูดใจให้นักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนแหล่งท่องเที่ยวอีกด้วย สำหรับองค์ประกอบด้านศักยภาพในการดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวของแหล่งท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ประกอบด้วย 4 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 2) ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว 3) ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว และ4) ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

องค์ประกอบที่ 2 ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเสริมแหล่งท่องเที่ยวนั้นๆ ให้มีความสำคัญ และมีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น แหล่งท่องเที่ยวมีความดึงดูดใจด้านการท่องเที่ยวสูง แต่มีข้อจำกัดสูงในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน ทำให้นักท่องเที่ยวไม่นิยมเข้าไปท่องเที่ยว ส่งผลให้ศักยภาพในการจัดการ ด้านการท่องเที่ยวลดลงไปด้วย สำหรับศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา 2 ด้าน ได้แก่ 1) ศักยภาพในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน และ 2) ศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวจากปัจจัยภายนอก

องค์ประกอบที่ 3 การบริหารจัดการ หมายถึง ความสามารถในการควบคุม ดูแล การดำเนินงานการจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

ก) ด้านการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งท่องเที่ยว และการจัดการด้านการท่องเที่ยว

ข) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของแหล่งท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว

3) การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดการพิจารณาตัดสินใจการดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในการเรื่องต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชนนั้นๆ รวมทั้งการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น

สรุปได้ว่า ผลการทบทวนวรรณกรรมเกี่ยวกับการประเมินศัพยภาพแหล่งท่องเที่ยวดังที่กล่าวมานั้น ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ และนำมากำหนดเป็นองค์ประกอบในการประเมินศักยภาพงานวิจัย และพื้นที่ท่องเที่ยว จำแนก ได้ 4 องค์ประกอบ ดังนี้

<u>องค์ประกอบที่ 1 คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว</u>

คุณค่าหรือความสำคัญของแหล่งธรรมชาติ เกิดขึ้นจากหลายองค์ประกอบ ทั้งในด้านความสำคัญของแหล่งธรรมชาติที่มีต่อระบบนิเวศและความสำคัญต่อมนุษย์ ทั้งจากการเข้าไปใช้ประโยชน์จากแหล่งธรรมชาติ คุณค่าทางด้านการเรียนรู้ และคุณค่าทางด้านจิตใจ การประเมินคุณค่าของแหล่งธรรมชาติ ตลอดจน ความสวยงาม ลักษณะเด่นในตัวเอง ความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ ความสาคัญทางลัทธิและศาสนา บรรยากาศ สภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ และวิถีชีวิต โดยมีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ประกอบด้วย 7 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) ความสวยงาม 2) อัตลักษณ์ของสถานที่ท่องเที่ยว 3) ความเก่าแก่ทางประวัติศาสตร์ 4) ความสำคัญทางลัทธิ และศาสนา บรรยากาศ 5) สภาพภูมิทัศน์ทางธรรมชาติ 6) ความสำคัญต่อวิถีชีวิต 7) ความสำคัญเชิงวัฒนธรรม

<u>องค์ประกอบที่ 2 การดึงดูดใจนักท่องเที่ยว</u>

การที่แหล่งท่องเที่ยวมีจุดดึงดูดความสนใจหรือมีคุณค่า ซึ่งสามารถสร้างความประทับใจและความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยว มีหลักเกณฑ์ในการพิจารณา ประกอบด้วย 4 ดัชนีชี้วัด ได้แก่ 1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว 2) ความปลอดภัยด้านการท่องเที่ยว 3) ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว และ4) ความต่อเนื่องของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

<u>องค์ประกอบที่ 3 การพัฒนาด้านการท่องเที่ยว</u>

ศักยภาพในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว หมายถึง องค์ประกอบต่างๆ ที่มีส่วนช่วยเสริมแหล่งธรรมชาตินั้นๆ ให้มีความเหมาะสมในการจัดการท่องเที่ยว ตัวอย่างเช่น แหล่งธรรมชาติอาจมีสภาพธรรมชาติที่สวยงามมาก แต่ขาดความสะดวกในการเข้าถึง สามารถรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้น้อยขาดความปลอดภัยในการท่องเที่ยว หรือมีข้อจำกัดสูงในการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน สำหรับศักยภาพในการพัฒนาด้านการท่องเที่ยว มีเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณา 4 ด้าน ได้แก่

1) ศักยภาพในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว หมายถึง การที่แหล่งท่องเที่ยวมีความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว และสามารถรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยว

2) การเข้าถึง หมายถึง ความสะดวกในการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว บริเวณเขตบริการ การมีเส้นทางการเข้าถึง และมีเส้นทางที่เชื่อมโยงกับเส้นทางการท่องเที่ยวหลัก

3) ความปลอดภัย หมายถึง การเกิดเหตุอันตรายต่อนักท่องเที่ยวทั้งจากภัยธรรมชาติ และปัจจัยอื่น

4) ศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว กล่าวคือ มีความสามารถในการรองรับการท่องเที่ยวของตัวแหล่งท่องเที่ยว และมีความร่วมมือขององค์กรท้องถิ่น ภาคเอกชน และหน่วยงานรัฐในการพัฒนาการท่องเที่ยว

<u>องค์ประกอบที่ 4 การบริการจัดการ</u>

การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว หมายถึง ความสามารถในการควบคุม ดูแล การดำเนินงานการจัดการแหล่งท่องเที่ยว โดยมีองค์ประกอบที่เกี่ยวข้อง ได้แก่

1) การจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ประกอบด้วย การจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่งธรรมชาติ การจัดการด้านสิ่งแวดล้อม และการจัดการด้านการท่องเที่ยว

2) การจัดการด้านการให้ความรู้และการสร้างจิตสำนึก โดยพิจารณาจากการดำเนินงานขององค์กรที่ดูแลรับผิดชอบพื้นที่ในการสร้างเสริมจิตสำนึกและการเรียนรู้ในเรื่องคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติระบบนิเวศ และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แก่นักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่ดูแลพื้นที่ ผู้ประกอบการ และชุมชนท้องถิ่นที่อยู่โดยรอบแหล่งท่องเที่ยว

3) การจัดการด้านเศรษฐกิจและสังคม พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของชุมชนในกิจกรรมการท่องเที่ยว โดยการเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือชุมชน ได้มีส่วนร่วมในการคิด การพิจารณาตัดสินใจ การดำเนินการและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ ที่จะมีผลกระทบต่อประชาชนหรือชุมชนนั้นๆ รวมทั้งการกระจายรายได้หรือผลประโยชน์สู่ท้องถิ่น

4) มาตรฐานคุณภาพการบริการ (service quality) ซึ่งพัฒนามาจากแนวความของ พาราซูรามาน ไซแทมล์ และเบอรี่ (Parasuraman, Zeithaml, & Berry, 1988) คือ การมีการบริการที่ดี ตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวทั้งด้ายกายภาพ และด้านจิตใจ เพื่อวัดความสามารถในการให้บริการที่รองรับการท่องเที่ยวจากต่างประเทศได้อย่างมีคุณภาพ

บทที่ 3
วิธีการดำเนินการวิจัย

3.1 วิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative research) ภายใต้พื้นฐานแนวคิดแบบการศึกษากรณีศึกษา (case studies) ซึ่งเป็นการวิจัยที่เน้นการสืบสวน/ค้นหา (investigation) ข้อมูลจากหน่วยศึกษาหน่วยใดหน่วยหนึ่งเท่านั้น (a single unit) ซึ่งในที่นี้หมายถึง การศึกษาแนวคิด และแนวทางการดำเนินงานของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาจำนวน 7 ชุมชน หรือโดยเริ่มจากการศึกษาสภาพทางสังคม สภาพทางภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศ ตลอดจนทรัพยากรธรรมชาติ ในพื้นที่ รวมถึงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน ทั้งนี้เพื่อจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น หาแนวทางในการดำเนินกระบวนการจัดการความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา และบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

3.2 แหล่งข้อมูลที่ศึกษา

สมาชิกเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา จำนวน 7 ชุมชน ประกอบด้วย

1) ชุมชนบ้านโคกไคร
2) ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ
3) ชุมชนบ้านบางพัฒน์
4) ชุมชนบ้านท่าดินแดง
5) ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ
6) ชุมชนบ้านท่าเขา
7) ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

จำแนกประเภทตามวิธีการเก็บรวบรวมแบ่งเป็น 2 ประเภท ดังนี้

3.3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ

การลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึก จากการสัมภาษณ์ การจัดสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ใน 7 ชุมชนเป้าหมายที่เป็นแหล่งข้อมูลในการศึกษา ดังนี้

ก) การสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้นำชุมชน หรือผู้นำเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา

ข) สนทนากลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้นำชุมชน และผู้นำเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา

ค) การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ ผู้นำชุมชน ผู้นำเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา ชาวบ้าน และเยาวชนในชุมชน

3.3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ

ศึกษารวบรวมข้อมูลพื้นฐานโดยใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารราชการ เอกสารงานวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและนอกพื้นที่

3.4 วิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษา (analyzing case study data) ใช้การเปรียบเทียบรูปแบบ (pattern matching) รูปแบบที่เกิดขึ้นจากข้อมูลว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีที่มีอยู่แล้วหรือทฤษฎีทางเลือก (existing theories or alternative theories) หรือไม่ และการสร้างคำอธิบาย (explanation building) เกี่ยวกับกรณีที่ศึกษา ด้วยการเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ และยืนยันคำอธิบายด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์

3.5 ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัย แบ่งออกเป็น 6 ขั้นตอนดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 สำรวจเอกสารและเลือกกลุ่มสมาชิกเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา จำนวน 7 ชุมชน เพื่อจะใช้เป็นกรณีศึกษาในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับบริบทชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน และกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษา รวบรวม และวิเคราะห์ แนวคิด ทฤษฎี ที่เกี่ยวข้องกับบริบทชุมชน และกระบวนการการจัดการความรู้ (knowledge management process) เพื่อเป็นแนวทางในการจัดทำเครื่องมือในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 จัดทำเครื่องมือในการวิจัยที่เป็นแบบบันทึกข้อมูลชุมชน แบบบันทึกภูมิปัญญา และแบบสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนในเรื่องของเครือข่าย

ขั้นตอนที่ 5 ดำเนินการเก็บข้อมูล โดยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ คือ

ระยะที่ 1 การลงพื้นที่เก็บข้อมูล ศึกษาบริบทชุมชนในเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา จำนวน 8 ชุมชน และสนทนากลุ่ม กับกลุ่มผู้นำชุมชน และผู้นำเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา โดยมีรายละเอียดดังนี้

รอบที่ 1 การลงพื้นที่ระหว่างวันที่ 2-4 ธันวาคม 2555 จำนวน 4 ชุมชน คือ

วันที่ 2 ธันวาคม 2555 ได้แก่ ชุมชนบ้านโคกไคร

วันที่ 3 ธันวาคม 2555 ได้แก่ ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ และชุมชนบ้านบางพัฒน์

วันที่ 4 ธันวาคม 2555 ได้แก่ ชุมชนบ้านช้างนอน

รอบที่ 2 การลงพื้นที่ระหว่างวันที่ 26-29 มกราคม 2556 จำนวน 4 ชุมชน คือ

วันที่ 26 มกราคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าดินแดง

วันที่ 27 ธันวาคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ

วันที่ 28 ธันวาคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ

วันที่ 29 ธันวาคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าเขา

ระยะที่ 2 การลงพื้นที่เพื่อจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน และผู้นำเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา โดยในการลงพื้นที่ระยะที่ 2 นี้ไม่ได้ลงพื้นที่ในชุมชนบ้านช้างนอน เนื่องจากข้อจำกัดของช่วงระยะเวลาการลงพื้นที่ประกอบกับความไม่สะดวกของชุมชนในช่วงเวลานั้น ทำให้คงเหลือจำนวน 7 ชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

รอบที่ 1 การลงพื้นที่ระหว่างวันที่ 5-7 เมษายน 2556 จำนวน 3 ชุมชน คือ

วันที่ 5 เมษายน 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านบางพัฒน์

วันที่ 6 เมษายน 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ

วันที่ 7 เมษายน 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านโคกไคร

รอบที่ 2 การลงพื้นที่ระหว่างวันที่ 4-5 พฤษภาคม 2556 จำนวน 2 ชุมชน คือ

วันที่ 4 พฤษภาคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าดินแดง

วันที่ 5 พฤษภาคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ

รอบที่ 3 การลงพื้นที่ระหว่างวันที่ 24-25 พฤษภาคม 2556 จำนวน 2 ชุมชน คือ

วันที่ 24 พฤษภาคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านท่าเขา

วันที่ 25 พฤษภาคม 2556 ได้แก่ ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ

ขั้นตอนที่ 6 นำข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ มาวิเคราะห์สรุปให้เห็นถึงกระบวนการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา และสรุปเป็นกรณีศึกษาการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว รวมทั้งอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ พร้อมทั้งนำเสนองานวิจัย และจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

บทที่ 4
ผลการวิจัย

โครงการวิจัย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา ได้ร่วมค้นหาและจัดการความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน รวม 7 ชุมชน ที่เป็นเสมือนฐานรากสำคัญในการค้นหาอัตลักษณ์หรือรากเหง้าทางความรู้ และวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน กระบวนการวิจัยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกันของชาวชุมชน ทั้งภูมิปัญญาในกระบวนการผลิตรวมถึงแนวคิดในการบริหารจัดการ ซึ่งทั้งหมด จะนำไปสู่การสร้างต้นทุนทางการท่องเที่ยวที่มั่นคงและยั่งยืน อันเป็นหัวใจของการพัฒนาเป็นกลุ่มเครือข่ายสหกรณ์ท่องเที่ยวเชิงคุณค่าต่อไป

จากการศึกษา และเก็บข้อมูลในพื้นที่ ตลอดจนกาสร้างกระบวนการค้นหาข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับชุมชน สามารถสรุปเป็น ฐานข้อมูลของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา ดังนี้

4.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

4.2 ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.4 ความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์กับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

4.5 กรณีศึกษาการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

จากการศึกษาข้อมูลทั้งเชิงทุติยภูมิจากเอกสารแผนการพัฒนาชุมชนของชุมชนกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนข้อมูลเชิงลึกจาการสัมภาษณ์พูดคุย และการจัดสนทนากลุ่มย่อยเพื่อประเมินศักยภาพชุมชน สามารถประมวลข้อมูล และสรุปข้อมูลแยกเป็นแต่ละชุมชนได้ ดังนี้

4.1.1 <u>ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านโคกไคร</u>

ที่ตั้งและอาณาเขต ชุมชนบ้านโคกไคร ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 (บ้านโคกไคร) ตำบลมะรุ่ย อำเภอทับปุด จังหวัดพังงา เป็นหมู่บ้านที่มีลักษณะเป็นบ้านกลางน้ำ ไม่มีพื้นดิน ด้านหน้าติดทะเลด้านหลังเป็นป่าชายเลนที่ล้อมรอบด้วยทะเล มีครัวเรือนประมาณ 289 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านเล่าว่า คนที่อพยพมาอาศัยอยู่ที่นี้ เดินทางมาจากเมือง ถลาง (จังหวัดภูเก็ต) มาตั้งรกรากที่ในพื้นที่นี้ อาศัยปลูกบ้านอยู่ริมทะเล มีความชำนาญในการหาปลาและทำอาชีพประมง ส่วนที่มาของชื่อหมู่บ้านนั้น “โคกไคร” คำว่า “โคก” นั้นหมายถึงที่สูงเหนือน้ำ

หรือเป็นเนินสูง ๆ พื้นที่ของหมู่บ้านติดทะเลยิ่งเมื่อเวลาน้ำทะเลลดก็จะยิ่งดูว่าพื้นที่นั้นสูงเหนือระดับน้ำทะเลขึ้นมาก และมีการปลูกพืชสวนครัวเพื่อใช้ในครัวเรือน โดยเฉพาะต้นตะไคร้ (เป็นตะไคร้กูด ลำต้นใหญ่และสูง ไม่นิยมนาประกอบอาหาร เพราะกลิ่นคล้ายใบมะกูด แต่คนในอดีตจะใช้ใบใว้ใส่ในท้องแพะเพื่อดับกลิ่น) จะพบเห็นเป็นจำนวนมากในหมู่บ้าน ตะไคร้นั้นภาษาพื้นบ้านของคนใต้จะเรียกสั้นๆ ว่า “ไคร”เลยเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้าน “โคกไคร” หมายความว่าพื้นที่หรือเนินตะไคร้นั้นเอง

การประกอบอาชีพของชุมชน ในอดีตนั้นอาชีพหลักคือประมงพื้นบ้าน ออกหากุ้ง หอย ปู ปลา มาขายหรือแลกกับผักผลไม้กับ หมู่บ้านใกล้เคียง ต่อมามีการพัฒนาสู่การเลี้ยงสัตว์น้ำ เช่น ปลากะพงขาว ปลาเก๋าและหอยนางรมเป็นหลัก มีการแปรรูปสัตว์น้ำ เช่น ปลาเค็ม กุ้งเสียบ หอยดองและกะปิ ปัจจุบันมีการทำสวนปาล์มแต่ไม่มากนักและมีการพัฒนามาสู่ การเลี้ยงกุ้งกุลาดำ รวมถึงอาชีพค้าขายและรับจ้างทั่วไป

2) ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านโคกไครตั้งอยู่ พื้นที่ป่าชายเลนติดทะเลทางอ่าวพังงา ซึ่งอุดมด้วยทรัพยากรทั้งป่าไม้ ประกอบด้วย ป่าโกงกาง ป่าชายเลน และสัตว์น้ำมากมาย เช่น ปลา ปู หอย

3) ประเพณีความเชื่อในชุมชน

ชุมชนบ้านโคกไครสมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 90 นับถือศาสนาอิสลาม อีกร้อยละ 10 นับถือ ศาสนาพุธ แต่สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ โดยมี ข้อควรปฏิบัติและข้อห้ามของชุมชนโดยคณะกรรมการหมู่บ้านและมัสยิดเป็นผู้ออกกฎหรือข้อควรปฏิบัติในชุมชนได้แก่ ห้ามนำสุรามาดื่มในหมู่บ้านยกเว้นในกลุ่มของพี่น้องพุทธ เพราะมีการกำหนดเขตที่ชัดเจนพื้นที่อย่างชัดเจน สำหรับนักท่องเที่ยวให้แต่งกายสุภาพเมื่ออยู่ในหมู่บ้าน การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ส่วนใหญ่จะเป็นการละหมาดในมัสยิดตามปกติของพีน้องมุสลิม มีการจัดงานกุศลบ้างเป็นครั้งคราว

4) แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

4.1) หาดทรายร้อนหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หาดน้ำร้อน” ซึ่งเกิดจากรอยแยกของเปลือกโลก จะพบ ได้ตอนน้ำทะเลลดระดับ ทำให้บริเวณดังกล่าวเกิดน้ำทะเลร้อน ทรายร้อนและโคลนร้อน ชาวบ้านในพื้นที่ใช้บำบัดโรคเหน็บชา ปวดเมื่อย

4.2) หาดตั้งเลน หรือ เขาตั้งเลนมีลักษณะเป็นหาดทรายทอดยาวอยู่กลางทะเล พบได้ในช่วงที่น้ำ ทะเลลดเท่านั้น ทั้งยังเป็นพื้นที่ของ “ปูมดแดง” ที่สามารถดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยวได้

4.3) ดอนหอยตลับหรือ”หอยปากหนา” ที่ชาวบ้านนำมาทำหอยดองหรือหอยเปรี้ยวซึ่งเป็นอาชีพของคนในชุมชน

5) รูปแบบ/กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนเป็นผู้บริหารจัดการ มีองค์กรหรือกลไกลในการทำงานเพื่อการจัดการท่องเที่ยว มีการกระจายผลประโยชน์ รวมถึงมีกองทุนที่เอื้อ

ประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน มีระบบจัดการให้เกิดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ นั่งเรือคายัค สำรวจถ้ำ กิจกรรมนั่งเรือหางยาวเที่ยวชมธรรมชาติ และศึกษาสมุนไพรเรียนรู้สมุนไพรป่าชายเลน นวดฝ่าเท้าแช่น้ำทะเลร้อน ตลอดจนการท่องเที่ยวแบบกึ่งโฮมสเตย์/บนกระชังเลี้ยงปลา และการตั้งแคมป์/ปิกนิค พักผ่อนตามเกาะกลางทะเล

4.1.2 <u>ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านสามช่องเหนือ</u>

ที่ตั้งและอาณาเขต ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ ตั้งอยู่หมู่ที่ 9 ตำบลกะไหล อำเภอตะกั่วทุ่ง จังหวัดพังงา เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในบริเวณอ่าวพังงา เป็นหมู่บ้านชุมชนมุสลิมที่มีการปลูกบ้านเรือนริมทะเล 215 หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ 1,050 คน สภาพพื้นที่เป็นเกาะมีน้ำทะเลล้อมรอบ มีป่าโกงกางอุดมสมบูรณ์ มีพื้นดินในการทำอาชีพเกษตรกรรม สวนยางพารา ปาล์มน้ำมัน และประมงชายฝั่ง

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน

บ้านสามช่องเหนือ หมายถึงสายน้ำที่แยกเป็นสามทาง คือคลองท่าอยู่คลองบางหลาง คลองตาจอ ซึ่งคลองทั้งสามสายนี้จะไหลผ่านบ้านสามช่องเหนือหมู่ที่ 9 ลงสู่หมู่บ้านสามช่องใต้หมู่ที่ 8 บ้านสามช่องเหนือเดิม ชื่อ แหลมเจ๊ะหา เนื่องจากชาวมุสลิม ชื่อเจ๊ะหา มาตั้งครอบครัวอยู่ที่นี่เป็นครอบครัวแรก ภายหลังมีการปล้นสะดมจากโจรสลัดจนถูกฆ่าตายทั้งครอบครัว จึงร้างผู้คน ต่อมาหลายปีจึงมีโต๊ะอิหม่ามชื่ออิหม่ามสาด อพยพครอบครัวและชาวบ้านมาตั้งเป็นชุมชนขึ้นในปี 2457

2) ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ

สามช่องเหนือมีพื้นที่ประมาณ 4,800 ไร่ ลักษณะภูมิประเทศเป็นเกาะที่มีป่าชายเลนล้อมรอบ จึงมีทั้งพื้นที่ราบ เนินเขา และ พื้นที่ป่าชายเลนติดทะเลทางอ่าวพังงา ซึ่งอุดมด้วยทรัพยากรทั้งป่าไม้ และสัตว์น้ำมากมาย

3) ประเพณีความเชื่อในชุมชน

ชาวบ้านสามช่องเหนือ เป็นชาวมุสลิม จึงมีประเพณี และความเชื่อ ที่ยึดกับหลักศาสนาอิสลามที่นับถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด

4) แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

เนื่องจากพื้นที่อยู่ในบริเวณอ่าวพังา แหล่งท่องเที่ยวสวนใหญ่ของบ้านสามช่องเหนือ คือ ทิวทัศน์รอบอ่าวพังงา เช่น เขาตาปู เขาพิงกัน ถ้ำลอด เกาะปันหยี ที่มีชื่อเสียงในระดับโลกและ พื้นที่ป่าโกงกางรอบหมู่บ้าน นอกจากนั้นยังมีวีถีชีวิตชาวชุมชนบ้านสามช่องเหนือให้ได้เรียนรู้ เช่นการกินอยู่ การแต่งกาย การทำเกษตร เช่น การกรีดยางพารา เป็นต้น

5) รูปแบบ/กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นการจัดบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ที่เน้นให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ โดยนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน เช่น การสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยในลักษณะบ้านกลางน้ำ

การแต่งกาย การรับประทานอาหาร ภาษาพูด การประกอบอาชีพประมงโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การชักอวน วางอวน ปู หอย เป็นต้น และการนำเที่ยวอ่าวพังงา เพื่อชมธรรมชาติอันสวยงามของ เขาตาปู เขาพิงกัน ถ้ำลอด เกาะปันหยี ที่มีชื่อเสียงในระดับโลก และที่สำคัญนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวที่โฮมสเตย์บ้านสามช่อง จะได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล โดยการปลูกป่าชายเลนอย่างน้อยคนละ 1 ต้น เพื่อให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์กลับคืนสู่ท้องทะเลต่อไป

4.1.3 <u>**ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านบางพัฒน์**</u>

ที่ตั้งและอาณาเขต ชุมชนบ้านบางพัฒน์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 8 ตำบลบางเตย อำเภอเมือง จังหวัดพังงา เป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่บนเกาะในอ่าวพังงา มีลักษณะเป็นบ้านกลางน้ำ ปลูกบ้านเรียงติดกัน 47 หลังคาเรือน มีประชากรประมาณ 204 คน สภาพพื้นที่เป็นเกาะ มีป่าชายเลนอุดมสมบูรณ์ ไม่มีพื้นดินในการทำอาชีพเพาะปลูก ประชากรทุกครัวเรือนทำอาชีพประมงชายฝั่ง

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน

เดิม ในบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านนี้มีฝูงลิงป่าชุกชุมมาก ชาวบ้านจึงเรียกเกาะนี้ว่า “บ้านบางลิง” ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็น “บ้านบางพัฒน์”เนื่องจากเป็นนโยบายฟื้นฟู และเยียวยาผู้ประสบภัยพิบัติจากสึนามิ ต้องการเปลี่ยนชื่อให้เป็นมงคล และให้ลืมเหตุการณ์เลวร้ายจากภัยพิบัติ

2) ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านบางพัฒน์ มี ลักษณะภูมิประเทศเป็นเกาะที่มีป่าชายเลนล้อมรอบติดทะเลทางอ่าวพังงา ซึ่งอุดมด้วยทรัพยากรทั้งป่าไม้ และ สัตว์น้ำมากมาย

3) ประเพณีความเชื่อในชุมชน

ชาวบ้านบางพัฒน์ส่วนใหญ่ เป็นชาวมุสลิม จึงมีประเพณี และความเชื่อที่ยึดกับหลักศาสนาอิสลามที่นับถือปฏิบัติกันอย่างเคร่งครัด เช่น การทำละหมาดการ ถือศีลอด และการเข้าพิธีสุหนัต เป็นต้น

4) แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

พื้นที่ป่าชายเลนรอบหมู่บ้าน วีถีชีวิตชาวชุมชนบ้านบางพัฒน์ เช่น การกินอยู่ การแต่งกาย การทำประมงพื้นบ้าน เช่น การทำกระชังเลี้ยงปลา เลี้ยงหอย การดักลอบ การวางอวนชายฝั่ง และการทำกะปิ เป็นต้น และ ทิวทัศน์อ่าวพังงา เช่น เกาะปันหยี ที่มีชื่อเสียงในระดับโลก

5) รูปแบบ/กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นการจัดบริการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ ที่เน้นให้นักท่องเที่ยวได้มีโอกาสสัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน โดยการพักอาศัย และร่วมกิจกรรมกับชุมชน โดยนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วัฒนธรรม วิถีชีวิตของชาวบ้านในชุมชน การประกอบอาชีพประมงโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การชักอวน วางอวน ปู หอย เป็นต้น การนำเที่ยวอ่าวพังงา และเกาะแก่งในอ่าวพังงายังมีถ้ำทางทะเลอันเกิดจากการกัดเซาะของน้ำทะเล คลื่น ลม เช่น ถ้ำลอดใหญ่ ถ้ำลอดน้อย

ที่เกาะพนัก ซึ่งเป็น Unseen Thailand “ถ้ำลอดเกาะพนัก ถ้ำทะเลที่กำเนิดจากแรงกัดเซาะของคลื่นทะลุทะลวงจนเป็นโพรงให้ผู้คนดั้นด้นเข้าไปค้นหา เกาะหนังนกคุ่ม เหลากาหยาน้อย เหลากาหยาใหญ่ เกาะห้อง เขาพิงกัน เขาตะปู ถ้ำลอด เขาหมาจู ถ้ำเพชร เขาเขียน เที่ยวชมวิถีชีวิต และซื้อของที่ระลึกของผู้คนบนเกาะปันหยีนอกจากนั้นนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้บริการของบางพัฒน์โฮมสเตย์ จะได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล และป่าชายเลน เนื่องจากเงินส่วนหนึ่งที่นักท่องเที่ยวได้จ่ายไป จะนำไปซื้อปูไข่เพื่อปล่อยในธนาคารปูซึ่งเป็นธนาคารปูแห่งเดียวในจังหวัดพังงา และนำไปปลูกป่าชายเลนในบริเวณชุมชนเพื่อให้เป็นแหล่งเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ และยังช่วยลดปัญหาภาวะโลกร้อนที่กำลังทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้นในยุคปัจจุบัน

4.1.4 <u>ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านท่าดินแดง</u>

ที่ตั้งและอาณาเขต ชุมชนบ้านท่าดินแดง ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 ตำบลลำแก่น อำเภอท้ายเหมือง จังหวัดพังงา ทิศใต้มีพื้นที่ติดกับ หมู่ที่ 6 บ้านหินลาด ตำบลท้ายเหมือง ทิศเหนือ มีพื้นที่ติดกับตำบลลำแก่น ทิศตะวันตก มีพื้นที่ติดกับทะเลอันดามัน หมู่ที่ 9 ตำบลท้ายเหมือง ทิศตะวันออก มีพื้นที่ติดกับคลองทุ่งมะพร้าว เป็นแนวยาวตลอดจนถึงคลองทับละมุ มีสภาพพื้นที่เป็น คลองด้านใน คือ คลองท่าดินแดง และมีทะเลด้านนอก คือ ทะเลอันดามัน คลองท่าดินแดง เป็นคลองป่าชายเลน มีระยะทางเป็นแนวยาวไปทางทิศเหนือ คือ หมู่ที่ 5 บ้านทับละมุ กระแสน้ำไหล ขึ้น ลง เชื่อมต่อกับทะเลอันดามัน

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน

เมื่อครั้งอดีตบ้าน ท่าดินแดงมีบุคคลที่เข้า มาอาศยัอยู่ตั้งแต่ก่อนจะเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 หรือประมาณ 100 กว่าปีที่แล้ว โดยเป็นชาว มุสลิม สองครอบครัวประกอบอาชีพประมง และทำขี้ชัน หรือยางจากต้นยางไว้ขาย ใว้ขายวิธีทำขี้ชันของ คือ จะเลือกต้น ยางนาที่มีขนาดใหญ่เจาะรูที่ตน้ยางเพื่อน้ำมนัชองตน้ยางไหลซึมออก มาแลว้นำเปลือกเสม็ดใส่เข้าไปไว้ในรู ทิ้งเอาไว้ 10-15 วันเพื่อน้ำมันยางซึมเข้าไปในเปลือก ต้นเสม็ด เมื่อครบกำหนดชาวบ้านจะนำออกมาใช้ทำคบเพลิงไว้ใช้ในการให้แสงสว่าง และที่เหลือนำไปส่งขายใน ชาวบ้านในยุคนั้นได้ตั้งชื่อหมู่บ้านที่อยู่ว่า “ท่าดินแดง” เนื่องจากบริเวณริมคลองที่ชาวบ้านใช้ในการจอดเรือ มีตลิ่งสูงและมีดินทรายสีแดง ชื่อ บ้านท่าดินแดง

2) ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ

บ้านท่าดินแดงเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับทะเล และป่าชายเลน มีป่าโกงกางที่อุดม สมบูรณ์พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินทราย ในฤดูแล้งอากาศจึงค่อนข้างร้อน พืชที่เพาะปลูก โดยทั่วไปในพื้นที่ดินทรายเป็นพันธุ์ไม้ที่ทนร้อนได้ดี เช่น ปาลม์น้ำมัน มะพร้าว มะม่วงหิมพานต์

3) ประเพณีความเชื่อในชุมชน

ประชากรของบ้านท่าดินแดง มีทั้งชาวไทยพุทธ และชาวไทยมุสลิม ประชากรที่นบัถือศาสนาพุทธในชุมชนมีจำนวน 10% ประชากรที่นบัถือศาสนาอิสลามมีจำนวน 90% ถึงจะมีข้อ

ปฏิบัติทางศาสนาที่แตกต่างกันก็ไม่ได้ทำให้ความสัมพันธ์ ของทั้ง สองศาสนาลดนอ้ยลง การดำเนินชีวิตของคนในชุมชน มีความรักใคร่สามัคคี และเข้าใจซึ่งกันและกันอยู่ร่วมกันในสังคมไดอ้ย่างมีความสุข

4) แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

บ้านท่าดินแดงมีแหล่งท่องเที่ยวที่สาคั ญอยู่หลายแห่ง และมีแนวคลองป่าโกงกางที่ เชื่อมต่อกับหมู่บ้านต่างๆได้ จึงมีพื้นที่หลากหลายที่ใช้ในการท่องเที่ยว นอกจากนั้นยังมี การประสานงานกับหน่วยงานของอุทยานแห่งชาติเขาลำปีหาดท้ายเหมืองในการขอเข้าไปใชพื้นที่ด้านการท่องเที่ยวในเขตอุทยาน ซึ่งมีพื้นที่อยู่ติดกับชุมชน ชุมชนและอุทยานแห่งชาติ มีการวางแผนและกำหนดกฎเกณฑ์ และข้อตกลงในด้านการท่องเที่ยวร่วมกัน สถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจในเขต อุทยาน คือ เขตอนุรักษ์พันธุ์ไม้หายาก ป่าพรุ เหมืองแร่ เรือขุดโบราณ เป็นต้น

5) รูปแบบ/กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนเป็นผู้บริหาร รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ กิจกรรมนั่งเรือเที่ยวชมธรรมชาติป่าชายเลน และวิถีประมง และการศึกษาธรรมชาติในเขตป่าและอุทยานแห่งชาติ ซึ่งกลุ่มท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน จัดโปรแกรมการท่องเที่ยว โดยให้นักท่องเที่ยวมี กิจกรรมปลูกป่า คนละ 1 – 2 ต้น เพื่อช่วยฟื้นฟูระบบนิเวศ

4.1.5 <u>ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านทุ่งนางดำ</u>

ที่ตั้งและอาณาเขต บ้านทุงนางดำ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 ต.คุระ อ.คุระบุรี จังหวัดพังงา ทิศเหนือติดต่อบ้านท่าเรือ หมู่ที่ 4 บ้านเตรียม ทิศใต้ ติดต่อตำบลเกาะพระทอง ทิศตะวันออก ติดต่อ บ้านบางหว้า หมู่ 9 ทิศตะวันตกติดต่อทะเลอันดามัน เป็นหมู่บ้านเดียวของตำบลคุระที่มีสภาพเป็นเกาะ มีเนื้อที่ 7,000 ไร่ ประกอบด้วย ป่าชายเลน ป่าพรุ และป่าอนุรักษ์ และพื้นที่เกษตรกรรม ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศใต้มีสภาพเป็นป่าชายเลน ส่วนทิศตะวันตกมีสภาพเป็นหาดทรายยาว 7 กิโลเมตร ติดทะเลอันดามัน

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน

ผู้สูงอายุ และนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ในหมู่บ้านได้แบ่งความเป็นมาของบ้านทุ่งนางดำออกเป็น 4 ยุค เริ่มจากชาวมาเลย์จากรัฐไทรบุรี กลันตัน และหมู่เกาะต่างๆในทะเลอันดามันมาตั้งรำราก เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว ยุคที่สองเป็นชาวจีนโพ้นทะเลที่มาค้าขาย และทำเหมืองแร่ในเขตอำเภอตะกั่วป่า ต่อมาในยุคหนึ่งมีชาวไทยพุทธจากนครศรีธรรมราชเข้ามาหักร้างถางพงทำมาหากิน จนเมื่อมีการตัดถนนเพชรเกษมเมื่อ ปี 2490 จึงอพยพย้ายขึ้นไปอยู่บนฝั่งที่ติดถนน และต่อมาในยุคหลังราว 30 ปีที่ผ่านมามีกลุ่มชาวมุสลิมจากนครศรีธรรมราชเข้ามาตั้งรกรากอยู่ จนถึงปัจจุบัน และเหตุที่มีชื่อหมู่บ้านว่าทุ่งนางดำก็เนื่องจากเกาะทุ่งนางดำมีสภาพเป็นทุ่งหญ้า สลับกับบึงเสม็ด ป่าพรุ และทะเล ผู้คนในทุ่งนางดำส่วนใหญ่มีผิวคล้ำ ตามสภาพอากาศ จึงเรียกที่นี่ว่า ทุ่งนางดำ

2) ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ

เป็นพื้นที่เกาะกลางทะเลอันดามัน ประกอบด้วยระบบนิเวศที่มีความหลากหลายทางชีวภาพอีกแห่งหนึ่ง ทั้งป่าชายเลน ป่าเขา ป่าพรุ ทุ่งหญ้าสะวันนา ป่าชายหาด ป่าชายเลนทุ่งนางดำถือว่าเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์มาก และยังเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ เช่น ปูดำ ปูก้ามดาบ เคยกุ้ง ปลากระบอก ทำให้ชาวบ้านสามารถหาอาหารและสร้างรายได้ในป่าชายเลน เช่น การวางอวนปลากระบอก การวางไซปลา ไซปู พันธุ์ไ ม้จากป่าพรุ เช่นกลุ่มของกล้วยไม้ป่าที่มีมากถึง 28 ชนิด ต้นเสม็ดแดง กะพ้อ ผักหวานป่า หวาย และหลาวชะโอนเป็นต้น นอกจากนั้นยังเป็นแหล่งหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งหากินของฝูงพะยูน

3) ประเพณีความเชื่อในชุมชน

ชุมชนบ้านทุ่งนางดำสมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 95 นับถือศาสนาอิสลาม อีกร้อยละ 5เป็นชาวไทยพุทธ มีประเพณีที่สำคัญทางศาสนาอิสลามเหมือนเช่นชุมชนมุสลิมอื่นๆ และปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัดแต่เนื่องจากเป็นชุมชนเล็กๆ มีประชากรแค่ 166 คนจึงไม่ค่อยมีงานมงคลมากมายและบ่อย มีแต่การปฏิบัติศาสนกิจทั่วไปเช่น การทำละหมาด

4) แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

บ้านทุ่งนางดำนับว่ามีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายเนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศ และมีระบบนิเวศที่หลากหลาย เช่น ป่าชายเลน ป่าพรุ ทุ่งหญ้า หาดทราย และท้องทะเล รวมถึงการเรียนรู้วิถีชุมชน

5) รูปแบบ/กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนเป็นผู้บริหาร รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ การเดินป่าศึกษาธรรมชาติทั้งป่าชายเลน ป่าพรุ และทุ่งหญ้า กิจกรรมนั่งเรือเที่ยวชมธรรมชาติ เกาะแก่ง ดูแหล่งหญ้าทะเล ปะการังน้ำตื้น ตกหมึก และลากเบ็ดปลาอินทรีย์ รวมถึงการเรียนรู้วิถีชีวิตชาวประมง เรียนรู้วัฒนธรรมชุมชจากการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์โดยแบ่งรายได้จากการท่องเที่ยวเข้ากองทุนอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชน

4.1.6 <u>ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านท่าเขา</u>

ที่ตั้งและอาณาเขต ชุมชนบ้านท่าเขา ตั้งอยู่บนเกาะยาวน้อย อ.เกาะยาว จังหวัดพังงา ทิศเหนือจรดอ่าวพังงา ทิศใต้ จรด หมู่ 5 บ้านริมทะเล ทิศตะวันออก จรดจังหวัดกระบี่ ทิศตะวันตกจรด หมู่ 3 บ้านน้ำจืด อ.เกาะยาว จังหวัดพังงา

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านเล่าว่า บรรพชนของคนบ้านท่าเขาอพยพมาจากจังหวัดตรัง มาตั้งรกรากที่ในพื้นที่นี้ มีความชำนาญในการหาปลาและทำอาชีพประมงและการทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ เช่น มะม่วง มะพร้าว สะตอ ตลอดจนการทำนาข้าวเป็นต้น

เนื่องจากเป็นชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ราบเชิงเขาด้านทิศตะวันออก มีคลองท่าเที่ยบเรืออยู่ติดกับภูเขา เลยเรียกว่า บ้านท่าเขา

2) ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ

เป็นพื้นที่เกาะกลางทะเลอันดามัน มีที่ราบสลับเชิงเขา ประกอบด้วยระบบนิเวศที่หลากหลาย ทั้งป่าชายเลน ป่าดิบชื้น และที่ราบเชิงเขา

3) ประเพณีความเชื่อในชุมชน

ชุมชนบ้านท่าเขา สมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 99 นับถือศาสนาอิสลาม อีกร้อยละ 1 นับถือ ศาสนาพุทธ แต่ก็สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ มีประเพณีที่สำคัญทางศาสนาอิสลาม เช่น ประเพณีแต่งงาน การถือศีลอด วันตรุษอิดินฟิตริ วันตรุษอิดินอัดฮา และงานเมาลิด

4) แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

หาดทราย ป่าชายเลน และแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลอื่นๆ

5) รูปแบบ/กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนเป็นผู้บริหาร รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ นั่งเรือคายัค ดำน้ำ กิจกรรมนั่งเรือเที่ยวชมธรรมชาติ และวิถีชีวิตชาวประมง การเรียนรู้วัฒนธรรม ตลอดจนการท่องเที่ยวแบบกึ่งโฮมสเตย์ และการตั้งแคมป์/ปิกนิค พักผ่อนตามเกาะกลางทะเล

4.1.7 <u>ข้อมูลพื้นฐานชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ</u>

ที่ตั้งและอาณาเขต ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ ตั้งอยู่บนเกาะยาวใหญ่ อ.เกาะยาว จังหวัดพังงา ทิศเหนือติดต่อบ้านท่าเรือ หมู่ที่ 4 ตำบลพรุใน ทิศใต้ ติดต่อทะเลอันดามัน ทิศตะวันออก ติดต่อบ้านคลองดินเหนียว หมู่ 5 ตำบลพรุใน ทิศตะวันตกติดต่อทะเลอันดามัน

1) ประวัติความเป็นมาของชุมชน

จากคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในหมู่บ้านเล่าว่า บรรพชนของคนบ้านอ่าวกะพ้อเป็นชาวมุสลิมที่อพยพมาจากจังหวัดสตูล และตรัง เมื่อร้อยกว่าปีมาแล้ว มาตั้งรกรากทำมาหากิน เนื่องจากบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่ชายทะเลที่มีลักษณะเป็นอ่าว มีต้นกะพ้อซึ่งเป็นพืชตระกูลปาล์มขึ้นอยู่มากมายชาวบ้านจึงได้เรียกขานบริเวณดังกล่าวว่า อ่าวกะพ้อ

2) ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ

เป็นพื้นที่เกาะกลางทะเลอันดามัน มีที่ราบสลับเชิงเขา ประกอบด้วยระบบนิเวศที่หลากหลาย ทั้งป่าชายเลน ป่าดิบชื้น และที่ราบเชิงเขามีป่าต้นน้ำ และลำคลองไหลผ่านกลางหมู่บ้าน มีพื้นที่ชายทะเลยาวตลอดแนว ทั้งทางทิศตะวันตก ตะวันออก และทิศเหนือ เป็นแหล่งหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งหากินของ ดาวทะเล ที่สำคัญแห่งหนึ่งของทะเลอันดามันและของประเทศ

3) ประเพณีความเชื่อในชุมชน

ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ สมาชิกส่วนใหญ่ นับถือศาสนาอิสลามมีประเพณีที่สำคัญทางศาสนาอิสลามเหมือนเช่นชุมชนมุสลิมอื่นๆ และปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด เช่น การทำละหมาดวันศุกร์ ประเพณีแต่งงาน การถือศีลอด วันฮารีรายอ วันเมาลิด และการเฝ้ากุโบร์

4) แหล่งท่องเที่ยวภายในชุมชน

หาดทราย เกาะ น้ำตก ป่าชายเลน นาข้าว แหล่งหญ้าทะเล ดาวทะเล และแหล่งท่องเที่ยวทางทะเลอื่นๆ

5) รูปแบบ/กิจกรรมและการบริการด้านการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นการดำเนินการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนเป็นผู้บริหาร รูปแบบกิจกรรมท่องเที่ยว ได้แก่ นั่งเรือคายัค ดำน้ำ กิจกรรมนั่งเรือเที่ยวชมธรรมชาติ เกาะแก่ง แหล่งหญ้าทะเล ดูดาวทะเล ปลิงทะเล และวิถีชีวิตชาวประมง การเรียนรู้วัฒนธรรม ตลอดจนการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ และการตั้งแคมป์/ปิกนิค

4.2 ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น

จากการศึกษา และเก็บข้อมูลในพื้นที่ ตลอดจนกาสร้างกระบวนการค้นหาข้อมูลเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมกับชุมชนโดยการแบ่งกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่น ออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มความรู้เรื่องระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ กลุ่มวิถีเกษตรและประมงชายฝั่ง กลุ่มอาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน และกลุ่มประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

4.2.1 <u>ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านโคกไคร</u>

1) ความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวชุมชนบ้าน โคกไครอาศัยอยู่กับทะเลมาเนิ่นนานเลยมีความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ ท้องทะเล และชายฝั่ง เช่นป่าชายเลน และลำคลองปากแม่น้ำซึ่งอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ชาวชุมชนเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศจากการสังเกต จดจำ และถ่ายทอดจากรุ่นบรรพบุรุษสู่ลุกหลานรุ่นหลัง ตลอดจนเรียนรู้จากการศึกษาดูงานจากภายนอก ในเรื่องการที่จะอนุรักษ์ จัดการระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เพื่อที่จะประกอบอาชีพ และการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตลอดจนแปรรูปทรัพยากรธรรมชาติมาเป็น อาหาร และยาสมุนไพร

2) วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง

เนื่องจากในอดีตที่ผ่านมา ทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณบ้านโคกไครยังอุดมสมบูรณ์ ชาวชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพื่อดำรงชีวิตได้อย่างเพียงพอ โดยชาวชุมชนบ้านโคกไครได้มีการสร้างความรู้ ในวิถีประมง โดยการสังเกตพฤติกรรมของสัตว์น้ำ ออกมาเป็นเครื่องมือในการทำการประมงชายฝั่ง เช่น อวน ลอบ หรือ ไซ เป็นต้น โดยสร้างความรู้จากการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม

ใครมีความรู้เอาความรู้มาแลกเปลี่ยนและพัฒนาร่วมกัน ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น แต่เนื่องจากปัจจุบันทรัพยากรดังกล่าวเริ่มมีจำนวนลดน้อยลงการใช้เครื่องมือหาปลาตามธรรมชาติ ไม่สามารถสร้างรายได้ได้อย่างเพียงพอเนื่องจากจำนวนปลา และทรัพยากรอื่นๆในธรรมชาติเริ่มลดน้อยลง ชาวชุมชนได้ช่วยกันระดมความคิดมาที่จะดำรงชีวิตภายใต้แนวคิดการอนุรักษ์ และใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน โดยการตั้งกลุ่มอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชังโดยก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ 2525 เป็นหมู่บ้านแรกที่มีการเลี้ยงปลาในกระชัง เริ่มจากการออกไปจับปลามาแล้วคัดปลาตามขนาด เลือกตัวใหญ่ขายส่วนปลาตัวเล็กเอาไปปล่อยเลี้ยงในกระชังที่เตรียมไว้ ทำหมุนเวียนแบบนี้ไปเรื่อยๆปลาตัวเล็กที่ตายหรือเศษปลาที่เหลือจะนำมาสับเพื่อให้เป็นอาหารปลาแต่ปัจจุบันเริ่มทำเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ก็เริ่มมาใช้เป็นอาหาสำเร็จรูปแทน ซึ่งปลาส่วนใหญ่ที่เลี้ยงเป็นปลาเก๋า และปลากระพง

3) อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน

เนื่องจากชุมชนมีอาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน ขึ้นชื่อมากมาย แต่สิ่งที่ชาวบ้านนิยมใช้ทานและนำมาประกอบเพื่อให้อาหารมีกลิ่นและรสชาติที่กลมกล่อมนั่นคือ กะปิ

กะปิของชุมชนบ้านโคกไครมีส่วนสำคัญอยู่ 2 ชนิด คือ กุ้งขนาดเล็กหรือชาวบ้านเรียกว่า เคย ซึ่งแบ่งย่อยเป็น 3 ชนิด คือ กุ้งเอียด ตากุ้งมีขนาดใหญ่ กะปิที่ได้จะมีสีออกดำ กุ้งสานโอ กะปิจะมีสีซีด ส่วนกุ้งนอกตัวขนาดใหญ่ กะปิที่ได้จะออกสีแดง และส่วนประกอบอีกส่วนคือเกลือเม็ด

วิธีการเริ่มต้นด้วยการหมัก สูตรของชุมชนจะใช้กุ้ง 100 กิโลกรัม กับเกลือ 10 กิโลกรัม ซาวให้เข้ากัน เสร็จแล้วนำไปตากแดดที่หนึ่งพอหมาด ๆ แล้วนำมาตำไม่ต้องละเอียด ขั้นตอนนี้ชาวบ้านเรียกว่าขั้นตอนหักหอ เสร็จแล้วนำไปหนักต่ออีก 3-4 คืน นำมาตากแดดที่สองให้แห้งและตำให้ละเอียด

เมื่อถามถึงความแตกต่างของกะปิในแต่ละชุมชน ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า กะปิจะอร่อยกว่าที่อื่น ๆ ได้ ต้องมีสูตรที่ลงตัวแล้ว และบวกกับความเคยชินในการทำ รวมถึงการใส่ใจในการเลือกวัตถุดิบ อาทิ ขั้นตอนการจับกุ้ง หรือการเดินรุนกุ้ง วัสดุเป็นไม่ไผ่และตาข่าย เดินช้อนน้ำประมาณเอว หรือการเชงเลงคือปักเสาไว้ที่น้ำเชี่ยว ถ้าเลือกน้ำดี ตัวกุ้งก็จะสะอาด ไม่มีขี้ยา (ฝอยรากไม้) มาเกาะมาก ขั้นตอนการตากจะดูว่าพอหมาดได้แค่ไหนก็ต้องใช้ความชำนาญตามประสบการณ์ เพื่อให้ได้กะปิที่อร่อย

ความรู้ในการทำกะปิเป็นในลักษณะการถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล เช่น การสืบทอดความรู้การต่อเรื่อจากบรรพบุรุษ จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องมาเกือบร้อยปีแล้ว ชาวบ้านเรียนว่าเป็นความเคยชิน เช่น เมื่อเป็นเด็กก็มีการวิ่งไปหยิบวัตถุดิบต่าง ๆ ในการทำกะปิให้พ่อให้แม่ จึงได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ไปในตัวตลอดเวลา

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ประเพณีวัฒนธรรม มีการถือศีลอด การทำสุหนัตเด็ก จัดงานมัสยิด เข้าค่ายจริยธรรมเด็กเยาวชน ฯลฯ โดยมากจะเป็นเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม

หัตถกรรมพื้นบ้าน มีการทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ ไซปู ไซปลา เป็นต้น การทำไซดักปลา เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวชุมชนโคกไครมาแต่ช้านาน แต่ละบ้านมีการทำไซไว้ใช้ดักปลากันเองสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยวิธีการทำนั้นถูกดัดแปลงมาเรื่อยๆ ตามยุคสมัย ในสมัยก่อนจะใช้วัสดุจากธรรมชาติ คือ ไม้ไผ่ทั้งหมด นำไม้ไผ่มาตัดเป็นท่อน 15 ท่อน ท่อนละประมาณ 1 เมตร นำมาสานเป็นวงกลมเป็นตัวไซ และใช้ไม้ไผ่บ้องเล็กสานทำประตูทางเข้าเป็นรูปตัว V ส่วนทางออกด้านล่างก็ใช้ไม้ไผ่มาผูกติดทำแบบเปิด-ปิดได้

ในปัจจุบันวิธีการทำไซได้ถูกดัดแปลงเพื่อให้ไซมีประสิทธิภาพมากขึ้น จะทำให้ปลาเล็กๆ ไม่สามารถหลุดรอดออกไปได้ โดยจะใช้ลำต้นของต้นไม้เล็กๆ มาตัดเป็น 4 ท่อน สานติดกันในลักษณะสี่เหลี่ยม นำเนื้ออวนมาหุ้มด้านนอก และใช้พลาสติกทำทางเข้าเป็นรูปตัว V ส่วนทางออกให้สานแบบเปิด-ปิดได้ วิธีนี้ได้ถูกดัดแปลงมาตามๆ กัน ประสิทธิภาพของไซหนึ่งอันจะอยู่ที่ราว ๆ 5 เดือน เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงใช้เวลาว่างในการทำไซ แต่ละบ้านทำเป็น 100 อัน เพราะต้องนำไปวางหลายที่และทำทดแทนไซที่เก่าแล้วด้วย

การวางไซดักปลา ชาวบ้านจะนำไปวางวันเว้นวันที่เกาะหมาก และเกาะยาวน้อย มีบางช่วงที่ปลาเยอะจะนำไปวางทุกวัน วิธีการวางจะพ่วงกันเป็นแถว 10 อัน ใช้ลูกปลาเล็กเป็นเหยื่อล่อปลาใหญ่

4.2.2 <u>ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านสามช่องเหนือ</u>

1) ความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวชุมชนบ้านสามช่องเหนือมีวิถีชีวิตอยู่กับทะเล และผืนป่าชายเลนจึงมีความเชี่ยวชาญเรื่องวิถีของชาวทะเล ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งความรู้เรื่องพรรณไม้ สัตว์น้ำ สัตว์ป่า และการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางมรสุมทางทะเลเนื่องจากสภาพอากาศ ตลอดจนการดำรงวิถีประมงที่จับสัตว์น้ำ อย่างยางยืน คือไม่ทำลายระบบนิเวศ มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ และการปลูกป่าทดแทน ตลอดจนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เน้นไม่ให้ทำลายระบบนิเวศ เนื่องจาก ระบบนิเวศชุนชนบ้านสามช่องเป็นลักษณะป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้มากมาย เช่น การดักกุ้ง การออกเรือจับปลา การจับปูใช้ยอที่ทำจากไม้ไผ่ เมื่อก่อนตามบ้านยังไม่มีการใช้อวนที่ทันสมัย ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้วิธีทอดแหหน้าบ้าน เมื่อมีการดำรงชีวิตเรื่อยมาจึงเกิดปัญหาต่อระบบนิเวศและทรัพยากรต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจเกิดจากประชากรในชุมชนที่มากขึ้น จากเดิมมีกันอยู่แค่ 30 กว่าครอบครัว แต่ในปัจจุบันมีมากกว่า 200 ครอบรัว ต่างคนต่างทำมาหากิน ทำให้ในปัจจุบันเครื่องมือจับสัตว์น้ำ อาทิ ยอ และลอบที่ทำจากไม้ไผ่แทบไม่มีแล้ว ชาวบ้านนิยมเครื่องมือที่ทันสมัยกว่า หรือปัญหาที่เกิดจากชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนอื่น ๆ สร้างบ่อกุ้งตามต้นน้ำ ทำให้เกิดน้ำเสียจากการให้อาหารและยา ดินโคลนต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนสี รวมถึงการเกิดเหตุซึนามิเมื่อปี 2547 สร้างผลกระทบให้กุ้งไม่มีให้ชาวบ้านจับถึง

เกือบ 2 ปี เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์น้ำเสียหายหมดจากน้ำท่วมขัง สาเหตุเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีการตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อรักษาระบบนิเวศของชุมชนและทำให้ทรัพยากรต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์มากขึ้น

2) วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง

ชาวชุมชนสามช่องเหนือ มีวิถีเกษตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เช่น การปลูกผักพืชบ้าน รวมถึงการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ยางพารา และปาล์มน้ำมัน วิถีประมงพื้นบ้าน เช่นการต่อเรือทั้งเรือนั่งสัญจร และเรือประมงชายฝั่ง ความรู้ในการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้านต่างๆ รวมทั้งที่เครื่องมือที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ เช่น เบ็ด ลอบ อวน และที่มีการพัฒนาและศึกษาเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง เช่น การพัฒนาเครื่องมือเพาะเลี้ยงหอยนางรม จากใช้ไม้ไผ่ มาใช้ยางรถจักรยานยนต์เก่า ซึ่งสามารถลดต้นทุนไม้ไผ่ ซึ่งหายาก และระยะเวลาการใช้สั้น ตลอดจนไม่ทำลายป่าไผ่ตามธรรมชาติอีกด้วย

ชาวชุมชนบ้านสามช่องเรียนรู้ที่จะใช้ภูมิปัญญาจาการสังเกตพฤติกรรมของสัตว์น้ำเพื่อพัฒนาเครื่องมือประมง เช่น การล่อหอยการจับปลา การจับกุ้งเคย การจับปู เช่น จับปูม้าต้องห่างฝั่งไปอีก ส่วนปูดำจับตามคลอง ป่าโกงกาง วิธีการจับ ใช้รอบวางดักปูตอนน้ำลด หรือถ้าน้ำแห้งจะเห็นเส้นทางเดินของปู ใส่ปลาเล็กเป็นเหยื่อ พอตอนน้ำขึ้นปูจะได้กลิ่นเหยื่อก็จะออกมา แล้วพอตอนน้ำขึ้นเต็มที่จึงไปดึงลอบที่วางไว้

การล่อหอยนางรม เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น เด็กๆ 8-9 ปี ก็จะออกล่อหอยกันกับผู้ใหญ่แล้ว โดยชาวประมงก็จะเรียนรู้เองจากประสบการณ์อันยาวนาน ในที่นี้ชาวบ้านไม่เรียกว่า การจับหอย แต่เรียกกันว่า การล่อหอย เนื่องจากแค่นำอุปกรณ์ไปวางล่อไว้ อุปกรณ์ที่มีเชื้อหอยก็จะมาติดเอง ซึ่งถ้าการจับนั้นก็สามารถทำได้โดยไปหาตามขอบฝั่งที่หอยจะมาติด แต่ก็จะได้ปริมาณน้อยกว่าการนำอุปกรณ์มาล่อไว้เป็นพื้นที่ของใครของคนนั้น ไม่ต้องไปแย่งกันหาจับ

3) อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน

ชาวบ้านสามช่องเหนือ ตั้งอยู่ในบริเวณอ่าวพังงา จึงอุดมสมบูรณ์ด้วยอาหารจากทะเลและป่าโกงกาง ชาวบ้านใช้ทรัพยากรที่มีในท้องถิ่น ผลิต ปรุง เป็น อาหารพื้นบ้าน ได้แก่ อาหารทะเลที่ได้จากวิถีชีวิตประมงชายฝั่ง ตลอดจนอาหารพื้นบ้านมุสลิมภาคใต้ และการทำขนมจาก นอกจากนั้นยังมีการเรียนรู้ที่จะใช้พืชสมุนไพรท้องถิ่นมาใช้บำบัดโรค เช่น ชาจากต้นเหงือกปลาหมอ เป็นต้น

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ชุมชนบ้านสามช่องเหนือเป็นชาวมุสลิมที่ยึดวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดทั้งเครื่องแต่งกายที่มีชุดพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวมุสลิมพื้นบ้านภาคใต้ อาหารการกิน มีมัสยิดประจำชุมชนที่เป็นที่ยึดเหนี่ยว และสั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติตามวิถีแห่งอิสลาม มีศิลปะการแสดงทั้งที่สืบทอดมาจากบรรรพบุรุษอย่างลิเกฮูลู และประเพณีที่ เป็นการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม ศิลปะมวยไทย การแข่งเรือ นอกจากนั้นยังมีภูมิปัญญาความรู้ อื่นตามวิถีท้องถิ่น เช่น การตัดใบจากมวนยาสูบ การทำกรงนก และหัวเรือโทง เป็นต้น และศิลปะหัตถรรมที่เป็นเครื่องมือประมง เช่น เบ็ด อวน ลอบ เป็นต้น

4.2.3 <u>ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านบางพัฒน์</u>

1) ความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวชุมชนบ้านบางพัฒน์มีความเชี่ยวชาญเรื่องวิถีของชาวทะเล ตามภูมิปัญญาชาวบ้าน ทั้งความรู้เรื่องพรรณไม้ สัตว์น้ำ สัตว์ป่าในระบบนิเวศป่าชายเลน และการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางมรสุมทางทะเลเนื่องจากสภาพอากาศ ตลอดจนการดำรงวิถีประมงที่ไม่ทำลายระบบนิเวศ มีการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำ นอกจากนั้นยังมีการปลูกป่าทดแทน การจัดตั้ง ธนาคารปูเพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปู ตลอดจนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เน้นไม่ให้ทำลายระบบนิเวศ

2) วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง

ชาวชุมชนบ้านบางพัฒน์ อยู่กลางทะเล จึงมีวิถีการดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับระบบนิเวศ เช่น วิถีประมงพื้นบ้าน ได้แก่ ความรู้ด้านการดักลอบ วางอวน การเลี้ยงสัตว์น้ำเพื่อการค้า เช่น การเลี้ยงปลาเก๋า ปลากระพง ปลากระบอก เป็นต้น

3) อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน

ชาวบ้านพัฒน์ ก้เช่นเดียวกันกับอีกหลายๆชุมชนในอ่าวพังงา ที่อุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาติ นำมาปรุงเป็นอาหารพื้นบ้าน ได้แก่ อาหารทะเลสดๆ ที่ได้จากวิถีชีวิตประมงชายฝั่ง และพืชพรรณจากป่าชายเลน ตลอดจนอาหารพื้นบ้านมุสลิมภาคใต้ และการแปรรูปอาหาร อาหารทะเลสดเป็นอาหารทะเลแห้ง อาทิ ปลากระบอกแดดเดียว เป็นต้น นอกจากนั้นกะปิจากบ้านบางพัฒน์ ถูกนำมาปรุงเป็นเมนู กะปิคั่วที่ ใครมาเยือนบ้านบางพัฒน์ต้องชิม กะปิคั่ว เป็นภูมิปัญญาในการปรุงอาหาร ที่เริ่มมาจากการคิดค้นจากวัตถุดิบที่มีในหมู่บ้าน และทุกบ้านสามารถทำได้ง่าย เพราะวัตถุดิบที่ใช้ คือ กะปิ กะปิก็ผลิตกันเองในหมู่บ้าน รุ่นปู่ย่าที่สืบทอดกันมา จนกลายมาเป็นอาหารพื้นบ้านของเป็นที่นิยมและถูกถ่ายทอดแบบคนในครอบครัวถูกปลูกฝั่งมาตั้งแต่เด็ก

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ชุมชนบ้านบางพัฒน์เป็นชาวมุสลิมที่ยึดวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดทั้งเครื่องแต่งกายที่มีชุดพื้นเมืองอันเป็นเอกลักษณ์ของชาวมุสลิมพื้นบ้านภาคใต้ อาหารการกิน มีมัสยิดประจำชุมชนที่เป็นที่ยึดเหนี่ยว และสั่งสอนลูกหลานให้ปฏิบัติตามวิถีแห่งอิสลาม และศิลปะหัตถรรมที่เป็นเครื่องมือประมง เช่น อวน ลอบ เป็นต้น นอกจากนั้นยังมี ภูมิปัญญาการต่อเรือ ที่นับวันจะเลือนหายไปจากชุมชน ในชุมชนบ้านบางพัฒน์ มีการต่อเรือ 2 แบบ คือ เรือมาตร และเรือหัวโทง สำหรับเรือมาตรเป็นเรือขนาดเล็ก โครงเรือทำมาจากไม้ขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่ไม่ติดเครื่องยนต์ โดยใช้พายในการบังคับเรือ เรือมาตรใช้ในการจับปลาเล็ก กุ้ง เคย ซึ่งในปัจจุบันที่ชุมชนไม่ได้มีการใช้เรือมาตรแล้ว เนื่องมาจากต้นไม้ขนาดใหญ่ที่จะเอาไม้มาต่อเรือมีจำนวนน้อยลง และช่างต่อเรือก็มีจำนวนน้อยลงเช่นกัน จึงไม่เป็นที่นิยมและค่อย ๆ หายไปจากชุมชน ส่วน เรือหัวโทง มีลักษณะเด่นที่หัวเรือ เป็นท่อนไท้ใหญ่เด่นสง่าอยู่ด้านหน้า ซึ่งขนาดส่วนหัวเรือนี้จะมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน เรือหัวโทงชาวบ้านบางคนก็เรียก เรือหางยาว เพราะมีลักษณะหางยาว ใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อน การใช้งานคือ การจับปลา การวางอวนปลา และปู

ความรู้ในการต่อเรือเป็นในลักษณะของการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม คือ การถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล เช่น การสืบทอดความรู้การต่อเรื่อจากบรรพบุรุษ จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของครอบครัว นอกจากภายในครอบครัวแล้วยังมีการถ่ายทอดความรู้จากเพื่อนบ้าน รวมถึงช่างที่เป็นผู้ชำนาญในการต่อเรือของหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันนี้ชุมชนอาจเหลือช่างอยู่เพียง 3-4 คน เท่านั้น

4.2.4 <u>ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านท่าดินแดง</u>

1) ความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวบ้านท่าดินแดงเป็นคนทะเลที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องระบบนิเวศของท้องทะเล ทั้งเรื่องของป่าชายเลนซึ่งเป็นทรัพยากรที่สมบูรณ์มาก ชาวชุมชนบ้านท่าดินแดงเรียนรู้พฤติกรรรมของสิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวข้องกันในระบบนิเวศ เป็นความรู้ชุมชนที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ใน ป่าโกงกาง นกกินปลาจะร้องตอนน้ำขึ้นการสังเกตผึ้ง เมื่อไปตีผึ้ง ห้ามเหยียบผึ้งให้ขี้แตก เพราะตัวอื่นได้กลิ่นจะตามมารังผึ้งปกติทำรังในที่สูง ถ้าย้ายลงมาทำรังในที่ต่ำแสดงว่าพายุจะเข้าหิ่งห้อย บินสูงอากาศปกติ บินต่ำพายุจะเข้า แย้ จะอุดรูตอนฝนจะตก อากาศปกติจะเห็นออกมาวิ่งและปากรูเปิด คลื่น เสียงคลื่นปกติจะดังจากฝั่งท้ายเหมือง ถ้าย้ายเสียงมาดังฝั่งเขานางยักษ์ ใน 1-2 วัน จะมีฝนหรือพายุขอนไม้ ลอยน้ำแบบตั้ง พายุจะเข้า 1-2 วัน ฟ้าแลบ แบบแนวตั้งพายุจะมาเร็ว ให้รีบเข้าฝั่ง และห้ามออกจากฝั่ง เป็นต้น

เรื่อง ป่าชายเลน มีสภาพสมบูรณ์มาก มีบึง คลอง พันธุ์ไม้ สัตว์ พืช และพืชสมุนไพร จำนวนมาก อาทิ

- ไม้ใช้สอย ได้แก่ โกงกาง ตะบูน แสม ถั่วขาว ฝาด เป็นต้น
- ไม้ทำยา ได้แก่ แก้มหมอ ตาตุ่ม เป็ง เป็นต้น
- สัตว์บก ได้แก่ ลิง ตะกวด แย้ นกกินปลา งู เป็นต้น
- สัตว์น้ำ ได้แก่ ปูม้า ปูดำ กุ้ง หอย ปลา เป็นต้น

ภายในชุมชนมีการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นให้ใช้อย่างเพียงพอ โดยมีการตั้งขอบข่ายภายในชุมชน ดังนี้

- การตัดไม้ คือ แบ่งพื้นที่บริเวณที่ตัดได้กับห้ามตัดไว้ และก่อนจะตัดจะต้องทำหนังสือไปขออนุญาตกับทางผู้ใหญ่บ้านก่อน คนในชุมชนให้ความร่วมมือกันดี โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านก็จะตัดไปสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย ไม่มีการลักลอบตัดไม้ภายในชุมชน เพื่อจะได้มีไม้ไว้ใช้ตลอดไป ตอนช่วงสึนามิ ได้ต้นโกงกางช่วยกันน้ำกันลมไว้ จึงโดนแค่ข้างหน้า
- การจับปลา คือ ชาวบ้านท่าดินแดงมีกฎชุมชนว่าห้ามใช้อวนตาถี่ ห้ามใช้ยาเบื่อ เพื่ออนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลาน

2) วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง

บ้านท่าดินแดงเป็นหมู่บ้านที่มีพื้นที่ติดกับทะเลป่าชายเลน มีป่าโกงกางที่อุดมสมบูรณ์พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินทราย ในฤดูแล้งอากาศจึงค่อนข้างร้อน พืชที่เพาะปลูก โดยทั่วไปในพื้นที่ดินทรายเป็นพันธุ์ไม้ที่ทนร้อนดีดี เช่น ปาล์มน้ำมัน มะพร้าว มะม่วงหิมพานต์ เป็นต้น สภาพพื้นที่ไม่เหมาะสำหรับการทำสวนผลไม้ เพราะดินทรายมีความร้อนสูงอัตราการ เจริญเติบโตของพืชไม่ดี ไม่ออกผลผลิต ชาวชุมชนจึงเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาปลูกผักไร้ดินปลอดสารพิษ เป็นภูมิปัญญาใหม่ที่ได้จากการศึกษาเพิ่มเติม ผักไร้ดินที่ชุมชนปลูกมี 2 ประเภท คือ

- การปลูกในระบบ dynamic root floating technique (DRFT) พันธุ์ผักที่ใช้ปลูกคือ ผักไทยทั่วไป เช่น ผักบุ้ง คะน้า ผักกาดขาวใหญ่ ผักกาดขาวปลี และผักกาดกวางตุ้ง
- การปลูกในระบบ nutrient film technique (NFT) พันธุ์ผักที่ปลูกแล้วให้ผลผลิตดี คือ ผักประเภทสลัดสายพันธุ์ บัตเตอร์เฮด (butter head) เรดโอ๊ค (red oak) กรีนโอ๊ค (green oak) มีการทำเกษตรอินทรียชีวภาพ มีการผลิตปุ๋ยไวใช้เอง เช่น ปุ๋ยหมัก น้ำหมักชีวภาพ ที่ได้จากพืชสมุนไพรในการป้องกัน กำจัดศัตรูพืช การทำเกษตรพื้นบ้านของชุมชน พันธุ์พืชที่เกษตรกรปลูกกันอยู่ทั่วไป เช่น ถั่วฝักยาว แตงกวา มะระ มะเขือกลม มะเขือยาว พริกขี้หนูนอกจากนั้นยังมีการทำประมงชายฝั่งเช่นเดียวกับหลายๆหมู่บ้านในฝั่งทะเลอันดามัน ผลผลติทางด้านการประมงพื้นบ้านและการเพาะเลี้ยงการสัตว์น้ำชายฝั่ง เช่น หอยแมลงภู่ หอยนางรม ปลาเก๋า ปลากะพงแดง ปลากะพงขาว ปูนิ่ม เป็นต้น

3) อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน

เนื่องจากบ้านท่าดินแดง เป็นแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ทั้งจากทะเล ป่าชายเลน ป่าพรุรวมถึงผลผลิตทางการเกษตร ชาวบ้านสร้างภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรเพื่อผลิตอาหารที่ไม่เพียงแค่ได้รสชาติ แต่กลับมีสรรพคุณทางยา เป็น สมุนไพรพื้นบ้ านรักษาโรค เช่น แกงผักหวานใส่กะทิ ที่มีสรรพคุณแก้ร้อนใน แก้โรคคางทูม แก้ปวดมดลูก ปวดข้อ และพืชสมุนไพรอื่นๆที่ เป็นพืชที่หาได้จากแนวป่าชายเลน เช่น เหงือกปลาหมอ ต้นเป้ง หัวร้อยรู ฯลฯ

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ชาวชุมชนท่าดินแดงมีทั้งชาวไทยพุทธและมุสลิมอาศัยอยู่ร่วมกันจึงมีประเพณีและมีกิจกรรมทางศาสนา ทั้งประเพณีและวัฒนธรรมของชาวไทยพุทธ เช่น ไปวัดในวันพระ การทำบุญวันขึ้นปีใหม่ พิธีบวชนาค วันสารทเดือนสิบ เทศกาลถือศีลกินเจ (ไทยเชื้ยสายจีน) วันสงกรานต์ เป็นต้น และประเพณีและวัฒนธรรมของอิสลาม ประเพณีฮารีรายอ วันเมาลิด การทำละหมาดวันศุกร์ การถือศีลอด เป็นต้น

เนื่องจากชาวชุมชนบ้านท่าดินแดงมีการประกอบอาชีพประมงมาช้านาน จึงได้มีการนำเอาภูมิปัญญามาใช้ในการทำ เครื่องมือทางการประมง โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ เถาวัลย์ หวายชนิดต่างๆ มาใช้ทำาเครื่องมือในการประกอบอาชีพประมง เช่น การทำลอบ

ทำไซ การเย็บแห อวนชนิดต่างๆ การทำโพงพาง ภูมิปัญญาในการต่อเรือประมงพื้นบ้านฯลฯ รวมถึงอุปกรณ์เครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น จักสานเสื่อกระจูด และเตย การทำหมวกเปี้ยวจากใบไผ่ ฝาสานไม้ไผ่สำหรับกั้นบ้าน การเย็บจากทะเลสำหรับมุงหลังคาบ้าน การทำไม้กวาดไม้ไผ่ ไม้กวาดทางมะพร้าว และกระต่ายขูดมะพร้าว เป็นต้น

4.2.5 <u>ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านทุ่งนางดำ</u>

1) ความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ

ชาวชุมชนบ้านทุ่งนางดำมีความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ ที่หลากหลายของตนเอง ทั้งป่าชายเลน ป่าพรุ และทุ่งหญ้า ซึ่งชาวชุมชนเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศเหล่านี้ จากการสังเกต จดจำ และถ่ายทอดจากรุ่นบรรพบุรุษสู่ลุกหลานรุ่นหลัง รวมถึงวิชาสังเกต ลม น้ำ ฟ้า อันเป็นวิถีที่คนทะเลต้องเรียนรู้

2) วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง

เนื่องจากสภาพของภูมิประเทศเป็นเกาะ ที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ ชาวชุมชนบ้านทุ่งนางดำ จึงมีอาชีพที่หลากหลายทั้งสวนผลไม้ สวนยาง และอาชีพประมงซึ่งเป็นอาชีพหลักของชาวบ้าน ส่วนใหญ่เป็น การประมงชายฝั่ง จำพวก อวนกุ้ง อวนปลา ตกหมึก วางลอบปู ลอบหมึก ลอบหอย ลอบปลาเก๋า ชาวชุมชนสามารถพัฒนาความรู้ และภูมิปัญญา เหล่านี้เป็นความรู้ชุมชนได้

3) อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน

ชาวบ้านทุ่งนางดำ มีความรู้ และภูมิปัญญา ในการผลิต อาหาร และปรุงอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในพื้นที่ ทั้งทรัพยากรทางทะเล และจากป่า เช่น เห็ดนานาชนิด ผักหวาน แม้แต่หญ้าทะเล และที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวทุ่งนางดำคือ การปรุงอาหารจากหัวกระทือ โดยแกงหัวกระทืออ่อน ใส่กระทิ เป็นอาหารชั้นยอดของชาวบ้านทุ่งนางดำ มีสรรพคุณในการขับลม และแก้ท้องอืดอีกด้วย นอกจากใช้เป็นอาหารแล้วยังเป็นสมุนไพรอีกด้วย

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ชุมชนบ้านทุ่งนางดำสมาชิกส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม จึงมีประเพณีต่างๆ ที่ส่วนใหญ่ เป็นประเพณี สำคัญทางศาสนาอิสลามดังเช่นชาวมุสลิมทั่วไป ส่วนหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่ทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ อวน ลอบ และงานจักสานต่างๆส่วนใหญ่ทำใช้กันในครัวเรือน

4.2.6 <u>ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านท่าเขา</u>

1) ความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัยากรธรรมชาติ

ชาวชุมชนบ้านท่าเขาอาศัยอยู่กับทะเลมาเนิ่นนานเลยมีความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ ท้องทะเล และชายฝั่ง เช่นป่าชายเลนลำคลองปากแม่น้ำ ชาวชุมชนเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศจากการสังเกต จดจำ และถ่ายทอดจากรุ่นบรรพบุรุษสู่ลุกหลานรุ่นหลัง เช่นการสังเกตฟ้า สังเกตน้ำ เมฆ และลม เป็นวิถีความรู้ของชาวประมงที่เรียนรู้จากประสบการณ์ และการสังเกตจดจำ

2) วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง

เนื่องจากสภาพของภูมิประเทศเป็นเกาะ ที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ ชาวชุมชนบ้านท่าเขา จึงมีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งความรู้ในเชิงเกษตรกรรม เช่น ทำสวนผลไม้ เช่น มะม่วง มะพร้าว สะตอ สวนยางพารา ตลอดจนการทำนาข้าวซึ่งเป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาของชาวท่าเขาที่กำลังเลือนหายไป นอกจากนั้นยังมีอาชีพประมงชายฝั่ง เช่น การทำอวนลอย อวนลอยกุ้ง อวนปลาทราย ลอบดักปลา เป็นต้น

3) อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน

กะปิ เป็น ถือเป็นอาหารยอดนิยมของชางท่าเขา เช่นเดียวกับชุมชนคนทะเลอื่นๆ ดังนั้นกะปิจึงเป็นอาหารคู่ครัวของชาวบ้านท่าเขา และความรู้ในการปรุงและประกอบอาหารจากกะปิจึงเป็น ภูมิปัญญาชุมชนของชาวบ้านท่าเขา โดยเฉพาะ น้ำพริกกะปิ ซึ่งเป็นอาหารหลักที่ทุกครัวเรือนขาดไม่ได้ โดยมีสูตร และเคล็ดลับในการปรุงน้ำพริกกะปิของชาวบ้านท่าเขาดังนี้ โดยมีวิธีการทำ คือ นำกะปิ หอมแดง มะนาว กุ้งสด หรือปลาชิงชัง และพริกสดหั่นพริก ซอยหอมแดง หั่นกุ้งที่ลวกแล้วเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่กะปิ บีบมะนาว ใส่น้ำนิดหน่อย ใส่มะขามเปียกนิดนึง ใช้มือขยำ จะโขลกก็ได้ แต่ถ้าโขลกไม่ต้องใส่น้ำ เสร็จแล้วนำมาปรุงรสตามต้องการ นอกจากนั้นปราชญ์ชุมชนแห่งบ้านท่าเขายังเรียนรู้สรรพคุณของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งที่ปลุก และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมาเป็นยารักษาโรค เช่นใบฝรั่ง นำมาต้มน้ำหั่นหัวท้าย ต้ม 1 กำมือ แก้ท้องร่วงหญ้าหนวดแมว (เป็นดอกไม้) สีขาวคล้ายหนวดแมว นำมาล้างให้สะอาดต้มทั้งต้นนำมากิน แก้โรคไต และคนที่ปัสสาวะไม่สะดวกเสลดพังพอน นำใบมาตำแล้วนำมาแปะบาดแผล แก้พิษแมลงสัตว์กัดต่อยผักบุ้งทะเล นำใบมาตำ แก้พิษแมงกะพรุน นำมาทาบริเวณที่โดนพิษ เป็นต้น

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

เนื่องจาก ชุมชนบ้านท่าเขา สมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 99 นับถือศาสนาจึงมีประเพณีต่างๆที่ส่วนใหญ่ เป็นประเพณี สำคัญทางศาสนาอิสลาม เช่น ประเพณีแต่งงาน การถือศีลอด วันตรุษอิดินฟิตริ วันตรุษอิดินอัดฮา และงานเมาลิด

หัตถกรรมพื้นบ้านนอกจาก การทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ อวน ลอบ แล้วยังมีการจักสานเสื่อ สานกระสอบจากใบเตย และการทำผ้าบาติก

4.2.7 <u>**ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ**</u>

1) ความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัยากรธรรมชาติ

ชาวชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ มีความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศ ท้องทะเล และชายฝั่ง เช่นป่าชายเลนลำคลองปากแม่น้ำและที่สำคัญเป็นแหล่งหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งหากินของดาวทะเลซึ่งปัจจุบันนับว่าเป็นสัตว์ทะเลที่หายาก ซึ่งหาดูได้ตอนน้ำแห้งลง ในช่วง 13 ค่ำ ถึง 3 ค่ำ

มีลักษณะและสีสันแตกต่างกันไป มีทั้ง ดาวทรายดาวหนาม ชาวชุมชนเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศจากการสังเกต จดจำ และถ่ายทอดจากรุ่นบรรพบุรุษสู่ลูกหลานรุ่นหลัง

2) วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง

เนื่องจากสภาพของภูมิประเทศเป็นเกาะ ที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ ชาวชุมชนบ้าน จึงมีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งความรู้ในเชิงเกษตรกรรม เช่น ทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ตลอดจนการทำนาข้าว นอกจากนั้นยังมีอาชีพประมงชายฝั่ง เช่น การวางลอบ วางอวน และปัจจุบันมีการพัฒนาหาความรู้เรื่องของการเลี้ยงปลาในกระชัง

3) อาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน

ชาวบ้านอ่าวกะพ้อมีความรู้ และภูมิปัญญา ในการผลิต อาหาร และปรุงอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในพื้นที่ ทั้งทรัพยากรทางทะเล และจากวิถีเกษตรกรรม รวมถึงการปรุงอาหารจากสัตว์ทะเลที่หายาก เช่น ปลิงทะเล เป็นต้น ส่วนใหญ่จะเป็นแกงกะทิ เนื่องจากสามารถหาวัตถุดิบในท้องถิ่น เช่นมะพร้าวที่มีอยู่ทั่วเกาะ นอกจากนั้นยังสามารถเรียนรู้ในการค้นหาสรรพคุณจากพืชสมุนไพรในท้องถิ่น เช่นต้นกำแพงเจ็ดชั้น ซึ่งถือเป็นยาอายุวัฒนะ และมีสรรพคุณครอบคลุมทุกโรค

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ สมาชิกส่วนใหญ่ร้อยละ 99 นับถือศาสนาอิสลาม จึงมีประเพณีต่างๆที่ส่วนใหญ่ เป็นประเพณี สำคัญทางศาสนาอิสลาม เช่น ประเพณีการละหมาดวันศุกร์การแต่งงาน การถือศีลอด งานเมาลิดและการเฝ้ากุโบร์ หรือสุสาน

หัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่ การทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ อวน ลอบ และงานจักสานต่างๆส่วนใหญ่ทำใช้กันในครัวเรือน

4.3 การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาที่ได้ทำการศึกษาในครั้งนี้ รวม ทั้งสิ้น 7 ชุมชน ได้แก่ 1) ชุมชนบ้านโคกไคร 2) ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ 3) ชุมชนบ้านบางพัฒน์ 4) ชุมชนบ้านท่าดินแดง 5) ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ 6) ชุมชนบ้านท่าเขา และ 7) ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ ซึ่งศึกษาตามกระบวนการการจัดการความรู้ ที่แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บองค์ความรู้ การถ่ายทอดความรู้ และการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 <u>การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านโคกไคร</u> มีกระบวนการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างความรู้

ชุมชนบ้านโคกไคร มีวิธีการสร้างความรู้เรื่องระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติด้วยการแสวงหาความรู้จากประสบการณ์ ชาวชุมชนเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศจากการสังเกต การจดจำ

และถ่ายทอดจากรุ่นบรรพบุรุษสู่ลุกหลานรุ่นหลัง เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ภายในครอบครัว ตลอดจนเรียนรู้จากการศึกษาดูงานจากภายนอก เป็นการสร้างความรู้แบบปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (internalization) ที่เป็นการสร้างความรู้แบบเฉพาะตน จากความรู้แบบชัดแจ้ง ในเรื่องการที่จะอนุรักษ์ จัดการระบบนิเวศ สิ่งแวดล้อมและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน เพื่อที่จะประกอบอาชีพ และการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยเรียนรู้จากผู้อื่นที่ทำและประสบผลสำเร็จมาแล้ว และจากนั้นผู้ที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ก็มานำมาสู่การปฏิบัติ และเกิดการถ่ายโอนความรู้กันในชุมชนอีกครั้ง

ในเรื่องวิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง นั้น การสร้างความรู้ ในวิถีประมงของชาวโคกไคร ใช้วิธีการสังเกตจากพฤติกรรมของสัตว์น้ำ ออกมาเป็นเครื่องมือในการทำการประมงชายฝั่งที่มีความสอดคล้องกับสิ่งที่พบ เช่น อวน ลอบ หรือ ไซ เป็นต้น นับเป็นการสร้างความรู้ที่เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ใครมีความรู้เอาความรู้มาแลกเปลี่ยน และพัฒนาร่วมกัน และถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น

ด้านอาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน สำหรับบ้านโคกไครแห่งนี้มีภูมิปัญญาเรื่องการทำกะปิเป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมาช้านาน ข้อแตกต่างของกะปิในแต่ละชุมชน ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า กะปิโคกไครจะอร่อยกว่าที่อื่น ๆ ได้ เพราะมีสูตรที่ลงตัวแล้ว เป็นกะปิที่ทำด้วยมือ ไม่ใช้เครื่อง และผสมผสานกับความเคยชิน ความชำนาญในการทำ รวมถึงการใส่ใจในการเลือกวัตถุดิบต่างๆ ซึ่งกระบวนการทำทั้งหมดพวกเขาได้เห็นจากที่รุ่นปู่ย่าตายาย และบิดามารดาทำมา นับสร้างความรู้จากประสบการณ์โดยตรงพร้อมด้วยการฝึกปฏิบัติมาตลอด

สุดท้ายคือ ด้านประเพณี วัฒนธรรม มีการถือศีลอด การทำสุหนัตเด็ก การจัดงานมัสยิดที่ปฏิบัติกันมาตลอด ซึ่งโดยส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม ในด้านของหัตถกรรมพื้นบ้าน มีการทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ การทำไซดักปลา เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวชุมชนโคกไครมาแต่ช้านาน ที่ก็ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเช่นกัน ด้วยเหตุนี้เองทำให้การสร้างความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนบ้านโคกไครเป็นไปในลักษณะ การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) เป็นความรู้เฉพาะตนที่ถ่ายโอนความรู้โดยตรงภายในครอบครัว ที่เป็นการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงร่วมกัน จากผู้ใหญ่ในบ้าน ที่เน้นการพูดคุยเป็นหลัก พร้อมด้วยการปฏิบัติที่ซึมซับกันมานาน

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ในการจัดเก็บองค์ความรู้ของชุมชนบ้านโคกไคร พบว่า มีการบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นเพียงเรื่องเดียวคือ การบันทึกสูตรการปรุงกะปิ ในชุมชนจะมีกลุ่มแม่บ้านศึกษาสูตรการทำกะปิจากแหล่งข้อมูลเดิม คือ ในชุมชนบ้านโคกไคร และสูตรการทำกะปิจากชุมชนใกล้เคียง นำมาทดลองและปรับปรุงให้ได้สูตรที่คงที่ ที่เป็นความร่วมมือกันของชาวบ้านภายในและภายนอกชุมชน โดยมีการบันทึก

ออกมาเป็นหนังสือภูมิปัญญากะปิชุมชน รวมถึงป้ายประชาสัมพันธ์ไวนิล และนำข้อมูลลงในแผ่นซีดี นับได้ว่า เป็นการจัดเก็บองค์ความรู้ที่มีระบบชัดเจนในรูปแบบต่างๆทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่ออิเลคทรอนิคส์

องค์ความรู้ในภูมิปัญญาด้านอื่นๆนั้น พบว่า ไม่มีการจัดเก็บแต่อย่างใด มีเพียงแนวทางที่ชาวบ้านร่วมกันเสนอในเรื่องของการจัดเก็บองค์ความรู้ในวิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง ว่า ควรจัดเก็บในลักษณะของการจัดทำแผ่นพับข้อมูล จัดทำเป็นวีดีโอสื่ออิเลคทรอนิคส์ ต่างๆ ส่วนองค์ความรู้วิถีประมงชายฝั่งนั้น พบว่า ควรมีการการจัดเก็บในรูปแบบการทำเป็นตำราการเลี้ยงปลาในกระชังของหมู่บ้านโคกไครเพื่อถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อไปรู้จักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ พร้อมจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ที่จะเป็นสถานที่ในการรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาต่างๆ สุดท้ายคือ เรื่องของระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาตินั้น ควรจัดทำเส้นทางสำรวจธรรมชาติ และจัดให้มีการฝึกอบรมไกด์เยาวชนที่จะเป็นตัวแทนในการที่จะเผยแพร่องค์ความรู้นั้นๆต่อไป

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ พบว่า การทำกะปิของชาวชุมชมโคกไคร เป็นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล (between individuals) คือ จาก จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องมาเกือบร้อยปีแล้ว ชาวบ้านเรียกว่าเป็นความเคยชิน เช่น เมื่อเป็นเด็กก็มีการวิ่งไปหยิบวัตถุดิบต่าง ๆ ในการทำกะปิให้พ่อให้แม่ จึงได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ไปในตัวตลอดเวลา นอกจากนี้ยังมีการถ่ายทอดความรู้จากบุคคลไปสู่ระดับกลุ่ม (individuals to group) ด้วย เช่น มีการเผยแพร่ข้อมูลต่างๆไปยังกลุ่มแม่บ้านต่างชุมชน นักเรียน นักวิจัย ที่สนใจเข้ามาศึกษาวิธีการผลิตกะปิ ทางชุมชนก็ได้เผยแพร่ความรู้ให้

สำหรับการถ่ายทอดความรู้ในภูมิปัญญาด้านอื่นๆ ก็เป็นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล (between individuals) คือ จาก จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูกรุ่นหลาน เช่นกัน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ พบว่า กลุ่มแม่บ้านกำลังทดลองทำกะปิผง ซึ่งมีข้อดี คือ สามารถที่จะเก็บไว้ได้นาน พกพาได้สะดวก และเพิ่มมูลค่าให้ผลิตภัณฑ์ชุมชนได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งหากสามารถผลิตได้อย่างมีมาตรฐาน จะสามารถให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองตำเกลือ ช่วยทำ ช่วยตาก พอมีส่วนร่วมแล้วนอกจากกะปิก้อนดั่งเดิมซึ่งนักท่องเที่ยวอาจมีข้อจำกัด เช่น การพกพา กะปิผงจะเป็นทางเลือกในการอุดหนุน ทำให้เพิ่มช่องทางการขาย และประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับกะปิของชุมชนได้มากขึ้น แต่ในปัจจุบันปัญหาที่กลุ่มแม่บ้านพบอยู่คือ ยังขาดงบประมาณในการทำบรรจุภัณฑ์ รวมถึงเครื่องมือต่างๆ

ในด้านของการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาด้านอื่นๆ พบว่า เป็นการนำไปใช้วิถีชีวิตประจำวัน ใช้ในครัวเรือน เท่านั้น

4.3.2 <u>การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านสามช่องเหนือ</u> มีกระบวนการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างความรู้

บ้านสามช่องเหนือมีวิธีการสร้างความรู้ในเรื่องการประมงชายฝั่ง คือ การล่อหอยนางรม เด็กๆในชุมชนจะเรียนรู้วิธีการล่อหอยจากบิดา พบว่า ตรั้งแต่อดีตมา เด็กผู้ชายที่มีอายุประมาณ 8-9 ปี ก็จะออกล่อหอยกันกับผู้ใหญ่ได้แล้ว เด็กๆจะเห็นวิธีการล่อหอยที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เมื่อก่อนจะใช้ไม้ไผ่ ต่อมาเป็นกระเบื้อง จนปัจจุบันได้ใช้ยางล้อรถจักรยานยนต์ ที่เป็นการสร้างความรู้จากการสังเกตจากชุมชนอื่นๆ แต่ต้องมีเงินลงทุนมากขึ้น ส่วนเด็กผู้หญิงบางคนถึงแม้ไม่ได้ไปออกเรือก็สามารถทำเป็นไปเอง โดยการรับรู้เองโดยสัญชาติญาณ โดยชาวบ้านกล่าวไว้ว่า “ถ้าคิดจะทำ ไม่ต้องมีใครสอนก็ทำได้” และการเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรงนี้เอง เด็กจะซึมซับและสามารถนำไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม

ด้านระบบนิเวศและทรัพยากรนั้น คือ ภูมิปัญญาการอนุรักษ์พันธุ์หอยนางรม ซึ่งองค์ความรู้และวิธีต่าง ๆ นี้ ชาวบ้านในชุมชนบ้านสามช่องเหรือได้เรียนรู้มาจากการสังเกตเห็นตัวอย่างจากบ้านใกล้ ๆ กันในการประกอบอาชีพ ซึ่งความรู้ที่ได้มานั้นถูกนำมาจากชาวบ้านที่ไปเห็นวิธีการในพื้นที่ต่างชุมชน เช่น การใช้ยางรถจักรยายนต์มาเป็นที่ล่อหอยนางรมให้มาเกาะนั้น ชาวบ้านบางคน ให้ข้อมูลว่า เคยเห็นผู้คนที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีทำกันมาบ้างแล้ว ส่วนวิธีการเพาะเลี้ยงพันธุ์หอยนั้นเคยมีองค์กรอิสระมาแนะนำให้ความรู้อยู่บ้าง จะเห็นได้ว่า การสร้างความรู้ในเรื่องจองระบบนิเวศและทรัพยากรของบ้านสามช่องเหนือ เป็นการสร้างความรู้แบบปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (internalization) ที่เป็นการสร้างความรู้แบบเฉพาะตน จากความรู้แบบชัดแจ้ง โดยเรียนรู้จากผู้อื่นที่ทำและประสบผลสำเร็จมาแล้ว และจากนั้นผู้ที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ก็มานำมาสู่การปฏิบัติ และเกิดการถ่ายโอนความรู้กันในชุมชน นั่นคือ เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในชุมชนบ้านสามช่องเหนือนั่นเอง

สำหรับภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับอาหารและสมุนไพรพื้นบ้าน พื้นบ้านที่เป็น คือ ต้นจาก ที่มีประโยชน์หลากหลาย ใบจากเป็นต้นไม้ที่หาง่ายขึ้นตามป่าชายเลน เริ่มมาจากการนำใบจากมาทำเป็นหลังคาบ้าน และส่วนต่างๆของใบจากยังสามารถทำได้อีกหลายอย่าง เป็นการสร้างความรู้จากประสบการณ์ตรง ด้วยการบอกเล่าปากต่อปาก ภายในครอบครัว จากบิดา มารดาสู่บุตรหลาน และสืบทอดกันมาเป็นลำดับชั้น นับเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัว และในชุมชนบ้านสามช่องเหนือ

ในด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า มีภูมิปัญญาการต่อเรือ ที่มีการสร้างความรู้ลักษณะของการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัว จากบรรพบุรุษ จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นบิดามารดา และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของครอบครัวมายาวนาน นอกจากการเรียนรู้ภายในครอบครัวแล้วยังมีการสร้างความรู้ด้วยการเรียนรู้จากเพื่อนบ้าน รวมถึงช่างที่เป็นผู้ชำนาญในการต่อเรือของหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันนี้ชุมชนอาจเหลือช่างอยู่เพียง 3-4 คน เท่านั้น

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ในการจัดเก็บองค์ความรู้ของชุมชนบ้านสามช่องเหนือนั้น พบว่า ไม่มีกระบวนการจัดเก็บที่ชัดเจนนัก มีเพียงการรวมตัวของสมาชิกชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ อาทิ การเดินเรือ การประกอบอาชีพของกลุ่มแม่บ้าน ความปลอดภัย ตลอดจนเรื่องอื่นๆอีกหลายชุดคณะกรรมการ แต่อย่างไรก็ตามมีข้อสังเกตที่ว่า ในการประชุมหรือการทำงานของคณะกรรมการชุดต่างๆ ก็มีความสนใจที่จะถ่ายทอดเรื่องราว ความเป็นไป จุดเด่นในชุมชนอยู่แล้ว จึงมีความคิดที่ว่า ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่พวกเขามีอยู่สามารถที่จะทำการจัดเก็บเพื่อให้ความรู้ต่างๆไม่สูญหายไปจากชุมชน โดยมีการเสนอแนวทางดังนี้ 1) จัดทำบอร์ดเป็นเรื่องราววิถีชีวิตประมงขึ้นที่ศูนย์การเรียนรู้ของหมู่บ้าน มีทั้งขั้นตอนและรูปภาพประกอบ เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาได้ทำความเข้าใจก่อนสักเล็กน้อย โดยจะมีชาวบ้านเป็นเสมือนมัคคุเทศก์คอยแนะนำก่อนที่จะออกไปสัมผัสประสบการณ์จริง 2) การจัดเก็บข้อมูลการเพาะหอยนางรมเพื่อรักษาระบบนิเวศของชุมชนโดยกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมากันเองมีกรรมการกลุ่มพลัดกันเป็นวิทยากร รวมถึงมีการจัดทำป้ายข้อมูลการปลูกป่าชายเลน แผ่นพับ และส่งข้อมูลเพื่อลงในในเว็บไซต์เครือข่ายการท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา รวมถึงการสร้างสะพานดูงานป่าชายเลนที่ได้มาตรฐาน มีวิทยากรพาเดินให้ข้อมูล มีป้ายบอกข้อมูลสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบนิเวศของชุมชน เป็นต้น

จะเห็นได้ว่า ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ แม้ที่ผ่านมาจะยังไม่มีการจัดเก็บความรู้ แต่มีแนวทางที่ชัดเจนที่ออกมาในรูปแบบของแนวทางที่จะนำไปสู่การปฏิบัติในอนาคต

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ พบว่า ความรู้ในภูมิปัญญาทั้ง 4 ด้านชองชุมชนบ้านสามช่องเหนือ ทั้งภูมิปัญญาการล่อหอยนางรม ภูมิปัญญาการอนุรักษ์พันธุ์หอยนางรม ภูมิปัญญาเรื่องใบจาก และภูมิปัญญาการต่อเรือ นั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล (between individuals) และพบว่า ในปัจจุบัน ปัญหาของการถ่ายทอดในลักษณะนี้ คือ เด็กเยาวชนไม่ค่อยให้ความสนใจความรู้ของการต่อเรือ เนื่องจากอยากศึกษาต่อในด้านวิชาอื่น ๆ ที่ตัวเองสนใจ เพราะฉะนั้นส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มารับความรู้ต่อนั้นจะเป็นเยาวชนที่ไม่ได้เรียนต่อ หรือเรียนจบในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และยังไม่รู้ว่าจะไปศึกษาหรือประกอบอาชีพอะไร

สำหรับ ภูมิปัญญาการอนุรักษ์พันธุ์หอยนางรม พบว่า มีการถ่ายทอดความรู้จากบุคคลไปสู่ระดับกลุ่มภายนอก (individuals to group) ซึ่งเป็นกลุ่มนักท่องที่ยว ในลักษณะของการให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว โดยมีเนื้อหาของการอนุรักษ์เป็นสำคัญ

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ พบว่า ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ มีการนำความรู้เรื่องระบบนิเวศและทรัพยากร ภูมิปัญญาการอนุรักษ์พันธุ์หอยนางรมไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการท่องเที่ยวของชุมชนหรือการท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ โดยชาวบ้านให้แง่คิดว่า ส่วนใหญ่แล้วในชุมชนจะมีผู้ที่เข้า

มาท่องเที่ยวนั้นจะเป็นลักษณะของนักท่องเที่ยวอาสา ศึกษาดูงาน และนักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะเข้ามาพักครั้งละหลายวัน โดยปกติจะมีการนำชมวิถีชีวิตของชาวบ้าน นั่งเรือไปชมแปลงหอยกระชังปลา ซึ่งจะปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ความเหมาะสมของผู้นำชม

ซึ่งแนวความคิดที่ชาวบ้านชุมชนบ้านสามช่องเหนือให้ความสนใจ คือ การจัดกิจกรรมเชิงประสบการณ์ที่จะให้นักท่องเที่ยวสามารถลงไปผูกเชือก หรือจัดยางเพื่อเพาะหอยนางรมได้ด้วยตัวเอง ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงการถ่ายภาพเป็นที่ระลึกเท่านั้น และหากชุมชนสามารถสร้างช่องทางที่ติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่อง สามารถส่งข้อมูลหรือภาพการเจริญเติบโตของการปักหอยที่นักท่องเที่ยวได้สร้างเอง ได้เห็นถึงพัฒนาการของหอยจนถึงเวลาที่สามารถเก็บได้ อาจทำให้นักท่องเที่ยวได้ทราบข้อมูลของระบบนิเวศที่มากขึ้น และเป็นแรงจูงใจในการกลับมาเที่ยวอีกครั้ง ในส่วนนี้นับเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านสามช่องเหนือได้พัฒนาตนเองในการใช้เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการติดต่อสื่อสาร และช่องทางเหล่านี้จะเครื่องมือที่จะช่วยบันทึกองค์ความรู้ภูมิปัญญาต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี

4.3.3 <u>การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านบางพัฒน์</u> มีกระบวนการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างความรู้

ชุมชนบ้านบางพัฒน์ มีวิธีการสร้างความรู้ในเรื่องการประมงชายฝั่ง คือ การทำธนาคารปู ที่นับเป็นอีกขั้นของภูมิปัญญา ที่เป็นการสืบเนื่องมาจากอาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านบางพัฒน์ คือ การทำประมงลากอวนปู ซึ่งทำรายได้ให้ชาวบ้านเป็นอย่างดี ต่อมาปริมาณปูลดน้อยลงทำให้หัวหน้าครอบครัวและผู้ชายต้องไปทำงานต่างถิ่น ชาวบ้านจึงคิดหาวิธีที่จะเพิ่มปริมาณทรัพยากรสัตว์ซ้ำ เกิดการประชุมระดมความคิด และจัดโครงการ “ธนาคารปู”ขึ้น ทำให้วิธีการสร้างความรู้ในเรื่องของ ธนาคารปู คือ เป็นการสร้างความรู้แบบปรับเปลี่ยนสู่ภายในที่เป็นการสร้างความรู้แบบเฉพาะตน จากความรู้แบบชัดแจ้งโดยเรียนรู้จากเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มพูนทักษะ หรือจากผู้อื่นที่ทำและประสบผลสำเร็จมาแล้ว และจากนั้นผู้ที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ก็มานำมาสู่การปฏิบัติ และเกิดการถ่ายโอนความรู้กันในชุมชนนั่นคือ เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในชุมชนบางพัฒน์โฮมสเตย์ ขึ้นด้วยวิธีการจัดตั้งชุมชนปฏิบัติ (community of practice) คือ ธนาคารปู ที่นับเป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงของผู้นำมาสู่กลุ่มชาวบ้าน

ด้านระบบนิเวศและทรัพยากรนั้น คือ ภูมิปัญญาการดูฟ้า การดูทรัพยากรในน้ำ ให้ดูจากกิ่งไม้ที่ลอยน้ำ ที่เป็นการสามารถทำนายถึงการเกิดพายุ และฝน และที่สำคัญคือ ภูมิปัญญาการจัดการน้ำ เพื่อเป็นวิธีการกักเก็บน้ำเพื่อให้มีน้ำใช้เพียงพอได้ตลอดปี โดยการสร้างความรู้ของของชาวบางพัฒน์ ในเรื่องภูมิปัญญาการจัดการน้ำ ได้ถูกคิดค้นขึ้นโดยนายสวัสดี วาหะรักษ์ ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของชุมชนบางพัฒน์ ซึ่งตอนแรกเริ่มคิดค้นนั้นยังไม่ได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน นับเป็นการสร้าง

ความรู้ที่เริ่มด้วยการสร้างความรู้ขั้นที่ 1 ของเจ้าของความคิด ที่เป็นการปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (internalization) ที่เป็นการสร้างความรู้ของผู้ใหญ่จากการศึกษาด้วยตนเองจากเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้อง แล้วนำมาฝึกฝนปรับใช้กับบ้านของตนเอง ฝึกฝนจนเชี่ยวชาญ จนประสบความสำเร็จ แล้วจึงเกิดการสร้างความรู้ขั้นที่ 2 เป็นการสร้างความรู้ให้แก่ชาวบ้าน ด้วยการปรับเปลี่ยนสู่ภายนอก (externalization) ที่ชาวบ้านมาร่วมรับฟังการการถ่ายทอดความรู้เฉพาะตน (tacit knowledge) ของผู้ใหญ่ฯ ที่คิดค้นวิธีการจัดการน้ำ ด้วยการใช้อุปกรณ์ เทคนิค ที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ในชุมชนบ้านบางพัฒน์ ออกมาเป็นความรู้ชัดแจ้ง (explicit knowledge) ที่เป็นการกระจายความรู้ได้อย่างกว้างขวางในชุมชน ซึ่งวิธีการนี้นัเป็นการส่งเสริมให้ผู้รู้ที่มีความสามารถถ่ายทอดความรู้ที่มีอย่างเป็นระบบได้

สำหรับภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับอาหาร คือ การทำกะปิคั่ว และในด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน คือ ภูมิปัญญาการต่อเรือ พบว่า ทั้ง 2 ประเภทในชุมชนบางพัฒน์มีการสร้างความรู้ที่เหมือนกัน คือ เกิดการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัวขึ้น การสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ลูกเรียนรู้จากการทำเป็นอาชีพของบิดา มารดา เรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่สั่งสมกันมาจากรุ่นสู่รุ่น

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ในการจัดเก็บองค์ความรู้ของชุมชนบ้านบางพัฒน์โฮมสเตย์เรื่องของภูมิปัญญาการจัดการน้ำ พบว่า มีกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เป็นระบบผ่านการถ่ายทอดเรื่องราวของผู้รู้ และทำการบันทึกโดยนักศึกษา และได้นำความรู้ทั้งหมด รวมในงานวิทยานิพนธ์ของนักศึกษาผู้นั้น และได้มอบให้ไว้ที่หมู่บ้าน แต่ปัจจุบันได้สูญหายไปเนื่องจากมีผู้ที่มาขอข้อมูลยืมไปและไม่ได้นำกลับมาคืน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการจัดการคู่มือเกี่ยวกับการจัดการน้ำเพื่อจะได้เป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญในเรื่องการจัดการน้ำและการที่จะอยู่กับธรรมชาติในเรื่องเกี่ยวกับน้ำได้อย่างเหมาะสมถ่ายทอดสู่รุ่นลูกรุ่นหลานต่อไป

ในส่วนของภูมิปัญญาเรื่อง ธนาคารปู มีวิธีการในการจัดเก็บ ในลักษณะของการทำกระดานเผยแพร่ความรู้ เรื่องวิธีการต่างๆ ในการจัดตั้ง แต่ไม่ได้เป็นรูปแบบที่ชัดเจนอย่างเป็นระบบ

นอกจากนี้ ในส่วนของการจัดเก็บองค์ความรู้ภูมิปัญญาเรื่องอื่นๆ พบว่า ยังไม่มีกระบวนการจัดเก็บที่ชัดเจน ไม่ได้มีการถูกจัดเก็บอย่างเป็นแบบแผน ไม่ได้มีการจดบันทึกหรือนำข้อมูลมาสร้างเป็นฐานความรู้ โดยทั่วไปคนในชุมชนจะใช้เพียงวิธีการสอนแบบรุ่นสู่รุ่นเท่านั้น

สำหรับแนวทางการจัดเก็บองค์ความรู้ที่ชาวบ้านบางพัฒน์ คิดร่วมกันและมีความมุ่งมั่นอยากให้เกิด คือ ห้องแสดงภูมิปัญญาที่มีลักษณะเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์การต่อเรือ ที่จะสามารถนำความรู้ในการต่อเรือมาจัดเก็บได้หลายรูปแบบ อาทิ ตู้แสดงโครงสร้างเรือขนาดจำลอง เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ และมีการทำเอกสารให้ความรู้ เช่น แผ่นพับข้อมูลเรือหัวโทง แต่ทั้งนี้เป็นโครงการที่ต้องอาศัยการจัดสรรงบประมาณจากชุมชนหรือภายนอก หรือหน่วยงานรัฐที่ให้การสนับสนุน

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้เรื่องภูมิปัญญาการจัดการน้ำ พบว่า เป็นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคล (between individuals) ที่อดีตผู้ใหญ่บ้านฯ ถ่ายทอดให้ลูกหลานในครอบครัว และเมื่อทำสำเร็จ

ก็ได้มีการถ่ายทอดความรู้ระดับบุคคลไปสู่กลุ่ม (individuals to group) ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญไปยังชาวชุมชนให้ทุกบ้านได้มีระบบการจัดการน้ำได้ด้วยตนเอง รวมทั้งชุมชนบางพัฒน์เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จเรื่องระบบการจัดการน้ำเป็นอย่างยิ่ง จนได้รับความสนใจจากทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชนจากจังหวัดต่างๆ ที่มีพื้นที่ติดทะเล ทั้งองค์กร มหาวิทยาลัยต่างๆ เดินทางมาศึกษาดูงานกันถึง 23 จังหวัด เพื่อทำการศึกษาว่า ทำไมที่บางพัฒน์แห่งนี้จึงไม่ขาดแคลนน้ำ ระยะเวลากว่า 20 ปีมาแล้วที่ไม่เคยประสบปัญหาเรื่องน้ำ ทำให้ชุมชนมีน้ำกินน้ำใช้ และยังสร้างรายได้จากการขายน้ำให้มัสยิดและหมู่บ้านอื่นอีกด้วย

สำหรับด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาเรื่องธนาคารปู นั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้จากระดับบุคคลไปสู่กลุ่ม (individuals to group) นั่นหมายถึง เป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของการแบ่งปันความรู้แก่กันให้เกิดยอมรับในคุณค่าของความรู้ (perceived value)เพื่อเป็นการกระตุ้นให้เกิดความต้องการในการที่จะรับรู้ ด้วยวิธีการให้ทราบถึงคุณประโยชน์(motivational disposition of the source)ที่จะเกิดขึ้นหากมี ธนาคารปู โดยอาศัยช่องทางของการถ่ายทอดความรู้ (transmission channel) ผ่านการประชุมชาวบ้านจากลุ่มเล็กเป็นกลุ่มที่ใหญ่ขึ้น โดยวัตถุประสงค์หลักๆ คือ เพื่อกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความต้องการในการรับความรู้ (motivation disposition of the receiving unit) ซึ่งจุดนี้เป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้ชาวบ้านมีใจในการที่จะร่วมคิด ร่วมมือทำ โดยผู้นำที่ถ่ายทอดคำนึงถึงความสามารถในการรับความรู้ของชาวบ้านผู้เรียนรู้ และความสามารถในการนำความรู้ที่ได้เรียนรู้ไปใช้งานได้ต่อไป

สุดท้ายคือ ด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาเรื่อง การทำกะปิคั่ว และการต่อเรือ นั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล (between individuals) ที่ถ่ายทอดกันในครอบครัว ในชุมชนจากบรรพบุรุษ และจากรุ่นสู่รุ่น

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ พบว่า ชุมชนบ้านบางพัฒน์โฮมสเตย์ มีการนำความรู้เรื่องภูมิปัญญาการจัดการน้ำ ไปใช้ในทุกครัวเรือนของชุมชน และภูมิปัญญาการจัดการน้ำได้มีการพัฒนาต่อยอดความคิดไปเรื่อยๆ อาทิเช่น วิธีกาลักน้ำ นับเป็นวิธีที่ทันสมัย วิธีปล่อยปลาหางนกยูง สามารถป้องกันได้ทั้งยุงทั้งแมลง ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นที่น่าสนใจทำให้ทั้งในหน่วยงานหรือองค์กรอื่นที่มาศึกษาดูงานก็มีการนำไปใช้งาน นับเป็นความสำเร็จที่เห็นได้ชัดเจนจากกระบวนการจัดการความรู้นี้ที่นำไปสู่เป้าหมายในการแก้ไขปัญหาอย่างแท้จริง อีกทั้งยังมีน้ำไว้ขายให้ชุมชนอื่นด้วย อย่างไรก็ตามการต้มน้ำกินดูจะไม่ค่อยสะอาด ถ้าโครงการ “ซื้อเครื่องกรองน้ำ” ที่เขียนไปยื่นสำเร็จแล้วนั้น ก็จะมีการพัฒนาจากน้ำใช้เป็นน้ำกิน ชาวบ้านก็จะมีเครื่องกรองน้ำไว้กรองน้ำกินและถ้าจัดการเพียงพอส่วนที่เหลือก็จะนำไปขายด้วย นับว่าเป็นการพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาก็ไม่เป็นกังวลเรื่องน้ำ และกลุ่มที่เข้ามาศึกษาดูงานก็จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเช่นกัน นับเป็นความสำเร็จที่มีคุณค่า

ของชุมชนแห่งนี้ เพราะเมื่อมีการจัดการความรู้แล้ว แต่ถ้าไม่มีการนำไปใช้ประโยชน์ก็จะไม่บังเกิดผลใด ๆ ทำให้เกิดความศูนย์เปล่านั่นเอง

สำหรับเรื่องของการนำความรู้เกี่ยวกับ ธนาคารปู ไปใช้ พบว่า ชาวบ้านในชุมชนก็มีความเข้าใจในหลักการดังกล่าว จึงให้ความร่วมมือและเป็นสมาชิก และในส่วนของการนำความรู้ภูมิปัญญาการทำกะปิคั่ว และภูมิปัญญาการการต่อเรือไปใช้ ก็คือการไปใช้ในครัวเรือน ในชุมชน และเพื่อจำหน่าย

4.3.4 <u>การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านท่าดินแดง</u> มีกระบวนการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างความรู้

ชุมชนบ้านท่าดินแดง มีวิธีการสร้างความรู้ในเรื่องวิถีเกษตรกรรม คือ เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาปลูกผักไร้ดินปลอดสารพิษ เป็นภูมิปัญญาใหม่ ผักไร้ดินที่ชุมชนปลูกมี 2 ประเภท คือ การปลูกในระบบ dynamic root floating technique (DRFT) คือ ผักไทยทั่วไป เช่น ผักบุ้ง คะน้า และการปลูกในระบบ nutrient film technique (NFT) คือ ผักประเภทที่นำไปทำสลัด เช่น สายพันธุ์เรดโอ๊ค (Red Oak) และกรีนโอ๊ค (Green Oak) เป็นต้น ซึ่งพบว่า การสร้างความรู้ชองชุมชนบ้านท่าดินแดงในเรื่องวิถีเกษตรกรรม คือ เป็นความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาและค้นคว้าเพิ่มเติม เป็นการปรับเปลี่ยนสู่ภายใน (Internalization) คือ การสร้างความรู้แบบเฉพาะตน จากความรู้แบบชัดแจ้ง (explicit knowledge & tacit knowledge) โดยเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง จากโครงการอบรมของหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาฟื้นฟูสภาพชุมชนหลังจากเกิดสึนามิ รวมทั้งศึกษาจากความรู้ที่ได้เขียนไว้ในคู่มือ เอกสารต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนทักษะในเรื่องของการปลูกผักให้สูงขึ้น อีกทั้งยังมีการศึกษาจากภายนอกด้วยวิธีการศึกษาดูงานในพื้นที่ๆประสบความสำเร็จแล้ว

ด้านระบบนิเวศและทรัพยากรนั้น คือ ภูมิปัญญาการปลูกป่าชายเลน ของชาวบ้านท่าดินแดงที่เป็นคนทะเลที่มีความเชี่ยวชาญเรื่องระบบนิเวศของท้องทะเล โดยพบว่า การสร้างความรู้ของชาวชุมชนบ้านท่าดินแดงในเรื่องภูมิปัญญาการปลูกป่าชายเลน คือ การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ที่เป็นการถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างบุคคลที่เน้นการพูดคุยเป็นหลัก เป็นความรู้ชุมชนที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ตามวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่

สำหรับภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับอาหารและสมุนไพร คือ การทำแกงผักหวานใส่กะทิที่มีสรรพคุณแก้ร้อนใน แก้โรคคางทูม แก้ปวดมดลูก และปวดข้อ ซึ่งชาวบ้านสร้างภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรเพื่อผลิตอาหารที่ไม่ใช่เพียงแค่ได้รสชาติที่ดีแต่กลับสรรพคุณทางยาด้วย โดยพบว่า ชาวชุมชนบ้านท่าดินแดงมีการสร้างความรู้ที่เกิดจากการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัวขึ้นเป็นการสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ เรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่สั่งสมกันมาจากรุ่นสู่รุ่นภายในครอบครัวของตน

สุดท้ายคือ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวหัตถกรรมพื้นบ้าน เนื่องจากชาวชุมชนบ้านท่าดินแดงมีการประกอบอาชีพประมงมาช้านาน จึงได้มีการนำเอาภูมิปัญญามาใช้ในการทำเครื่องมือทางการประมง โดยใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ อีกทั้งยังมีภูมิปัญญาในการต่อเรือประมงพื้นบ้านรวมถึงอุปกรณ์เครื่องใช้จักสานในครัวเรือนอื่นๆ โดยพบว่า ชาวชุมชนบ้านท่าดินแดงมีการสร้างความรู้ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับหัตถกรรมพื้นบ้าน มาจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัวที่เรียนรู้วิธีการทำต่างๆจากบิดามารดา ที่เป็นการสืบทอดความรู้มาจากบรรพบุรุษ โดยจะเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริง ที่มีการทดลองฝึกปฏิบัติกันภายในครอบครัว

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ในการจัดเก็บองค์ความรู้ของชุมชนบ้านท่าดินแดงในภูมิปัญญาด้านต่างๆ นั้น พบว่า ไม่มีการจัดเก็บองค์ความรู้แต่อย่างใด และมีเพียงภาพถ่ายบางส่วนเท่านั้น

สำหรับแนวทางการจัดเก็บองค์ความรู้ภูมิปัญญาอาหารและสมุนไพรที่ชาวบ้านท่าดินแดง ร่วมกันคิดและมีความมุ่งมั่นอยากให้เกิด คือ ควรมีการจดบันทึกทำเป็นคู่มือเกี่ยวกับผักหวานทั้งการปลูก การดูแลรักษา และการนำไปประกอบอาหาร พร้อมด้วยการจัดเก็บ ในรูปแบบของไฟล์อิเลคทรอนิกส์ แล้วนำไปเผยแพร่ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

ด้านแนวทางในการจัดเก็บองค์ความรู้ภูมิปัญญาการปลูกป่าชายเลน ที่เป็นองค์ความรู้ด้านระบบนิเวศและทรัพยากร นั้น พบว่า ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆ ควรจัดให้มีอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน ในช่วงประถมศึกษาปีที่ 5-6 โดยต้องอาศัยการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีจากชาวบ้านแล้วมีผู้เขียนเรียบเรียงขึ้น จัดทำเป็นหลักสูตรซึ่งในเบื้องต้น อาจเป็นเพียงวิชาที่เสริมในหลักสูตรก่อนก็เป็นได้ สำหรับการจัดเก็บองค์ความรู้เพื่อเผยแพร่สำหรับนักท่องเที่ยวหรือบุคคลทั่วไปนั้น อาจทำเป็นรูปแบบของแผ่นพับ ไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ทำความเข้าใจกับหมู่บ้านท่าดินแดง โดยควรจะทำ 2 ภาษา เพื่อเตรียมไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ศึกษาก่อนจะไปสัมผัสกับประสบการณ์จริง

สุดท้าย คือ แนวทางภูมิปัญญาที่เกี่ยวหัตถกรรมพื้นบ้าน พบว่า ควรมีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และจัดเก็บลงในรูปแบบไฟล์อิเลคทรอนิกส์

3) การถ่ายทอดองค์ความรู้

การถ่ายทอดความรู้เรื่องภูมิปัญญาของชุมชนบ้านท่าดินแดงเรื่องวิถีเกษตรกรรมการปลูกผักไร้ดินปลอดสารพิษ นั้น พบว่า เป็นการถ่ายทอดความรู้ระดับบุคคลไปสู่กลุ่ม (individuals to group) ซึ่งเป็นการถ่ายทอดความรู้ที่สำคัญไปยังชาวชุมชน หลังจากที่ผู้นำชุมชนได้รับการอบรมมาแล้ว

สำหรับด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาการปลูกป่าชายเลน ภูมิปัญญาอาหารและสมุนไพร คือ แกงผักหวานต้มกะทินั้น เป็นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคล (between individuals) ในครอบครัว ที่เริ่มแรกด้วยการทำแกงผักหวานต้มกะทิรับประทานกันเองในครัวเรือน และมีการถ่ายทอดจากระดับบุคคลไปสู่กลุ่ม (individuals to group) นั่นหมายถึง เป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของการแบ่งปันความรู้แก่กันในชุมชนในเรื่องของการปลูกป่าชายเลน ให้ชาวชุมชนรุ่นหลังเกิด

ยอมรับในคุณค่าของความรู้ (perceived value) นั้นโดยวิธีการชี้ให้ทราบถึงคุณประโยชน์ (motivational disposition of the source) ในการมีอยู่ของภูมิปัญญานั้นๆ

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ พบว่า ชุมชนบ้านท่าดินแดงมีการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ในเชิงของการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน กล่าวคือ กรณีที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามา ไปเช้า-เย็นกลับ ก็จะพาไปชมวิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้าน หากเป็นการพักค้างคืน ก็จัดให้นอนโฮมสเตย์และจัดโปรแกรมพาไปดูวิถีชีวิต กระบวนการทำมาหากินอย่างลึกซึ้ง ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสด้วยตัวเองโดยตรง

นอกจากนี้ชาวบ้านท่าดินแดง ยังได้มีการเสนอแนวทางของการนำความรู้ภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะนำไปใช้กับนักท่องเที่ยวด้วยวิธีการสร้างกิจกรรมนันทนาการให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อนักท่องเที่ยวได้ปลูกผักหวานไว้เป็นที่ระลึกหรือจัดเป็นธนาคารผักหวาน โดยให้นักท่องเที่ยวปลูกผักหวานไว้ในพื้นที่ป่าของชุมชน และจะมีชาวบ้านเป็นผู้ดูแลให้ จากนั้นนักท่องเที่ยวก็จะเป็นเจ้าขอต้นผักหวานนั้น ซึ่งก็จะเป็นส่วนกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวที่ชุมชนอีกเพื่อมาดูผักหวานที่ตัวเองปลูกไว้

4.3.5 <u>การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านทุ่งนางดำ</u> มีกระบวนการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างความรู้

ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ มีวิธีการสร้างความรู้ในเรื่องของระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นภูมิปัญญาในการปลูกป่าชายเลน ป่าโกงกาง ที่ยังมีความสมบูรณ์ทางธรรมชาติมาก และการสร้างความรู้ด้านภูมิปัญญาการประมงชายฝั่ง ที่เป็นในการวางอวน อวนกุ้ง อวนปลา ตกหมึก วางลอบปู ลอบหมึก ลอบหอย ลอบปลาเก๋า เป็นต้นนั้น เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัว ที่เป็นการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น จากบิดาสู่ลูกที่เห็นการประกอบอาชีพของบิดา อันเป็นวิถีที่คนทะเลต้องเรียนรู้ แล้วเกิดการจดจำและนำมาปฏิบัติได้

สำหรับภูมิปัญญาในการผลิตอาหาร และปรุงอาหารจากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่มากมายในพื้นที่ โดยเฉพาะอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวทุ่งนางดำ คือ การปรุงอาหารจากหัวกระทือที่เป็นอาหารชั้นยอดของชาวบ้านทุ่งนางดำ ที่มีสรรพคุณที่ใช้เป็นสมุนไพรในการขับลม และแก้ท้องอืดอีกด้วย ส่วนหัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่ทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ อวน ลอบ และงานจักสานต่างๆส่วนใหญ่ทำใช้กันในครัวเรือนนั้น พบว่า ในเรื่องนี้การสร้างความรู้นั้นเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครัวเรือน เช่นเดียวกัน แต่จะเป็นจากแม่มาสู่ลูก ที่เป็นการสืบทอดความรู้จากรุ่นสู่รุ่นจากบรรพบุรุษถึงรุ่นปัจจุบัน เพราะเป็นในเรื่องของอาหารการกิน และส่วนงานฝีมือต่างๆทีเป็นอุปกรณ์ในการทำมาหางกิน ก็เป็นภูมิปัญญาที่เสริมกันในการประกอบอาชีพประมงของชาวชุมชนนี้

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ในการจัดเก็บองค์ความรู้ของชุมชนบ้านทุ่งนางดำ ในภูมิปัญญาด้านต่างๆ นั้น พบว่า มีการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชุมชนบางส่วน รวมถึงการบันทึกเกี่ยวกับป่าชายเลนในเอกสารชุมชน และมีภาพถ่ายบางส่วนเท่านั้น นอกจากนี้แล้ว ยังไม่พบการจัดเก็บองค์ความรู้แต่อย่างใด

สำหรับแนวทางในการจัดเก็บองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ พบว่า ชาวทุ่งนางดำมีความประสงค์อยากให้จัดทำเอกสารการเรียนรู้ ที่ทำเป็นหนังสือพร้อมภาพประกอบ ข้อมูลภูมิปัญญาต่างๆ อาจเขียนเป็นหนังสือคู่มือประจำหมู่บ้าน ประจำท้องถิ่นให้คนรุ่นหลังหรือนักท่องเที่ยวศึกษาได้ นอกจากนี้ยังเสนอว่า อาจจัดทำเป็นนิทรรศการให้ความรู้กับคนในชุมชน หรือจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางในการรวบรมความรู้ดังกล่าว เนื่องจากในทุ่งนางดำมีผู้อาศัยอยู่น้อยและเป็นลักษณะของญาติพี่น้อง การที่จะรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญา หรือดำเนินการใดๆมีความเป็นไปได้ไม่ยากนัก

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้เรื่องภูมิปัญญาของชุมชนบ้านทุ่งนางดำนั้น พบว่า ในเรื่องของการวางอวน ที่เป็นภูมิปัญญาด้านการประมงชายฝั่ง มีการสอนและถ่ายทอดจากรุ่นต่อรุ่น ด้วยการลงไปปฏิบัติจริงด้วยกัน ตามวิถีชีวิตที่เป็นอยู่ นับเป็นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคล (between individuals) ในครอบครัวด้วยกัน

สำหรับด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศและทรัพยากรนั้น มีการสอนให้ลูกหลาน รุ่นต่อรุ่น ผ่านกิจกรรมที่ปลูกฝังให้เด็กนักเรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยววิถีชีวิต เช่น การที่ผู้ใหญ่ในชุมชนผู้ที่มีความรู้ในเรื่องของ ระบบนิเวศและทรัพยากรที่มีอยู่บนทุ่งนางดำ ได้พาเด็กๆในหมู่บ้านไปศึกษาในพื้นที่จริง นับเป็นการถ่ายจากระดับบุคคลไปสู่กลุ่ม (individuals to group) นั่นหมายถึง เป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะของการแบ่งปันความรู้แก่กันในชุมชนในเรื่องของระบบนิเวศให้ชาวชุมชนรุ่นหลังเกิดยอมรับในคุณค่าของความรู้ (perceived value) นั้น รักที่จะเรียนรู้ รักในพื้นที่ๆเป็นบ้านเกิดของตน โดยวิธีการชี้ให้ทราบถึงคุณประโยชน์ (motivational disposition of the source) ในการมีอยู่ของภูมิปัญญานั้นๆ ว่ามีคุณประโยชน์เช่นไร นอกจากนี้แล้ว เด็กๆในชุมชน ยังได้ร่วมรับฟังการถ่ายทอดความรู้ดังกล่าวผ่านการนำเที่ยวในชุมชน ที่เป็นกิจกรรมเดินป่าของชุมชนที่จัดเตรียมไว้ให้หากมีนักท่องเที่ยวสนใจ เด็กๆในชุมชนก็จะหมุนเวียนกันไปเป็นลักษณะผู้ติดตามมัคคุเทศน์ ที่คอยรับฟังความรู้ไปด้วย พร้อมเป็นส่วนสร้างสีสันให้แก่นักท่องเที่ยวในทริปนั้นๆ

สำหรับภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่นและสมุนไพร รวมถึงประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน นั้นก็เช่นเดียวกันที่เป็นการถ่ายความรู้จากผู้ใหญ่ในครอบครัวมายังรุ่นลูกและหลาน นับเป็นการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคล (between individuals) ในครอบครัวด้วยกัน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ พบว่า ชุมชนบ้านบางทุ่งนางดำ ก็มีการนำสิ่งที่ตนเองเรียนรู้ในครอบครัว ทั้งเรื่องของภูมิปัญญาด้านการประมงชายฝั่ง ที่ก็นำไปใช้ในการประกอบอาชีพจริง โดยใช้หลักการจากที่ได้เรียนรู้มาจากบรรพบุรุษ

แต่สำหรับการนำความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศและทรัพยากรนั้น มีการนำไปประยุกต์ใช้อย่างเห็นได้ชัดในเรื่องของการท่องเที่ยว ที่ชาวชุมชนสามารถที่จะนำความรู้ที่มีมาบอกเล่าผ่านประสบการณ์จริงขณะที่นักท่องเที่ยวกำลังท่องเที่ยวในพื้นที่ รวมถึงในเรื่องของภูมิปัญญาอาหารท้องถิ่นและสมุนไพร ก็เช่นกันที่สามารถนำมาจัดลงไว้ในโปรแกรมท่องเที่ยวได้อย่างลงตัว ด้วยการให้นักท่องเที่ยวได้ฝึกทำแกงหัวกระทื้อตั้งแต่ขั้นตอนแรกถึงขั้นตอนสุดท้าย เพื่อเป็นการให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน รวมถึงภูมิปัญญาหัตถกรรมพื้นบ้าน การทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน เช่น หัวกระทื้อตากแห้ง ชาหัวกระทื้อ ที่มีบริการแก่นักท่องเที่ยว หากนักท่องเที่ยวมีความสนใจในกระบวนการผลิตก็สามารถขอชมได้

4.3.6 <u>การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นชุมชนบ้านท่าเขา</u> มีกระบวนการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างความรู้

ชาวชุมชนบ้านท่าเขามีวิธีการสร้างความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยการสังเกต จดจำ และคำบอกเล่าจากรุ่นบรรพบุรุษสู่ลูกหลานรุ่นหลัง นับเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัว เมื่อกล่าวถึงการสร้างความรู้จากการสังเกต ฟ้า สังเกต น้ำ ก้อนเมฆ และลม ทั้งหมดนี้เป็นวิถีความรู้ของชาวประมงที่เรียนรู้จากประสบการณ์ และการสังเกตจดจำของตนเอง

ด้านการสร้างความรู้เรื่องภูมิปัญญาวิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่งนั้น เป็น การสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัว เนื่องด้วยสภาพของภูมิประเทศของบ้านท่าเขาเป็นเกาะ ที่มีความหลากหลายของพื้นที่ ชาวชุมชนบ้านท่าเขา จึงมีอาชีพที่หลากหลาย ทั้งความรู้ในเชิงเกษตรกรรม เช่น ทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ตลอดจนการทำนาข้าวซึ่งเป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาของชาวท่าเขา นอกจากนั้นยังมีอาชีพประมงชายฝั่ง เช่น การทำอวนลอย อวนลอยกุ้ง เป็นต้นนั้น ทำให้ชาวชุมชมชนอาศัยอยู่ในวิถีชีวิตที่ต้องสร้างความรู้จากประสบการณ์ จากการสังเกต ในวิธีการที่บิดามารดาปฏิบัติ แล้วนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติที่สืบทอดมาจนปัจจุบัน

สำหรับการสร้างความรู้ด้านภูมิปัญญาอาหารและสมุนไพร ที่เป็นภูมิปัญญาการทำกะปิก็เช่นเดียวกัน เนื่องด้วยกะปิ เป็น ถือเป็นอาหารยอดนิยมของชาวท่าเขา เช่นเดียวกับชุมชนคนทะเลอื่นๆ ดังนั้นกะปิจึงเป็นอาหารคู่ครัวของชาวบ้านท่าเขา และความรู้ในการปรุงและประกอบอาหารจากกะปิจึงเป็น ภูมิปัญญาชุมชนของชาวบ้านท่าเขา มาช้านนาน ที่มีการสืบทอดจากรุ่นบรรพบุรุษจวบจน

ปัจจุบัน นอกจากนั้นปราชญ์ชุมชนแห่งบ้านท่าเขายังเรียนรู้สรรพคุณของพืชสมุนไพรที่มีอยู่ในพื้นที่ ทั้งที่ปลูก และเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติมาเป็นยารักษาโรค ซึ่งภูมิปัญญาในด้านนี้จะมีผู้รู้เพียงไม่กี่คนเท่านั้นในชุมชน ชาวบ้านก็จสร้างความรู้ได้จากการที่จดจำเวลาที่ไปขอความช่วยเหลือจากปราชญ์ชุมชน แล้วนำมาปฏิบัติเองในกรณีที่เกิดเหตุการณ์เดิมแล้วสามารถใช้สมุนไพรแบบเดิมๆได้

สุดท้าย คือ ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมพื้นบ้านที่ขณะนี้ อาชีพหลักๆ คือ การทำผ้าบาติก ที่กลุ่มแม่บ้านสร้างความรู้ แสวงหาความรู้ จากการเข้าอบรม เพราะสาเหตุจากการที่อาชีพเดิมต้องขึ้นอยู่กับความเป็นไปของธรรมชาติ ไม่สามารถออกไปหาปลาได้ ทำให้ชาวบ้านต้องหาอาชีพเสริมในช่วงที่ไม่ใช่ฤดูกาลท่องเที่ยว นักท่องเที่ยวก็จะมีจำนวนน้อย ทำให้เริ่มแสวงหาความรู้ทางด้านอื่นๆที่จะสามารถนำมาเป็นอาชีพได้ กลุ่มแม่บ้านบ้านท่าเขา ได้ไปพบอาชีพการผลิตผ้าบาติกจากเกาะภูเก็ต จึงสนใจที่จะมาลองผลิตที่ชุมชนของตนเองบ้าง จึงไปติดต่อที่กรมพัฒนาแรงงาน ตั้งแต่ปี 2546 จากนั้นจึงมีเจ้าหน้าที่มาสอนที่ชุมชน และฝึกปฏิบัติเรื่อยมา

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ในการจัดเก็บองค์ความรู้ของชุมชนบ้านท่าเขา นั้น พบว่า ไม่มีกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆที่ชัดเจน แม้จะมีการปฏิบัติกันอย่างเป็นรูปธรรมก็ตาม มีเพียงการรวมตัวของสมาชิกชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ อาทิ กลุ่มแม่บ้านทำผ้าบาติก ที่ก็มีการปฏิบัติจริง ขายจริง สร้างรายได้จริง แต่ขาดซึ่งการจัดเก็บองค์ความรู้นั้น โดยมีการเสนอแนวทางในการจัดเก็บดังนี้ 1) จัดทำเป็นคู่มือองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำผ้าบาติก และมีการสอนการผลิตผ้าบาติกให้นักเรียน และเด็กๆ ในชุมชน โดยเชื่อมโยงกับวิชาโครงงานในหลักสูตรของโรงเรียนต่างๆในชุมชนเพื่อนำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นได้อย่างเป็นรูปธรรม

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ พบว่า ความรู้ในภูมิปัญญาทั้ง 3 ด้านของชุมชนบ้านท่าเขา ที่ประกอบด้วย ภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาวิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่งนั้น และภูมิปัญญาอาหารและสมุนไพร ทั้ง 3 ด้านนี้ จะเป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล (between individuals) เป็นการบอกเล่าแบบปากต่อปาก เป็นวัจนภาษา และทั้งอวัจนภาษาที่เป็นท่าทาง วิธีการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนถึงปัจจุบัน

สำหรับการถ่ายทอดความรู้ เรื่องภูมิปัญญาทำผ้าบาติก ที่มีการสอนการผลิตผ้าบาติกให้แก่ผู้สนใจ และเด็กๆ ในชุมชนในช่วงวันเสาร์และอาทิตย์ แล้วทดลองให้นำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์มาจำหน่ายที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนเพื่อเป็นการสร้างรายได้

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ พบว่า ชาวชุมชนบ้านท่าเขา มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จัดสถานที่ศูนย์จำหน่ายสินค้าชุมชน มีการนำสินค้าผ้าบาติกที่ผลิตเสร็จแล้วมาจำหน่าย ทำให้กลุ่มผ้าบาติกมีการผลิตผ้า ณ ศูนย์จำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นแรงจูงใจ ให้กับนักท่องเที่ยว

ที่มาจับจ่ายซื้อของให้เห็นกระบวนการผลิตผ้าบาติก นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตมาลงมือทำเองได้ด้วย หรือสามารถสั่งลาย หรือผลิตลายเองได้ นอกจากนี้ ทางกลุ่มยังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับโรงแรมบริเวณรอบๆพื้นที่ นำกิจกรรมการทำผ้าบาติกเสริมเป็นกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยว โดยทางกลุ่มจะจัดทีมงาน จัดอุปกรณ์ อาทิ ผ้า สี หรือเทียน เพื่อไปสอนให้นักท่องเที่ยวลงสีที่โรงแรมหรือที่พักได้

สำหรับภูมิปัญญาอาหาร ที่เป็นภูมิปัญญาการทำกะปิ นั้น ได้มีการนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ ในการปรุงอาหารเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวที่แวะเวียนมาจากต่างถิ่น ได้มาลิ้มรสอาหารที่เป็นเอกลักษณ์ อาทิ น้ำพริกกะปิที่ขึ้นชื่อของชุมนแห่งนี้ ในส่วนของการนำภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศ ภูมิปัญญาวิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง ก็เป็นการนำไปใช้ในครัวเรือนทั้งสิ้น ทั้งการการทำลอบ ทำอวน การสังเกตฟ้า สังเกตน้ำ ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นวิถีประมงที่ชาวบ้านท่าเขาปฏิบัติกันมาช้านานแล้ว นอกจากนี้ การนำความรู้จากภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์ คือ การสร้างสรรค์กิจกรรมให้แก่นักท่องเที่ยว อาทิ กิจกรรมท่องเที่ยวดูวิถีชีวิตบนเกาะยาวน้อย กิจกรรมดูวิถีชีวิตในทะเล และกิจกรรมดูแลสิ่งแวดล้อมกับชุมชน เช่น ปลูกป่า เป็นต้น

4.3.7 <u>การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกลุ่มชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ</u> มีกระบวนการจัดการความรู้แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1) การสร้างความรู้

ชาวชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ มีวิธีการสร้างความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ ท้องทะเล และชายฝั่ง เช่น ป่าชายเลน ลำคลองปากแม่น้ำ และที่สำคัญเป็นแหล่งหญ้าทะเลที่อุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งหากินของ ดาวทะเล ซึ่งปัจจุบันนับว่าเป็นสัตว์ทะเลที่หายาก ซึ่งหาดูได้ตอนน้ำแห้งลง ในช่วง 13 ค่ำ ถึง 3 ค่ำ มีลักษณะและสีสันแตกต่างกันไป ด้วยวิธีการสังเกต การจดจำและคำบอกเล่าจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลานรุ่นหลัง นับเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัว เมื่อกล่าวถึงการสร้างความรู้ทั้งหมดนี้เป็นวิถีความรู้ของชาวทะเล ที่เรียนรู้จากประสบการณ์ และท่ามกลางวิถีธรรมชาติที่อาศัยอยู่

สำหรับการสร้างความรู้ในวิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่งที่มีความหลากหลายของระบบนิเวศ เนื่องจากสภาพของภูมิประเทศเป็นเกาะมีทั้งทะเล มีทั้งพื้นดิน ชาวชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อจึงมีอาชีพที่หลากหลาย ทั้ง ทำสวนผลไม้ สวนยางพารา ตลอดจนการทำนาข้าว นอกจากนั้นยังมีอาชีพประมงชายฝั่ง เช่น การวางลอบ วางอวน และปัจจุบันมีการพัฒนาหาความรู้เรื่องของการเลี้ยงปลาในกระชัง เพิ่มเติมเข้ามาด้วย ทำให้วิธีการสร้างความรู้ของชาวชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อเป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ในครอบครัว ที่เรียนรู้จากความคุ้นเคย จากประสบการณ์ และท่ามกลางวิถีชีวิต และธรรมชาติที่อาศัยอยู่

ในด้านของภูมิปัญญาด้านอาหาร อาทิ แกงปลิงทะเล และสมุนไพร คือ ต้นกำแพงเจ็ดชั้น ที่มีการเจริญเติบโตได้ดีในชุมชน และภูมิปัญญาด้านประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้านของชาวชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ พบว่า มีวิธีการสร้างความรู้ที่เป็นการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (socialization) ที่เรียนรู้กันเองในชุมชน ส่วนมากเป็นการบอกต่อ แบบปากต่อปาก จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง เช่นเดียวกับใน 2 ภูมิปัญญาแรก ที่คนในชุมชนสามารถแสวงหาความรู้ได้จากผู้รู้ และปู่ย่าตายายถึงคุณสมบัติยาสมุนไพร ต่างๆ ทั้งหมดก็เพื่อรับประทานและใช้กันในครัวเรือนทั้งสิ้น

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ในการจัดเก็บองค์ความรู้ของชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ นั้น พบว่า ไม่มีกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ เนื่องจากวิถีชีวิตส่วนใหญ่จะมุ่งทำธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร และการนำเที่ยว ที่ไม่ได้มีเวลาพอที่จะคำนึงถึงในเรื่องดังกล่าว หากแต่ก็ไม่ได้ละเลยที่จะนำมาใช้ แต่ขาดขั้นตอนตอนของการจัดเก็บองค์ความรู้ที่จะทำให้ความรู้ในภูมิปัญญานั้นๆคงอยู่ต่อไป

สำหรับแนวทางการจัดเก็บองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ชาวบ้านอ่าวกะพ้อเห็นร่วมกันคือ ต้องการให้มีการจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบของวารสาร หรือการ์ตูน เพื่อส่งเสริมความรู้เพื่อให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่หันมาใส่ใจเรียนรู้ถึงภูมิปัญญา และวัฒนธรรมพื้นถิ่นของชุมชนของตน

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ พบว่า ความรู้ในภูมิปัญญาทั้ง 4 ด้านชองชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อที่ประกอบด้วย ภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิปัญญาวิถีเกษตรกรรมและการประมงชาย ภูมิปัญญาอาหารและสมุนไพร รวมทั้งภูมิปัญญาด้านประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน นั้นจะเป็นการถ่ายทอดความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล (between individuals) เป็นการบอกเล่าแบบปากต่อปาก เป็นวัจนภาษา โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน แนะนำ บอกต่อๆ กันมา และรวมทั้งอวัจนภาษาที่เป็นท่าทาง วิธีการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนถึงปัจจุบัน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ พบว่า ชาวชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ ได้มีการนำความรู้ไปใช้ในการที่ชุมชนมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายท่องเที่ยวโฮมสเตย์ โดยเฉพาะที่เห็นชัดเจนคือ เรื่องของอาหารที่จะมีการนำนักท่องเที่ยวมาทานอาหารร่วมกันที่บ้านใดบ้านหนึ่งหมุนเวียนกันไป โดยแต่ละบ้านจะนำอาหารมาช่วยเสริมกันตามความถนัดของแต่ละครอบครัว เช่น แกงปลิงทะเล ปลาหมึกน้ำดำผัดตระไคร้ และแกงส้มปลา เป็นต้น

นอกจากนี้ การนำความรู้ภูมิปัญญาด้านระบบนิเวศ และทรัพยากรธรรมชาติ เป็นอีก 1 ภูมิปัญญาที่มีการนำไปปประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตอย่างชัดเจน คือเรื่องของการนำเที่ยวชมธรรมชาติ โดยเฉพาะการนำไปชมดาวทะเล ที่ต้องอาศัยความรู้เรื่องของน้ำ เรื่องของวันเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง เพื่อให้นักท่องเที่ยวสามารถที่จะเห็นความงดงามของวิถีธรรมชาติได้อย่างลงตัว

4.4 ความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์กับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

จากการเก็บข้อมูลการวิจัยที่ได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและการสังเกตุการณ์จากการลงพื้นที่ พบว่าในความเป็นเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ของกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ทั้ง 7 ชุมชนนั้น มีความร่วมมือทีเป็นต้นทุนสำคัญในการขับเคลื่อนเครือข่ายที่สามารถสร้างความยั่งยืนในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดพังงา ได้ ซึ่งสามารถจำแนกความร่วมมือของเครือข่ายออกเป็น 2 ด้านดังนี้ คือ

4.4.1 <u>ความร่วมมือในด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น</u>

กลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ทั้ง 7 ชุมชน ได้มีความร่วมมือในด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความร่วมมือในช่วงเริ่มต้นของการเป็นเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ โดยมีชุมชนบ้านท่าเขาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชนโดยเฉพาะธุรกิจโฮมสเตย์ให้กับชุมชนอื่นๆที่ได้เดินทางมาศึกษาดูงานที่ชุมชนบ้านท่าเขา ซึ่งมีภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆที่เป็นส่วนสำคัญในการใช้เป็นต้นทุนของดำเนินธุรกิจ เช่นการสร้างที่พักให้กลมกลืมกับธรรมชาติตามแนวทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยช่างฝีมือของชุมชนที่มีความรู้ในเรื่องระบบนิเวศน์ในการเลือกใช้ไม้จากป่าธรรมชาติที่เน้นการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นสำคัญ

นอกจากนั้นยังมีการถ่ายทอดแนวคิดการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอาหารซึ่งมีการใช้ทรัพยากรของชุมชนมาปรุงเป็นอาหารเพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ที่เป็นรากฐานสำคัญของการเป็นองค์กรธุรกิจฐานสังคมที่นำประโยชน์ไปสู่สมาชิกกลุ่มต่างๆของชุมชนภายใต้โซ่อุปทานของการให้บริการในธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชน ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ในเรื่องการบริการจัดการการให้บริการต่างๆของธุรกิจโฮมสเตย์ ที่ทำให้เครือข่ายชุมชนอื่นๆใช้เป็นต้นทุนในการสร้างความรู้ของชุมชนในช่วงเริ่มต้นของการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน และต่อมาความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าในด้านการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นได้ขยายไปสู่การถ่ายทอดความรู้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ สินค้าที่เป็นของฝากของที่ระลึก จากชุมชนหนึ่งไปสู่ชุมชนอื่นๆที่เป็นสมาชิกของเครือข่าย อาทิ การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม การทำผ้าบาติก ของชุมชนบ้านโคกไครไปสู่ชุมชนอื่นๆ นอกจากนั้นชุมชนต่างๆที่มีการจัดบริการเรื่องการนำเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน การจัดกิจกรรมนันทนาการในรูปแบบต่างๆ ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันในการสร้างความรู้ใหม่เพื่อพัฒนาหรือปรับปรุงกิจกรรมต่างๆที่จะให้บริการแก่นักท่องเที่ยวต่อไป ที่จะสร้างมูลค่าเพิ่มและรายได้ให้กับชุมชนในส่วนข้อจำกัดของความร่วมมือของเครือข่ายด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น คือ ยังไม่ได้มีการจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆไว้เป็นฐานข้อมูลกลางสำหรับการแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อการประชาสัมพันธ์ให้กับนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนรู้ภูมิปัญญาของแต่ละชุมชนเพื่อนำไปสู่การพัฒนาการจัดการความรู้ของเครือข่ายต่อไป

4.4.2 <u>ความร่วมมือในด้านการดำเนินธุรกิจ</u>

นอกจากความร่วมมือในด้านการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นสาระสำคัญของการศึกษาในครั้งนี้แล้ว เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงายังมีความร่วมมือในด้านการดำเนินธุรกิจร่วมกัน โดยการแลกเปลี่ยนหรือส่งต่อนักท่องเที่ยวที่ต้องการใช้บริการในรูปแบบต่างๆที่แต่ละชุมชนมีศักยภาพและความพร้อมที่แตกต่างกันออกไป อาทิ ชุมชนบ้านโคกไครมีศักยภาพและความพร้อมในการให้บริการนำเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆของชุมชน แต่ไม่มีที่พักสำหรับรองรับนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่ๆ ที่มีจำนวนมาก ก็มีการแนะนำส่งต่อไปยังชุมชนใกล้เคียงที่สามารภให้บริการด้านที่พักอาศัยในรูปแบบต่างๆทั้งภายในเครือข่ายเอง เช่น ชุมชนบางพลัด ชุมชนสามบ้านช่องเหนือ หรือภายนอกเครือข่าย เช่น บ่อแสนรีสอร์ท เป็นต้น ในขณะเดียวกันชุมชนที่ดำเนินธุรกิจด้านที่พักอาศัยเป็นหลักแต่ไม่มีแหล่งท่องเที่ยว หรือกิจกรรมนันทนาการมากนัก ก็จะแนะนำหรือส่งนักท่องเที่ยวที่พักอาศัยอยู่ในชุมชนของตนไปท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนที่อยู่ในเครือข่ายด้วยเช่นกัน นอกจากนั้นชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายยังมีความร่วมมือในการให้ยืมอุปกรณ์ต่างๆที่ใช้ในการทำกิจกรรมนันทนาการที่ให้บริการแก่นักท่องเที่ยวในกรณีที่มีความขาดแคลนไม่เพียงพอต่อการใช้งานและยังไม่มีงบประมาณในการจัดซื้อในเบื้องต้น ในส่วนข้อจำกัดของความร่วมมือของเครือข่ายนั้นยังเป็นความร่วมมือที่อยู่ในวงจำกัดเฉพาะภายในเครือข่ายเท่านั้น ยังไม่มีความร่วมมือกับองค์กรต่างๆทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนในเครือข่ายมากนัก และขณะเดียวกันชุมชนท่องเที่ยวภายในเครือข่ายเองยังมีความต้องการในความร่วมมือในเรื่องของการพัฒนาบุคลากรที่มาให้บริการในธุรกิจต่างๆของการท่องเที่ยวโดยชุมชน อาทิ การพัฒนาทักษะด้านภาษา การเป็นมัคคุเทศน์ พนักงานต้อนรับ และอื่นๆอีกมากมาย ที่มีส่วนสำคัญอย่างมากในการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการให้บริการแก่และนักท่องเที่ยวของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

4.5 กรณีศึกษาการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

จากการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาและศึกษากระบวนการการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของ 7 ชุมชน ในเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา เพื่อนำไปสู่กระบวนการสร้างแนวทางในการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ซึ่งคณะผู้วิจัย ได้ร่วมกันสร้างกระบวนการถอดบทเรียน และจัดการความรู้ร่วมกับชาวบ้านทั้ง 7 ชุมชน ดังกรณีศึกษาภูมิปัญญาที่มีความโดดเด่นของแต่ละชุมชน โดยมีรายละเอียดดังนี้

4.5.1 บ้านโคกไคร : ภูมิปัญญาการทำกะปิ

กะปิของชุมชนบ้านโคกไครมีส่วนสำคัญอยู่ 2 ชนิด คือ กุ้งขนาดเล็กหรือชาวบ้านเรียกว่า เคย ซึ่งแบ่งย่อยเป็น 3 ชนิด คือ กุ้งเอียด ตากุ้งมีขนาดใหญ่ กะปิที่ได้จะมีสีออกดำ กุ้งสานโอ

กะปิจะมีสีซีด ส่วนกุ้งนอกตัวขนาดใหญ่ กะปิที่ได้จะออกสีแดง และส่วนประกอบอีกส่วนคือ เกลือเม็ดให้เข้ากัน เสร็จแล้วนำไปตากแดดที่หนึ่งพอหมาด ๆ แล้วนำมาตำไม่ต้องละเอียด ขั้นตอนนี้ชาวบ้านเรียกว่าขั้นตอนหักหอ เสร็จแล้วนำไปหมักต่ออีก 3-4 คืน นำมาตากแดดที่สองให้แห้ง และตำให้ละเอียด

เมื่อถามถึงความแตกต่างของกะปิในแต่ละชุมชน ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า กะปิจะอร่อยกว่าที่อื่น ๆ ได้ ต้องมีสูตรที่ลงตัวแล้ว และบวกกับความเคยชินในการทำ รวมถึงการใส่ใจในการเลือกวัตถุดิบ อาทิ ขั้นตอนการจับกุ้ง หรือการเดินรุนกุ้ง วัสดุเป็นไม่ไผ่และตาข่าย เดินช้อนน้ำประมาณเอว หรือการเชงเลงคือปักเสาไว้ที่น้ำเชี่ยว ถ้าเลือกน้ำดี ตัวกุ้งก็จะสะอาด ไม่มีขี้ยา (ฝอยรากไม้) มาเกาะมาก ขั้นตอนการตากจะดูว่าพอหมาดได้แค่ไหนก็ต้องใช้ความชำนาญตามประสบการณ์ เพื่อให้ได้กะปิที่อร่อย

ความรู้ในการทำกะปิเป็นในลักษณะการถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล เช่น การสืบทอดความรู้การต่อเรือจากบรรพบุรุษ จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องมาเกือบร้อยปีแล้ว ชาวบ้านเรียกว่าเป็นความเคยชิน เช่น เมื่อเป็นเด็กก็มีการวิ่งไปหยิบวัตถุดิบต่าง ๆ ในการทำกะปิให้พ่อให้แม่ จึงได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ไปในตัวตลอดเวลา

ชาวชุมชน บ้านโคกไคร ลงความเห็นว่า ควรมีการจัดเก็บข้อมูลการทำกะปิ ในชุมชน โดยจะมีกลุ่มแม่บ้านศึกษาสูตรการทำกะปิจากแหล่งข้อมูลเดิมคือในชุมชน และสูตรการทำกะปิจากชุมชนใกล้เคียง นำมาทดลองและประยุกต์ให้ได้สูตรที่คงที่ มีการบันทึกออกมาเป็นหนังสือภูมิปัญญากะปิชุมชน รวมถึงป้ายประชาสัมพันธ์ และบันทึกข้อมูลในรูปแบบของสื่อดิตจิตอล

หากมีการจัดสรรงบประมาณจากชุมชนหรือภายนอก ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่าถ้ามีการสร้างลานตากเกลือ จะทำให้ชาวบ้านสะดวกสบายขึ้นจากที่ตากตามพื้นที่บ้าน และถ้านักท่องเที่ยวเห็นลานตากที่ชัดเจน ก็จะเห็นภาพและนำไปบอกต่อได้ ถือเป็นการเพิ่มการจัดเก็บความรู้ในการทำกะปิอีกส่วนหนึ่ง และมีแนวทางในการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล เช่น จากผู้ใหญ่ไปสู่ลูกหลาน หรือจากผู้ชำนาญในชุมชนสู่เยาวชนรุ่นใหม่ และการถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลภายนอก เช่น กลุ่มแม่บ้านต่างชุมชน นักเรียน นักวิจัย ที่สนใจเข้ามาศึกษาวิธีการผลิตกะปิ ทางชุมชนก็ได้เผยแพร่ความรู้ให้

กลุ่มแม่บ้านได้ให้ข้อมูลว่า กำลังทดลองทำกะปิผง ซึ่งมีข้อดีคือ เก็บไว้ได้นาน พกพาสะดวก และเพิ่มมูลค่าได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งหากสามารถผลิตได้อย่างมีมาตรฐาน จะสามารถให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองตำเกลือ ช่วยทำ ช่วยตาก พอมีส่วนร่วมแล้วนอกจากกะปิก้อนดั่งเดิมซึ่งนักท่องเที่ยวอาจมีข้อจำกัด เช่น การพกพา กะปิผงจะเป็นทางเลือกในการอุดหนุน ทำให้เพิ่มช่องทางการขาย และประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับกะปิของชุมชนได้มากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันปัญหาที่กลุ่มแม่บ้านพบ คือ ยังขาดงบประมาณในการทำบรรจุภัณฑ์ รวมถึงเครื่องมือต่างๆ

4.5.2 บ้านสามช่องเหนือ : ภูมิปัญญาการล่อหอย และเลี้ยงหอยนางรม

การล่อหอยนางรม เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น เด็กๆ 8-9 ปี ก็จะออกล่อหอยกันกับผู้ใหญ่แล้ว โดยชาวประมงก็จะเรียนรู้เองจากประสบการณ์อันยาวนาน ในที่นี้ชาวบ้าน

ไม่เรียกว่า การจับหอย แต่เรียกกันว่า การล่อหอย เนื่องจากแค่นำอุปกรณ์ไปวางล่อไว้ อุปกรณ์ที่มีเชื้อหอยก็จะมาติดเอง ซึ่งถ้าการจับนั้นก็สามารถทำได้โดยไปหาตามขอบฝั่งที่หอยจะมาติด แต่ก็จะได้ปริมาณน้อยกว่าการนำอุปกรณ์มาล่อไว้เป็นพื้นที่ของใครของคนนั้น ไม่ต้องไปแย่งกันหาจับตามธรรมชาติ เมื่อก่อนจะใช้ไม้ไผ่ในการล่อ กระเบื้องล่อ แต่กระเบื้องจะแตกง่าย ก็จะมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามยุคสมัย วิธีไหนว่าดี ก็จะพาทำกันต่อๆ กันไปจนปัจจุบันได้ใช้ยางล้อรถจักรยานยนต์ ใครอยากได้หอยเยอะก็ลงทุนเยอะหน่อย ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องดูกำลังตัวเองด้วย

วิธีการล่อหอยนางรมของชาวบ้านสามช่องเหนือ เริ่มจากการเตรียมยางล้อรถจักรยานยนต์ มาผ่าเป็น 2 ซีก นำไม้ไปปักที่ริมฝั่ง ให้ปักไม้ห่างกันเป็นช่วงตามแนวยาว นำเชือกไนล่อนมาผูกกับไม้ไว้เป็นราว จากนั้นนำล้อรถที่ผ่าแล้วมาผูกเชือกแล้วนำไปผูกที่ราวหลักให้ยางห้อยลงมาแต่ละเส้นให้ผูกห่างกันประมาณ 5 นิ้ว เชื้อของยางรถจะทำให้หอยนางรมมาติดเอง ตอนมาติดแรกๆ จะเห็นเป็นขีดดำเล็กๆ ระยะเวลาการโตของหอยนางรมตั้งแต่มาติดที่ยางนั้นประมาณ 10 เดือน ถึง 1 ปี จึงจะโตประมาณ 3 นิ้ว พอจะนำไปขายได้

ส่วน วิธีการเลี้ยงหอยใหญ่นั้นก็เริ่มจากเก็บหอยนางรมจากยางรถที่ไปล่อไว้จากริมฝั่งตัวโตประมาณ 3 นิ้ว มาเลี้ยงต่อในกระชังหน้าบ้านตัวเอง นำปูนซีเมนต์มาละลายน้ำแล้วนำไปแปะบนหลังหอย 2 ตัว ให้เอาหลังชนกันติดเป็นคู่ นำไปผูกกับเชือก แต่ละคู่ผูกห่างกันเป็นช่วงตามแนวยาวลงมาเชือกเส้นหนึ่งผูกหอย 6-7 คู่ จากนั้นนำไม้มาวางพาดเป็นราวบนกระชังเหนือน้ำแล้วนำเชือกที่ผูกหอยไปผูกกับราวไม้ให้ห้อยลงมาในน้ำ เลี้ยงไว้ให้หอยตัวโตขึ้น 5-6 นิ้ว จึงนำไปขาย

ซึ่งวิธีการเก็บหอยจากยางรถนั้น ออกไปตอนน้ำลด ใส่ถุงมือค่อยๆ ขยับที่ปากหอย เนื่องจากเป็นส่วนที่บางมาก เพราะถ้าปากแตกหอยจะไม่สวย และโอกาสหอยจะตายได้แล้วจะไม่สามารถนำมาเลี้ยงต่อเป็นหอยใหญ่ได้ การเก็บแต่ละครั้งก็จะเว้นช่วงประมาณ 2-3 เดือนครั้ง ตรงส่วนที่เก็บไปแล้วนั้นก็จะมีหอยมาติดใหม่เองเรื่อยๆ ก็จะเก็บวนซ้ำแบบนี้ไปเรื่อยๆ

ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ ต้องการจัดเก็บภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับ วิถีประมงของชาวอ่าวพังงาไว้ด้วยการ จัดทำบันทึกในรูปของแผ่นพับ เอกสาร ตำรา และสื่ออิเลคทรอนิกส์ ตลอดจนจัดทำเป็นข้อมูลความรู้ของชุมชน แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองในชุมชน ส่วนใหญ่เด็กผู้ชายจะไปออกเรือกับผู้ใหญ่เป็นประจำ จะสั่งสมประสบการณ์ถือเป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเอง และจะมีการสอนกันรุ่นสู่รุ่นด้วย เด็กผู้หญิงบางคนถึงแม้ไม่ได้ไปออกเรือก็ทำเป็นไปเองรับรู้เองโดยสันชาติญาณ ชาวบ้านว่ากันไว้ว่า “ถ้าคิดจะทำ ไม่ต้องมีใครสอนก็ทำได้” มีการจัดทำบอร์ดเป็นเรื่องราววิถีชีวิตประมงขึ้นที่ศูนย์การเรียนรู้ของหมู่บ้าน มีทั้งขั้นตอนและรูปภาพประกอบ เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาได้ทำความเข้าใจก่อนสักเล็กน้อย โดยจะมีชาวบ้านเป็นเสมือนมัคคุเทศก์คอยแนะนำก่อนที่จะออกไปสัมผัสประสบการณ์จริง

และเนื่องจากบ้านสามช่องเหนือมีการทำธุรกิจโฮมสเตย์ ซึ่งจะมีกิจกรรมพานักท่องเที่ยวนั่งเรือออกไปชมวิถีชีวิตการทำประมง เช่นการจับปู จับปลา จับกุ้งเคย ฯลฯ นักท่องเที่ยว

จะได้สัมผัสวิธีการล่อหอยนางรม วิธีการเก็บ ซึ่งจะให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมมากที่สุด มีการแกะหอยให้ชิมสดๆ ด้วย จากนั้นก็จะพาไปที่ป่าโกงกางให้ดูว่าหอยนางรมที่มาจากธรรมชาติกับหอยนางรมที่ชาวบ้านล่อไว้แตกต่างกันอย่างไร จนกระทั่งกลับมาชมวิธีการเลี้ยงหอยใหญ่ในกระชังอีกด้วย ทุกวันนี้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติต่างให้ความสนใจเดินทางมาศึกษาวิถีชีวิตชุมชนสามช่องเหนือกันอย่างไม่ขาดสายึงเป็นการบูรณาการความรู้ ไปใช้พัฒนาได้อีกด้วย

4.5.3 บ้านบางพัฒน์ : ภูมิปัญญาการจัดการน้ำ

เป็นที่ทราบกันดีว่าสภาพภูมิอากาศในภาคใต้นั้นมี 2 ฤดูกาล คือ ฝน 8 แดด 4 เพราะฉะนั้นในหมู่บ้านบางพัฒน์จึงต้องมีการจัดการน้ำเพื่อเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน ใช้ดื่ม และใช้ให้เพียงพอกับท่องเที่ยวที่เข้ามาในช่วงฤดูแล้งอีกด้วย ภูมิปัญญาการจัดการน้ำ ได้ถูกคิดค้นขึ้นโดยนายสวัสดี วาหะรักษ์ ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของชุมชนบางพัฒน์

เมื่อ พ.ศ.2523 นายสวัสดี อดีตผู้ใหญ่บ้านบ้านบางพัฒน์ ได้เริ่มทำถังเก็บน้ำเองเป็นบ้านแรก ซึ่งนายสวัสดีมองว่าการทำถังเก็บน้ำเองจะสามารถมีไว้ใช้ได้ทุกบ้าน บ้านละหลายๆ ถังก็สามารถทำได้เองโดยที่ไม่ต้องไปขอ FAO โดยก่อนหน้านั้นได้มีการเรียกชาวบ้านมาคุยกัน เรื่องจะทำอย่างไรให้มีน้ำไว้ใช้ในครัวเรือนทุกบ้าน เนื่องจากบ้านที่ไม่มีบ้านเลขที่ก็ไม่สามารถขอถังเก็บน้ำมาได้ ได้มีชาวบ้านให้ความสนใจร่วมมือประมาณ 80% ส่วนอีก 20% มีความคิดว่าจะสามารถทำได้จริงหรือไม่ หลังจากนั้น นายสวัสดีได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้มีการสานต่อความคิดที่ตัวเองคิดขึ้น ชาวบ้านให้ความร่วมมือ 100% เต็ม

ปัจจุบันหมู่บ้านบางพัฒน์มีถังเก็บน้ำไว้ใช้ทุกบ้าน ถังเก็บน้ำเป็นลักษณะของการก่ออิฐบล็อกมาต่อกันขึ้นไป ความสูงประมาณ 2 เมตร ถึง 3.50 เมตร ซึ่งบ้านหนึ่งจะมีประมาณ 2 ถัง แล้วแต่จะสร้างเพื่อให้เพียงพอกับสมาชิกในบ้านในช่วงเวลา 4 เดือน ที่ไม่มีน้ำฝน ถ้าเป็นร้านอาหารจะมี 3 ถังขึ้นไป แต่ละบ้านจะวางถังไว้ข้างบ้านในตำแหน่งที่สามารถรองรับน้ำฝนที่ไหลลงมาจากหลังคาบ้านได้พอดี บ้านบางหลังมีการทำความสะอาดหลังคาเพื่อกำจัดฝุ่นละออง ส่วนบางหลังที่มีฐานะดีก็จะเปลี่ยนใช้หลังคากระเบื้องอย่างดีจะไม่ลอก ในสมัยก่อนมีการทำทางระบายน้ำ โดยเจาะรูด้านล่างและใช้สายยางเป็นตัวถ่ายตะกอนออก ต่อมาได้ปรับปรุงวิธีการถ่ายตะกอนเป็นการใช้วิธีกาลักน้ำ ดูดตะกอนออกจากถังจะทำ 3 ครั้งขึ้นไปต่อปีส่วนวิธีป้องกันยุงในถังน้ำนั้นเมื่อก่อนใช้ทรายอะเมะใส่ลงไป แต่ทรายอะเมะนั้นกันแต่ลูกน้ำแต่จะมีแมลง เวลาต่อมาผู้ใหญ่สวัสดีได้ไปอบรมเพิ่มเติมเรื่องป้องกันยุงจากบ่อน้ำ จึงได้วิธีเลี้ยงปลาหางนกยูงไว้กินลูกน้ำ โดยปล่อย 4-5 ตัวต่อถัง กันได้ทั้งยุงทั้งแมลงอีกด้วย ในการใช้ดื่มกินนั้นต้องนำไปต้มก่อนแล้วนำมาดื่มกินได้เลย แต่จะไม่ค่อยสะอาด ในปีพ.ศ. 2541 ได้ไปดูงานที่ อบต. เบิกไพร จ.ราชบุรี เรื่องการพัฒนาจากน้ำใช้เป็นน้ำกิน ทางผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันได้มีการเขียนโครงการ ซื้อเครื่องกรองน้ำโดยได้ดำเนินการของบประมาณไปแล้ว

ชุมชนบางพัฒน์ประสบความสำเร็จเรื่องระบบการจัดการน้ำเป็นอย่างยิ่ง จนได้รับความสนใจจากทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชนจากจังหวัดต่างๆ ที่มีพื้นที่ติดทะเล ทางองค์กร มหาวิทยาลัย ฯลฯ เดินทางมาศึกษาดูงานกันถึง 23 จังหวัด เพื่อศึกษาว่าทำไมที่นี่จึงไม่ขาดแคลนน้ำ ระยะเวลากว่า 20 ปีมาแล้วที่ไม่เคยประสบปัญหาเรื่องน้ำ ทำให้ชุมชนมีน้ำกินน้ำใชและยังสร้างรายได้จากการขายน้ำให้มัสยิดและหมู่บ้านอื่นอีกด้วย

ชาวชุมชนบ้านบางพัฒน์ ต้องการจัดเก็บภูมิปัญญาการจัดการน้ำไว้ให้เป็นความรู้ของชุมชน โดยการจัดทำเป็นตำราชุมชน โดยอยากร่วมมือในการทำตำรากับหน่วยงาน หรือสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการจัดการน้ำ

ภูมิปัญญาการจัดการน้ำได้มีการต่อยอดความคิดไปเรื่อยๆ อาทิเช่น วิธีกาลักน้ำนับเป็นวิธีที่ทันสมัย วิธีปล่อยปลาหางนกยูง สามารถป้องกันได้ทั้งยุงทั้งแมลง ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นที่น่าสนใจทำให้ทุกวันนี้มีกลุ่มคน องค์กร มหาวิทยาลัย หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเดินทางเข้ามาที่หมู่บ้านบางพัฒน์เพื่อศึกษาเรียนรู้วิธีการจัดการน้ำของหมู่บ้านว่าคนในชุมชนจัดการกันอย่างไรถึงไม่เคยประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเหมือนที่ชุมชนอื่น อีกทั้งยังมีน้ำไว้จำหน่ายให้แก่ชุมชนอื่นอีกด้วย

4.5.4 บ้านท่าดินแดง : ภูมิปัญญาสมุนไพร ผักหวาน

ผักหวาน เป็นพืชที่พบหาได้ง่ายในชุมชนบ้านท่าดินแดง เป็นการสืบทอดรุ่นสู่รุ่นจากบรรพบุรุษ ถึงรุ่ปราชญ์หรือหมอยาชาวทุ่งดินแดงรุ่นก่อนสรรพคุณสอนลูกหสอนหลานต่อๆกันมาตลอดจนทดลองใช้รักษา ว่าผักหวานมีสรรพคุณแก้ร้อนใน แก้โรคคางทูม แก้ปวดมดลูก และปวดข้อ

ชาวชุมชนบ้านท่าดินแดง ต้องการจัดเก็บภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรพื้นบ้านไว้เป็นตำรายาชุมชน โดยเริ่มจาก การบันทึกข้อมูล ผักหวาน จัดทำวิดีโอให้ความรู้ เกี่ยวกับผักหวาน ให้ความรู้เรื่องผักหวานและพืชสมุนไพรอื่นๆ ในศูนย์การเรียนรู้ชุมชน มีการจัดนิทรรศการให้ความรู้ในชุมชนและในโรงเรียน เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ในชุมชนก่อนเนื่องจากเยาวชนรุ่นใหม่ยังไม่รู้จัก อาจเชิญวิทยากรที่เป็นหมอยาชาวบ้าน และนักวิชาการด้านสมุนไพรมาจัดอบรมภายในหมู่บ้าน

นอกจากนั้น ยังสามารถบูรณาการไปใช้ในการท่องเที่ยวโดยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ขึ้นในป่าบริเวณที่มีผักหวานมากเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นของจริงและได้เรียนรู้วิธีการดูแลรักษา วิธีการเก็บยอดอ่อน เพื่อนำไปประกอบอาหาร โดยนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิธีการทำอาหารจากผักหวาน และยังมีการจัดเตรียมพื้นที่ สำหรับให้นักท่องเที่ยวได้ปลูกผักหวานไว้เป็นที่ระลึกหรือจัดเป็นธนาคารผักหวาน โดยให้นักท่องเที่ยวปลูกผักหวานไว้ที่ป่าชุมชน และจะมีชาวบ้านเป็นผู้ดูแลให้ เพื่อจะให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวที่ชุมชนอีกเพื่อมาดูผักหวานที่ตัวเองปลูกไว้

4.5.5 บ้านทุ่งนางดำ : ภูมิปัญญาการจัดการป่าและทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน

บนพื้นที่กว่า2500 ไร่ ของป่าชายเลนทุ่งนางดำถือว่าเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในชายฝั่งทะเลอันดามันเพราะว่ามีการอนุรักษ์และมีกฎของหมู่บ้านที่ห้ามตัดไม้ในป่าชายเลน และยังเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ เช่น ปูดำ ปูก้ามดาบ เคยกุ้ง ปลากระบอก ทำให้ชาวบ้านสามารถหาอาหารและสร้างรายได้ในป่าชายเลน เช่น การวางอวนปลากระบอก การวางไทรปลา ไทรปู ชาวบ้านทุ่งนางดำเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในป่าชายเลนแห่งนี้ด้วยความรู้แบบชาวบ้านที่ได้จากการสังเกตุเรียนรู้และอยู่กับป่าชายเลน ในป่าชายเลนแห่งนี้ จึงเป็นทั้งแหล่งอาหาร เป็นบ้าน และเป็นโรงเรียนของชาวทุ่งนางดำ

ชาวชุมชนทุ่งนางดำจึงเกิดแนวคิดที่จะจัดทำเอกสารการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน และการจัดการป่าชายเลนหรือจัดทำศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลน มีเส้นทางเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติเพื่อเก็บป่าชายเลนแห่งนี้ไว้อย่างยั่งยืน มีการสอนให้ลูกหลาน รุ่นต่อรุ่น มีกิจกรรมที่ปลูกฝังให้เด็กนักเรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยววิถีชีวิตของชุมชน สามารถบูรณาการใช้ในกิจกรรมท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวสามารถพายเรือคายัค และ เป็นที่เรียนรู้การวางอวนปลากระบอก วางลอบปู ปลา และเรียนรู้ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชายเลนของชาวบ้านด้วย

4.5.6 บ้านท่าเขา : ภูมิปัญญาผ้าบาติก

ชุมชนบ้านท่าเขา เริ่มสร้างความรู้ และแสวงหาความรู้ เพื่อมาพัฒนาอาชีพของกลุ่มแม่บ้าน ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยไปเห็นอาชีพการผลิตผ้าบาติกนี้จากเกาะภูเก็ตจึงสนใจที่จะมาลองผลิตที่ชุมชนของตนเองบ้าง จึงไปติดต่อที่กรมพัฒนาแรงงาน ตั้งแต่ปี 2546 จากนั้นจึงมีเจ้าหน้าที่มาสอนที่ชุมชน และฝึกปฏิบัติเรื่อยมา

จากการนำองค์ความรู้ที่ได้จากเจ้าหน้าที่พัฒนากรมฝีมือแรงงาน ซึ่งเริ่มจากการลอกลายแบบชั้นเดียวลงในผ้าเช็ดหน้า เมื่อฝึกฝนจนชำนาญมากขึ้นเรื่อยๆ จากลายแบบชั้นเดียว ก็พัฒนาลายให้มีความซับซ้อนมากขึ้น มีการพัฒนาการผสมสี โดยความรู้ที่มีการพัฒนาเพิ่มเติมเกิดจากกลุ่มที่แม่บ้านพัฒนาฝึกฝนฝีมือต่อๆ กันเอง เพราะกรมพัฒนาฝีมือแรงงานจะเข้ามาให้ความรู้ปีละ 1 ครั้ง ดังนั้น ผู้ที่ได้รับการอบรมรุ่นแรก ก็นำความรู้มาถ่ายทอดให้คนรุ่นที่ 2 ต่อๆ กันไป จนในปัจจุบันสามารถพัฒนาลายได้หลาหลายมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นลายดอกดาหลา ดอกชบา ดอกลินลี่ ลายนกเงือก และลายดอกบัว เป็นต้น

จากการที่เรียนรู้กันเองในชุมชน ส่วนใหญ่คนที่เป็นแล้วก็จะสอนต่อๆ กัน เป็นรุ่นสู่รุ่น ชาวบ้านท่าเขาเกิดแนวคิดที่จะต่อยอด โดยเกิดโครงการที่จะ มีการสอนการผลิตผ้าบาติกให้นักเรียนและเด็กๆ ในชุมชน โดยเชื่อมโยงกับวิชาโครงงานของโรงเรียน และถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กๆ ในชุมชนในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ แล้วทดลองให้เด็กๆ ในชุมชน นำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์มาจำหน่ายที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน

นอกจากนั้น ชุมชนมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชน จัดสถานที่ศูนย์จำหน่ายสินค้าชุมชน มีการนำสินค้าผ้าบาติกที่ผลิตเสร็จแล้วมาจำหน่าย ณ ศูนย์จำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นแรงจูงใจให้กับนักท่องเที่ยวที่มาจับจ่ายซื้อของให้เห็นกระบวนการผลิตผ้าบาติก นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิต มาลงมือทำเองได้ด้วย หรือสามารถสั่งลาย หรือผลิตลายเองได้ และมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับโรงแรมรอบๆ พื้นที่ นำกิจกรรมการทำผ้าบาติกเสริมเป็นกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวโดยทางกลุ่มจะจัดทีมงาน จัดอุปกรณ์ อาทิ ผ้า สี หรือเทียน เพื่อไปสอนให้นักท่องเที่ยวลงสีที่โรงแรมหรือที่พักได้

4.5.7 บ้านอ่าวกะพ้อ : ภูมิปัญญา การอนุรักษ์แหล่งหญ้าทะเล และดาวทะเล

ชุมชนอ่าวกะพ้อ เป็นแหล่งหญ้าทะเลที่สมบูรณ์มากแห่งหนึ่ง เป็นที่อาศัยของดาวทะเลซึ่งปัจจุบันนับว่าเป็นสัตว์ทะเลหายาก ที่นี่ยังคงมีอยู่ ดูได้ทั้งปี ดาวทะเล จะอยู่ตามธรรมชาติของมันอยู่แล้ว มาจากน้ำลึก มาอยู่ตรงน้ำตื้น การจะดูปลาดาวนั้น ต้องดูตอนน้ำแห้งลงไปเป็นระยะทางประมาณหนึ่งกิโลเมตร ในช่วง 13 ค่ำ ถึง 3 ค่ำ โดยปกติแล้วจะกินหญ้าทะเล ลักษณะตัวแตกต่างกันไป มีทั้งดาวทราย ดาวหนาม มี 5 แฉกแต่ละตัวหลากสีสันกันไป ใน 5 นิ้วที่เป็นแฉกนั้นมีขารอบๆ ตัวทุกแฉก ถึงจะมีขาเยอะแต่เดินช้ามาก มองปกติจะไม่รู้เลยว่ามันเดินอยู่ ชาวบ้านอ่าวกะพ้อสร้างความรู้จากการสังเกตจดจำ เรียนรู้ระบบนิเวศของแหล่งหญ้าทะเล พฤติกรรมของสัตว์น้ำ และถ่ายทอดจากบรรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ตลอดจนศึกษาวิจัยเพิ่มเติมร่วมกับสถาบันการศึกษา (มหาวิทยาลัย) เพื่อให้ได้ข้อมูลความรู้ทางวิทยาศาสตร์ด้วย

ชาวชุมชนเกิดแนวคิดที่จะมีการจัดเก็บองค์ความรู้ของระบบนิเวศหญ้าทะเล และดาวทะเล ในรูปแบบของวารสาร หรือ สื่อดิจิทอล เพื่อส่งเสริมความรู้เพื่อให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่หันมาใส่ใจ เรียนรู้ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนของตน เป็นการถ่ายทอดความรู้ จากผู้ใหญ่ไปสู่ลูกหลาน หรือจากผู้รู้ในชุมชนสู่เยาวชนรุ่นใหม่เพื่อให้ภาคภูมิใจในบ้านเกิด มีการบรรจุเข้าในหลักสูตรการเรียนการสอน เกี่ยวกับภูมิปัญญา และระบบนิเวศชุมชน

รวมถึงการจัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ เกี่ยวกับระบบนิเวศ และการศึกษาเกี่ยวกับ แหล่งหญ้าทะเลและดาวทะเล ตลอดจนจัดเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักวิจัย และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

บทที่ 5
บทสรุป และข้อเสนอแนะ

โครงการวิจัย การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวผ่านแนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชน จังหวัดพังงา มีวัตถุประสงค์เพื่อจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆ และศึกษาแนวทางในการดำเนินกระบวนการจัดการความรู้ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนในเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา และนำไปสู่การบูรณาการภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ได้อย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัย ด้านพื้นที่ ที่มุ่งศึกษาเฉพาะเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา 7 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านโคกไคร ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ ชุมชนบ้านบางพัฒน์ ชุมชนบ้านท่าดินแดง ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ ชุมชนบ้านท่าเขา และชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ และในการวิจัยครั้งนี้มีการเก็บรวบรวมข้อมูลแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ข้อมูลปฐมภูมิ เป็นการลงพื้นที่เพื่อศึกษาข้อมูลเชิงลึก จากการสัมภาษณ์ การจัดสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อเก็บบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนต่างๆ และการศึกษาแนวทางในกระบวนการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาของชุมชน ตลอดจนแนวทางความร่วมมือของเครือข่ายในการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาและการพัฒนาความร่วมมือในการดำเนินธุรกิจ ด้วยวิธีการสัมภาษณ์ สนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสารราชการ เอกสารงานวิชาการ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและในพื้นที่ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบการสัมภาษณ์ และแบบบันทึกข้อมูล ที่ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลกรณีศึกษา (analyzing case study data) ใช้การเปรียบเทียบรูปแบบ (pattern matching) รูปแบบที่เกิดขึ้นจากข้อมูลว่ามีความสอดคล้องกับทฤษฎีที่มีอยู่แล้วหรือทฤษฎีทางเลือก และการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับกรณีที่ศึกษา ด้วยการเชื่อมโยงปัจจัยต่าง ๆ และยืนยันคำอธิบายด้วยข้อมูลเชิงประจักษ์ ซึ่งทั้งหมดจะนำไปสู่การสร้างต้นทุนทางการท่องเที่ยวที่มั่นคงและยั่งยืน อันเป็นหัวใจของการพัฒนาเป็นกลุ่มเครือข่ายสหกรณ์ท่องเที่ยวเชิงคุณค่าต่อไป โดยในบทนี้จะแบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 ส่วนหลักๆคือ บทสรุป และข้อเสนอแนะ โดยมีรายละเอียดดังนี้

5.1 บทสรุป

ในบทสรุปแบ่งออกเป็น 3 ประเด็นตามวัตถุประสงค์ คือ สรุปภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น และความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์กับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ตามลำดับดังนี้

5.1.1 สรุปภูมิปัญญาท้องถิ่น

คนทะเลแห่งอ่าวพังงา และชาวเกาะแห่งทะเลอันดามันทั้ง 7 ชุมชนที่รวมกันเป็นเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ดำรงวิถีชีวิตด้วยการเรียนรู้ธรรมชาติ และสร้างความรู้ในการดำรงชีวิต จากความรู้สึกรัก หวงแหน และผูกพันกับระบบนิเวศ ถ่ายทอดออกมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้อย่างน่าสนใจ การรู้จักสังเกต จดจำ ลองผิดลองถูกและการหาความรู้เพิ่มเติม ถูกหล่อหลอมเป็นความรู้และความเชื่อ ความศรัทธา ผ่านการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ภูมิปัญญาในการดูฟ้า ดูน้ำ ดูคลื่น ดูลม ดูเมฆของชาวทะเลแห่งอ่าวพังงา เป็นองค์ความรู้ที่ไม่มีขายในตำรา ไม่มีในหลักสูตรการศึกษาในระบบใดๆ แต่เป็นความรู้ที่ผ่านการสะสมจากชาวทะเลรุ่นก่อน ประสบการณ์ของคนรุ่นก่อน ถ่ายทอดให้คนรุ่นหลัง เป็นความรู้ที่จะมีชีวิตอยู่กับทะเล ซึ่งน่าเสียดายนักหากลูกหลานไม่ได้รู้ และไม่สนใจที่จะเรียนรู้

นอกจากนั้น ชาวชุมชนแห่งอ่าวพังงา เหล่านี้ยังเรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตจาการศึกษาระบบนิเวศ การสังเกตพฤติกรรมของสัตว์น้ำ และสิ่งมีชีวิต เป็นฐานการคิดในการสร้างภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องมือประมง เช่น การทำลอบดักปู การทำอวนดักกุ้งเคย เป็นต้น การศึกษาระบบนิเวศนี่เองที่นำมาสู่ภูมิปัญญาในการผลิต และการปรุง การแปรรูป และการถนอมอาหาร ของชาวชุมชนด้วยความสมบูรณ์ของทรัพยากร ชาวบ้านจึงเรียนรู้ที่ผลิตอาหารโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ สัตว์น้ำจากทะเล และป่าชายเลน พืชผักสมุนไพร จากป่าพรุ และป่าเขา หรือแม้แต่การทำนาข้าวบนเกาะของชาวเกาะยาว ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นจากภูมิปัญญาของคนรุ่นก่อนทั้งสิ้น แต่ชาวชุมชนก็เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ให้เกิดความความยั่งยืน การเรียนรู้ที่จะเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง แทนการล่าสัตว์น้ำ การปลูกป่าทดแทนเมื่อใช้สอยไม้จากป่า หรือแม้แต่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่เน้นการศึกษาธรรมชาติและไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม เรื่องเหล่านี้กลับเป็นความรู้ใหม่ ที่เกิดจากการพัฒนา และการค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติม เป็นภูมิปัญญาที่มีความเป็นสากลมากขึ้น

แต่อย่างไรก็ตามจากการศึกษาวิจัย กลับพบข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า ภูมิปัญญาในการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำชายฝั่ง และการท่องเที่ยวกลับนำมาซึ่ง การแข่งขัน ทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิปัญญาท้องถิ่นถูกแปรสภาพมาเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว สัตว์น้ำมีคุณค่าในเชิงเศรษฐกิจเชิงธุรกิจมากกว่าการยังชีพ การขยายตัวของเมือง และกระการเติบโตทางการท่องเที่ยวอย่างก้าวกระโดด ชักนำนายทุน และคนต่างถิ่นรุกเข้าทำมาหากินในชุมชนมากขึ้น หากขาดการจัดการที่ดี และมีประสิทธิภาพอาจส่งผลกระทบเชิงลบต่อชุมชน ทั้งเรื่องของวิถีชุมชนดั้งเดิม ประเพณีความเชื่อ ศรัทธา ที่งดงามต่างๆ หลายชุมชนที่เกิดความขัดแย้งภายในจาการท่องเที่ยว หลายชุมชนที่ยังหาอัตลักษณ์ของภูมิปัญญาตัวเองไม่เจอ หลายชุมชนยงไม่มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ไปยังอนุชนรุ่นหลัง การได้มีโอกาสรวบรวม และจัดการความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นจากการวิจัยในครั้งนี้ เสมือนการกลับมาค้นหาตัวตน ค้นหาความรู้ และสร้างคุณค่าให้กับภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษฝากไว้ ให้เป็นความภาคภูมิใจของชุมชน เป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์ และพัฒนาให้ยั่งยืนต่อไป

5.1.2 สรุปการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ในการกระบวนการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ทั้ง 7 ชุมชน นั้นในขั้นตอนของการสร้างความรู้โดยภาพรวมนั้นมีลักษณะคล้ายคลึงกัน กล่าวคือ การสร้างความรู้จะเกิดจากการที่ได้รับถ่ายทอดภูมิปัญญามาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาจากรุ่นต่อรุ่นภายในครอบครัวหรือการเรียนรู้จากผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้เชียวชาญเฉพาะด้านต่างๆ โดยเฉพาะภูมิปัญญาในเรื่องระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ วิถีเกษตรกรรมและประมงชายฝั่ง อาหารพื้นบ้าน สุขภาพและสมุนไพรที่เกียวข้องกับการดำเนินชีวิต การสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย การทำมาหากิน ที่ชาวบ้านในชุมชนจำเป็นจะต้องเรียนรู้เพื่อการดำรงอยู่ ส่วนภูมิปัญญาเรื่องประเพณี วัฒนธรรม ที่ประชากรส่วนใหญ่ของทุกชุมชนจะนับถือศาสนาอิสลามนั้นมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาจากการประกอบพิธีกรรม การละเล่นตามประเพณี ความเชื่อของศาสนาอิสลามเป็นหลัก นอกจากนั้นในกระบวนการของการสร้างความรู้ด้านภูมิปัญญาของชุมชนยังมีการแสวงหาความรู้จากภายนอกชุมชนที่เป็นความรู้ใหม่หรือความรู้เดิมที่สูญหายไปจากชุมชน มาใช้ในการพัฒนาชุมชนทั้งวัตถุประสงค์ในเรื่องของการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือการพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าที่ชุมชนผลิตเพื่อจำหน่าย และให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งการสร้างความรู้ดังกล่าวชุมชนจะได้รับการสนับสนุนในเรื่องการส่งบุคลากรของชุมชนไปอบรมตามหน่วยงานต่างๆภายใต้โครงการที่ภาครัฐจัดขึ้น ตลอดจนความรู้ที่เครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาที่ได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน เช่น การจัดโครงการศึกษาดูงานธุรกิจโฮมสเตย์ ที่ชุมชนบ้านท่าเขา อำเภอเกาะยาว โครงการอบรมให้ความรู้และฝึกปฏิการทำผ้าบาติค เป็นต้น ส่วนการจัดการความรู้ในขั้นตอนของกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นซึงเป็นกระบวนการที่มีความสำคัญที่จะทำให้ภูมิปัญญานั้นคงอยู่สืบต่อไป แต่จากการศึกษาพบว่าส่วนใหญ่เกือบทุกชุมชนขาดการจัดเก็บองค์ความรู้ที่เป็นระบบ มีเพียงบางชุมชนและบางภูมิปัญญาเท่านั้นที่มีการบันทึกไว้ อาทิ การบันทึกภูมิปัญญาด้านอาหารของชุมชนบ้านโคกไคร ในการกระบวนการผลิตกะปิของกลุ่มแม่บ้านในชุมชนที่เป็นสินค้าหลักของกลุ่มที่มีการจัดจำหน่ายไปยังภายนอกชุมชน นอกจากนั้นยังมีการเคยจัดทำบันทึกภูมิปัญญาเรื่องการจัดการน้ำของชุมชนบ้านบางพลัดแต่เกิดการสูญหายจึงถือว่ากระบวนการของการจัดเก็บองค์ความรู้ไม่สมบูรณ์และเป็นปัญหาของการจัดการความรู้ที่ทุกชุมชนควรมีการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดการจัดเก็บองค์ความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างมีระบบสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และสืบค้นข้อมูลของผู้ที่สนใจได้ต่อไปในอนาคต

การจัดการความรู้ในขั้นตอนของกระบวนการการถ่ายทอดภูมิปัญญาที่ชุมชนในเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงาที่ได้มีการปฏิบัติกันมานั้นโดยส่วนใหญ่จะมีการถ่ายทอดจากบุคคลที่เป็นผู้สร้างหรือมีองค์ความรู้ในแต่ละเรื่องไปสู่กลุ่มภายในชุมชนและภายนอกชุมชน ตลอดจนการถ่ายทอดภูมิปัญญาไปสู่นักท่องเที่ยวด้วยเช่นกันโดยผ่านกิจกรรมการท่องเที่ยวต่างๆเช่น มัคคุเทศน์ท้องถิ่นถ่ายทอดสู่นักท่องเที่ยวจากการนำท่องเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวต่างๆของชุมชน การให้นักท่องเทียวได้ทดลองฝึกทำอาหารและขนมพื้นบ้าน การเรียนรู้วิถีชีวิตของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมในการทำมาหากินของ

ชาวบ้าน เป็นต้น ยกเว้นชุมชนบ้านบางพลัดที่มีการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาเรื่องการจัดการน้ำระหว่างบุคคลภายในครอบครัวก่อนจนเป็นที่ยอมรับจึงมีการถ่ายทอดไปยังกลุ่มต่างๆทั้งภายในและภายนอกชุมชนต่อไป และกระบวนการสุดท้ายของการจัดการความรู้ภายใต้กรอบแนวคิดของการวิจัยครั้งนี้ คือการนำความรู้ด้านภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์ ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นต่างๆถึงแม้ว่าจะมีการดำเนินหรือปฏิบัติไปครบทั้งสามกระบวนในขั้นต้นที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นหากมิได้มีการนำไปใช้งานให้เกิดประโยชน์ จะถือได้ว่าการจัดการความรู้นั้นไม่ได้เกิดขึ้นเลย เป็นแต่เพียงการจัดเก็บ และถ่ายทอดข้อมูลเท่านั้นยังไม่ได้เกิดป็นการจัดการความรู้ที่แท้จริง และข้อมูลการวิจัยค้น พบว่า การนำความรู้ด้านภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์ของชุมชนต่างๆนั้น มีการนำความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นไปใช้ประโยชน์จริงแต่เป็นการใช้ประโยชน์ที่อยู่ในวงจำกัดเพียงภูมิปัญญาด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้นที่เกิดขึ้นในแต่ละชุมชน ซึ่งจากการสำรวจข้อมูลเบื้องต้นในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชนนั้น พบว่ามีภูมิปัญญาในเรื่องต่างๆอยู่จำนวนมากที่มีศักยภาพที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวของชุมชนได้ เช่น ภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรของชุมชนบ้านโคกไครที่เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับนักท่องเที่ยว ภูมิปัญญาเรื่องระบบนิเวศของบ้านอ่าวกะพ้อเกาะยาวใหญ่ ที่เป็นแหล่งเรียนรู้เรื่องระบบนิเวศน์ในทะเล หรือภูมิปัญญาระบบนิเวศน์ป่าชายเลนและป่าโกงกางที่อุดมสมบูรณ์ของชุมชนบ้านทุ่งนางดำ เป็นต้น

5.1.3 สรุปความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์กับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ความร่วมมือของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ทั้ง 7 ขุมชน ที่มีบริบทเป็นเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ ที่มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกัน การเรียนรู้ร่วมกัน และ การดำเนินธุรกิจร่วมกัน (จุฑาทิพย์ ภัทราวาท,2554) เพื่อที่จะให้แต่ละชุมชนเป็นหน่าวยงานหรือองค์กรที่ช่วยเหลือตนเองทางเศรษฐกิจและสังคมได้ โดยที่ชุมชนอาจจะจัดตั้งเป็นสหกรณ์ที่เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายหรือไม่เป็นนิติบุคคลตามกฎหมายก็ได้ แต่สาระสำคัญของการเป็นเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ขึ้นอยู่กับบริบทดังกล่าวข้างต้นมากกว่า ซึ่งที่ผ่านมาชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ไม่ได้มีการจัดตั้งเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย แต่ได้มีความร่วมมือต่างๆมากมาย ซึ่งในการวิจัยนี้ได้จำแนกความร่วมมือออกเป็น2 ด้านด้วยกัน คือความร่วมในด้านการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวของชุมชนต่างๆ โดยชุมชนที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องใดก็จะถ่ายทอดไปยังชุมชนอื่นๆ เช่น ชุมชนบ้านท่าเขา เกาะยาวน้อยมีความสารถในการดำเนินธุรกิจโฮมสเตย์ และมีประสบการณ์ ตลอดจนมีผลประกอบการที่ดีในธุรกิจดังกล่าว มากกว่าชุมชน อื่นๆ ก็จะเป็นผู้ถ่ายทอด ความรู้และภูมิปัญญาต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินธุรกิจโฮมสเตย์ ให้กับชุมชนอื่นๆในเครือข่าย นอกจากนั้นชุมชนบ้านโคกไครที่ มีสมาชิกของชุมชนเป็นผู้ที่มีความสามารถในการทำผ้าบาติด ก็มีการถ่ายทอดความรู้จากภูมิปัญญานั้นไปยังชุมชนอื่นๆด้วยอีกเช่นกัน แต่ยังมีภูมิปัญญาท้องถิ่นอื่นๆ อีกมากที่สั่งสมอยู่ในชุมชนต่างๆที่ยังไม่ได้ถูกนำเอาออกมาใช้ประโยชน์และแลกเปลี่ยนระหว่างกันอย่างมีระบบ ในส่วนความร่วมในด้านการดำเนินธุรกิจของเครือข่ายซึ่งเป็นความร่วมในเบื้องต้นของการเป็นเครือข่าย และที่ผ่านมาได้มีความร่วมมือที่เป็นรูปแบบของการส่งต่อนักท่องเที่ยวของชุมชนต่อชุมชน ใน

การที่จะพยายามให้บริการของการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองต่อความต้องการในเบื้องต้นของนักท่องเที่ยวให้ได้ โดยชุมชนที่มีแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนแต่มีที่พักอาศัยที่รองรับนักท่องเที่ยวไม่เพียงพอก็จะส่งต่อนักท่องเที่ยวไปยังชุมชนที่มีความพร้อมในการรองรับนักท่องเที่ยวในด้านที่พักอาศัยที่มากกว่า นอกจากนั้นยังมีความร่วมมือในด้านการให้ยืมอุปกรณ์ในการจัดกิจกรรมนันทนาการต่างๆที่เป็นบริการเสริมเพื่อความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยว โดยชุมชนที่ขาดแคลนก็สามารถยืมได้จากชุมชนที่มีสำรองไว้และมาส่งคืนได้ในภายหลัง ซึ่งถือว่าเป็นการบริหารทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ แต่ความร่วมมืออื่นๆที่ชุมชนมีความต้องการตรงกันอย่างมากก็คือ ความร่วมมือในการพัฒนาบุคลากรที่ให้บริการในการดำเนินธุรกิจท่องเที่ยว เพื่อที่จะยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการบริการในการที่จะสร้างความพอใจแก่นักท่องเที่ยวนั่นเอง

5.2 แนวทางการบูรณาการปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยวโดยชุมชนภายใต้แนวคิดเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์

จากความร่วมมือของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา ทั้ง 7 ชุมชนที่ผ่านมานั้น ทั้งความร่วมมือที่เป็นต้นทุนเดิมของเครือข่ายที่เป็นความร่วมในการดำเนินธุรกิจที่ยังเป็นความร่วมมือที่อยู่ในวงจำกัดเฉพาะเรื่องการแลกเปลี่ยนและส่งต่อนักท่องเที่ยวระหว่างกัน การให้ยืมอุปกรณ์ในการจัดนันทนาการเพื่อบริการนักท่องเที่ยว และความร่วมในการดำเนินธุรกิจยังจำกัดอยู่แต่ภายในเครือข่ายเท่านั้น ส่วนความร่วมมือในการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นยังไม่เป็นรูปแบบความร่วมมือที่เด่นชัดและเป็นระบบมากนัก มีเพียงแค่การถ่ายทอดความภูมิปัญญาบางภูมิปัญญาตามข้อมูลสรุปเท่านั้นเช่นกัน ดั้งนั้นเพื่อให้การพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืนและเกิดการใช้ทรัพยากรด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างคุ้มค่าเกิดประโยชน์สูงสุด เครือข่ายฯควรมีความร่วมมือในการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาอย่างมีระบบ โดยชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายฯ จัดตั้งคณะทำงานของเครือข่ายฯขึ้นมา ร่วมวางแผนและหารูปแบบความร่วมมือในเรื่องดังกล่าวร่วมกันภายใต้ความเข้าใจและเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งการจัดการความรู้ที่ผ่านมาของแต่ละชุมชนยังไม่เป็นรูปแบบที่ดีมากนัก โดยกระบวนการแรกของการจัดการความรู้ แต่ละชุมชนควรจะเริ่มจากการค้นหาและระบุภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีศักยภาพเหมาะสมกับบริบทของธุรกิจที่ชุมชนมีความสามารถจัดการสำหรับบริการท่องเที่ยวต่างๆ เพื่อที่จะนำไปสู่การสร้างและพัฒนาความรู้ด้านภูมิปัญญานั้นๆ ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนหลังจากที่ได้มีการสร้างและพัฒนาภูมิปัญญาไปแล้ว ชุมชนต่างๆในเครือข่ายควรมีการรวบรวมและจัดทำฐานข้อมูลภูมิปัญญาร่วมกันเพื่อเป็นการบันทึกและจัดเก็บความรู้โดยที่แต่ละชุมชนสามารถเข้าถึงและเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันอีกด้วย

ในส่วนกระบวนการของการถ่ายทอดความรู้นั้น เครือข่ายฯควรจะต้องสร้างช่องทางต่างๆที่ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหรือผู้ใช้ภูมิปัญญาต่างๆนั้นสามารถเข้าถึงและเข้าใจรายละเอียดข้อมูลภูมิปัญญา

ได้ง่าย กล่าวคือให้สะดวกต่อการเรียนรู้และใช้งานนั่นเอง ตัวอย่างเช่น การประชาสัมพันธ์ข้อมูล สภาพดิน ฟ้า อากาศ ความรู้ด้านภูมิปัญญาที่น่าสนใจของชุมชนต่างๆเพื่อให้นักท่องเที่ยวเกิดการเรียนรู้ ในการวางแผน การตัดสินใจเลือก การเตรียมตัวสำหรับที่จะเดินทางมาท่องเที่ยวในชุมชนนั้นๆ และข้อมูลดังกล่าวยังเป็นการกระตุ้นนักท่องเที่ยวที่จะทำให้เกิดความปราถนาที่จะเดินทางมาเรียนรู้ในสถานที่จริงอีกด้วยภายใต้การจัดทำฐานข้อมูลที่มีการออกแบบและจัดระบบที่ดี นอกจากนั้นการถ่ายทอดภูมิปัญญาและความรู้ต่างๆภายในชุมชนหรือเครือข่ายฯที่เป็นระบบเพื่อการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนก็มีความสำคัญอย่างมากและเป็นความต้องการที่ชุมชนสมาชิกในเครือข่ายฯอยากให้เกิดขึ้นจากความร่วมมือของเครือข่ายคุณค่าสหกรณ์ เพื่อเป็นการยกระดับคุณภาพและมาตรฐานการให้บริการในธุรกิจท่องเที่ยวและการต้อนรับนักท่องเที่ยวของคนในชุมชนที่จะทำให้เกิดความพึงพอใจและประทับใจแก่นักท่องเที่ยวทั้งภายในและต่างประเทศ

ในส่วนกระบวนการสุดท้ายของการจัดการความรู้ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ก็คือการนำภูมิปัญญาไปใช้ประโยชน์เพื่อการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน เครือข่ายฯ ควรมีการสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงแนวทางและทิศทางของความต้องการของนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางหรือมีโอกาสเดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในชุมชนของตน เพื่อไปนำไปสู่การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของต้นไปออกแบบสร้างเป็นบริการหรือกิจกรรมนันทนาการต่างๆ ที่จะให้บริการแก่นักท่องเที่ยวตามความต้องการของนักท่องเที่ยวกลุ่มต่างๆ ภายใต้ความร่วมมือในการเรียนรู้ และการวางแผนร่วมกันของชุมชนที่เป็นสมาชิกของเครือข่ายฯ

5.3 ข้อเสนอแนะ

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) เนื่องจากภูมิปัญญาเป็นความรู้ของชุมชนท้องถิ่น เป็นอัตลักษณ์ และความภาคภูมิใจในภูมิรู้ของชุมชน ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้ระบบการศึกษาทุกระดับทำการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น ควรเปิดโอกาสให้ครูที่อยู่ในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ท้องถิ่นและใช้ท้องถิ่นของตน เป็นการเปิดศักยภาพของครูในท้องถิ่น ทำให้การศึกษาสอดคล้องกับท้องถิ่นมากขึ้น

2) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผู้ประกอบการท่องเที่ยวในพื้นที่ และเครือข่ายธุรกิจท่องเที่ยวชุมชน อาจมีการแบ่งผลประโยชน์จากกิจการท่องเที่ยว เพื่อจัดตั้งมูลนิธิ หรือสถาบันในรูปเอกชนเพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าให้มีการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้แห่งแผ่นดินเกิด เป็นพิพิธภัณฑ์หรือศูนย์เรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ของชาวทะเลแห่งอ่าวพังงา

3) สถาบันการศึกษา ทั้งประถมศึกษา มัธยมศึกษา รวมถึงอาชีวะศึกษา ที่อยู่ในพื้นที่ชุมชนควรทำหน้าที่ เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาภูมิปัญญาชุมชน หาแนวทางการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน คัดเลือกกิจกรรมหรือเนื้อหาสาระของภูมิปัญญาชาวบ้านที่สอดคล้องกับ

ความต้องการของท้องถิ่นและผู้เรียน ในจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและการพัฒนาหลักสูตร ควรเชิญปราชญ์ชาวบ้านหรือเจ้าของภูมิปัญญาในด้านต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน โรงเรียนควรเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมชุมนุม โดยนำคณะครู นักเรียน เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของท้องถิ่น ควรศึกษาและวิเคราะห์หลักสูตร และกำหนดแผนปฏิบัติงานของโรงเรียน ตลอดจนติดต่อประสานงาน เพื่อขอสนับสนุนจากหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้องในการ ปรับปรุงหลักสูตรให้สามารถนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามาใช้ พร้อมจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ติดตามสนับสนุนการดำเนินงานและประเมินผลการปฏิบัติงานควบคู่กับการจัดทำเอกสารเผยแพร่และยกย่องเชิดชูเกียรติเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านอีกด้วย

5.3.2 ข้อเสนอแนะสำหรับงานวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาวิจัย เพื่อการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) โดยอาจเลือกชุมชนที่มีความโดดเด่นที่สุดจำนวน 3-4 ชุมชนจากใน 7 ชุมชน ที่มีความพร้อม เพื่อเป็นชุมชนนำร่องในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของจังหวัดพังงา ที่เน้นให้ชุมชน และสถานศึกษาเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำ และพัฒนาหลักสูตรภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็นการต่อยอดการวิจัยในครั้งนี้ ให้สามารถเป็นคลังภูมิปัญญาของชาวทะเลแห่งอ่าวพังงาสืบไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

พระราชกฤษฎีการว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. 2546

ปณิตา พ้นภัย. การบริหารความรู้ (Knowledge Management) : แนวคิดและกรณีศึกษา. เอกสารวิจัย ภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2544

พรธิดา วิเชียรปัญญา. การจัดการความรู้ : พื้นฐานและการประยุกต์ใช้. กรุงเทพฯ. ธรรกมลการพิมพ์ ,2547

วิจารณ์ พานิช. การจัดการความรู้กับการบริหารราชการไทย. กรุงเทพฯ : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, 2548

วิภา ศรีระทุ. (2551). ศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในอาเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์. สารนิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ศิริจรรยา ประพฤติกิจ (2553).การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในอาเภอเมือง จังหวัดตราดเพื่อจัดหาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ.สารนิพนธ์ วท.ม. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

ภาษาอังกฤษ

Marquardt,M. (1996), Building the Learning Organization. New York :McGrawHill,

Nonaka,kujiro and Takeuchi,Hirotaka. (2000), Classic work : Theory of Organizational Knowledge Creation.

In Morey,D.,Maybury, M.T. and Thuraisingham, B.M. Knowledge Management : Classic and Contemporary Work .Mass. : The MIT Press.

ภาคผนวก ข

แบบบันทึกข้อมูลท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มผู้ให้ข้อมูล <u>**กลุ่มท่องเที่ยวชุมชน**</u>.....

สถานที่ตั้ง .....

.....

.....

ผู้ให้ข้อมูลหลัก.....

เบอร์ติดต่อ.....

ผู้ประสานงาน.....

เบอร์ติดต่อ.....

ประเภทโซ่อุปทานของการท่องเที่ยว

กลุ่มที่ 1 เจ้าของปัจจัยการผลิต

.....

กลุ่มที่ 2 กลุ่มธุรกิจในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

.....1. ธุรกิจที่พักแรม
.....2. ธุรกิจบริการอาหารและเครื่องดื่ม
.....3. ธุรกิจนำเที่ยว
.....4. ธุรกิจสินค้าที่ระลึก
.....5. ธุรกิจคมนาคม
.....6. ธุรกิจประชุมนิทรรศการและการท่องเที่ยวเพื่อเป็นรางวัล

ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความรู้เรื่อง อาหาร และยา
ความรู้เรื่องระบบการผลิตและการจัดการทรัพยากร
ความเชื่อ พิธีกรรม จารีตประเพณี
วิถีปฏิบัติ

1. การจัดการความรู้

1.1. การสร้างความรู้ (Knowledge Creation Process)

1.2. การจัดเก็บองค์ความรู้ (Knowledge Storage / Retrieval)

1.3. การถ่ายทอดความรู้ (Knowledge Transfer)

1.4. การนำความรู้ไปใช้งาน (Knowledge application)

2. เครือข่ายคุณค่าสหกรณ์

2.1. จิตสำนึก“การพึ่งพาและร่วมมือกัน”ของผู้นำ (Co-ops. Spirit)

2.2. ความเชื่อถือไว้วางใจของภาคี (Trust)

2.3. การมีกลไกการติดต่อสื่อสารที่สามารถเข้าถึงภาคี การจัดการความรู้เพื่อการปรับวิธีคิดให้ได้รู้เท่าทันสถานการณ์ (Knowledge Sharing)

2.4. การมีระบบการบริหารจัดการเครือข่าย (Network’s Management System)

2.5. ภายใต้เป้าหมายร่วม (Target Goal)

3. การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์

3.1. เป็นความคิดสร้างสรรค์ที่ไม่ได้เลียนแบบใครและเป็นต้นแบบอย่างแท้จริง (Originality) และมีความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity)

3.2. มีการจินตนาการ (Imagination) และมีความจรรโลงใจ (Inspiration) ที่แสดงออกเป็นความคิดอย่างสร้างสรรค์

3.3. มีองค์ความรู้ (Knowledge) แฝงไว้ด้วยศิลปะ (Arts) และกลิ่นอายของวัฒนธรรมท้องถิ่น

3.4. เกิดจากการฉลาดคิด (Ingenuity) กลายมาเป็นประดิษฐกรรม (Inventiveness)

3.5. เป็นทรัพย์สินทางปัญญา (Intellectual assets)

ภาคผนวก ค

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน.....

วันที่.....

<u>1. วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u>

1) **การสร้างความรู้**

2) **การจัดเก็บองค์ความรู้**

3) **การถ่ายทอดความรู้**

4) **การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์**

<u>2.ระบบนิเวศและทรัพยากร</u>

1) **การสร้างความรู้**

2) **การจัดเก็บองค์ความรู้**

3) **การถ่ายทอดความรู้**

4) **การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์**

3. อาหารและสมุนไพร

1) การสร้างความรู้

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

3) การถ่ายทอดความรู้

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

4.ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

1) การสร้างความรู้

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

3) การถ่ายทอดความรู้

5) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

.....

ภาคผนวก ง

แบบบันทึกข้อมูลท้องถิ่น 7 ชุมชน

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน : บ้านโคกไคร

วันที่ : 7 เมษายน 2556

<u>1.วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u> : การเลี้ยงปลาในกระชัง

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ การทำ อวนดักปู ลอบดักปลา ตกปลา ลอกกุ้ง ดักปูดำ เลี้ยงปลาในกระชังและเลี้ยงหอยนางลม

ภูมิปัญญาที่เลือก เลี้ยงปลาในกระชัง

ที่มา เมื่อสมัยก่อนทรัพยากรธรรมชาติมีเยอะ แต่ปัจจุบันมีจำนวนลดน้อยลง ชาวบ้านก็เลยช่วยกันระดมความคิดมาเป็นการเลี้ยงปลาในกระชัง การเลี้ยงปลาในกระชังก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ 2525 เป็นหมู่บ้านแรกที่มีการเลี้ยงปลาในกระชัง แต่ละบ้านจะเลี้ยงกันประมาณ 4-5 กระชัง การเลี้ยงปลาในกระชังเริ่มจากการที่เราออกไปจับปลามาแล้วต้องมาคัดปลาตามขนาดเอาตัวใหญ่ขายส่วนปลาตัวเล็กเอาไปปล่อยเลี้ยงในกระชังที่เตรียมไว้ ทำหมุนเวียนแบบนี้ไปเรื่อยๆปลาตัวเล็กที่ตายหรือเศษปลาที่เหลือจะนำมาสับเพื่อให้เป็นอาหารปลาแต่ปัจจุบันเริ่มทำเป็นธุรกิจเชิงพาณิชย์ก็เริ่มมาใช้เป็นอาหารเม็ดแทน ปลาตัวเล็กจะอาศัยอยู่ตามซอกหินวิธีจับจะใช้ไซด์จับปลาเพื่อนำมาเลี้ยง ปลาส่วนมากเป็นปลาเก๋า รายได้ของชาวบ้านจะไม่คงที่เนื่องจากปลามีขนาดโตไม่เท่ากัน ในการขายแต่ละครั้งจึงมีรายได้แตกต่างกันเนื่องจากทรัพยากรมีน้อยลง รายได้ลดน้อยลง เป็นการช่วยอนุรักษ์ธรรมชาติ เพื่อไม่ให้ปลาศูนย์พันธุ์ด้วยจึงหันมาเลี้ยงปลาในกระชังช่วยเพื่อเป็นการอนุรักษ์ธรรมชาติไปในตัว

1) การสร้างความรู้

ชาวโคกไคร ใช้วิธีการสังเกตจากพฤติกรรมของสัตว์น้ำ ออกมาเป็นเครื่องมือในการทำการประมงชายฝั่งที่มีความสอดคล้องกับสิ่งที่พบ เช่น อวน ลอบ หรือ ไซ เป็นต้น นับเป็นการสร้างความรู้ที่เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน จากรุ่นพ่อแม่ มาสู่ลูกๆ

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

1.จัดทำเป็นวีดีโอ

2.แผ่นพับ

3.ทำเป็นตำราการเลี้ยงปลาในกระชังของหมู่บ้านโคกไคร

3) การถ่ายทอดความรู้ เป็นการถ่ายทอดแบบรุ่นสู่รุ่น เป็นการถ่ายทอดความารู้ระหว่างบุคคล

4) การนำความรู้ไปใช้งาน

1.เผยแพร่ให้ผู้ที่เข้ามาดูได้รู้จักวิธีการเลี้ยงปลาในกระชัง

2.มีการขายอาหารปลาให้นักท่องเที่ยวเพื่อเป็นการเพิ่มรายได้กับชุมชน

2.ระบบนิเวศและทรัพยากร

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ป่าโกงกาง ป่าชายเลน ลำคลอ ทะเล ภูเขา ถ้ำ สัตว์ป่า ลิงแสม ดอน การเลี้ยงหอยตลับ กุ้ง หอย และปู ปลา

ภูมิปัญญาที่เลือก ป่าชายเลน

1) การสร้างความรู้

ชาวบ้านโคกไคร ทำมาหากินจากป่าชายเลน เช่น ประมงชายฝั่ง เลี้ยงสัตว์น้ำในกระชัง สามารถพานักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมป่าชายเลนและสัตว์น้ำต่างๆเป็นการอนุรักษ์ป่าโดยการปลูกป่าไม้เพิ่มเติมร่วมกับนักท่องเที่ยวและคนในชุมชนจัดโครงการปลูกต้นไม้ถวายพ่อ

- การใช้งานสามารถตัดต้นโกงกางที่โตเต็มที่มาใช้ในการสร้างบ้าน
- ป้องกันภัยธรรมชาติ เช่น เหตุการณ์สนามชุมชนโคกไครไม่ได้รับผลกระทบเพราะมีป่าไม้เป็นเกาะกำบัง
- สมุนไพรต่างๆจากป่าชายเลน

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- ถ่ายทอดให้คนรุ่นต่อไปรู้จักอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
- แผ่นพับ
- เว็บไซด์
- ศูนย์การเรียนรู้
- เส้นทางสำรวจธรรมชาติ
- จัดอบรมไกด์เยาวชน

3) การถ่ายทอดความรู้

- ถ่ายทอดความรู้ให้นักท่องเที่ยวชมป่าชายเลน ธรรมชาติ ดูสัตว์น้ำ สัตว์ทะเล
- ถ่ายทอดความรู้ในสถานศึกษาประจำชุมชน

4) การนำความรู้ไปใช้งาน

- กิจกรรมการท่องเที่ยวโดยชุมชน **และการทำ**ของที่ระลึกจากรากไม้ที่ตายแล้ว เช่น โคมไฟ เครื่องประดับ แจกัน กระถางต้นไม้

3.อาหารและสมุนไพร

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ กะปิ ขนมจีน โรตี ข้าวหมกไก่ ข้าวยำ หอยตลับ ฟ้าทลายโจร เหงือกปลาหมอ

ภูมิปัญญาที่เลือก ภูมิปัญญาการทำกะปิ

1) การสร้างความรู้ กะปิ ขนมจีน โรตี ข้าวหมกไก่ ข้าวยำ หอยตลับ ฟ้าทลายโจร เหงือกปลาหมอ เนื่องจากชุมชนมีอาหาร และสมุนไพรขึ้นชื่อมากมาย แต่สิ่งที่ชาวบ้านนิยมใช้ทานและนำมาประกอบเพื่อให้อาหารมีกลิ่นและรสชาติที่กลมกล่อมนั่นคือ กะปิ

กะปิของชุมชนบ้านโคกไครมีส่วนสำคัญอยู่ 2 ชนิด คือ กุ้งขนาดเล็กหรือชาวบ้านเรียกว่า เคย ซึ่งแบ่งย่อยเป็น 3 ชนิด คือ กุ้งเอียด ตากุ้งมีขนาดใหญ่ กะปิที่ได้จะมีสีออกดำ กุ้งสานโอ กะปิจะมีสีซีด ส่วนกุ้งนอกตัวขนาดใหญ่ กะปิที่ได้จะออกสีแดง และส่วนประกอบอีกส่วนคือ เกลือเม็ด

วิธีการเริ่มต้นด้วยการหมัก สูตรของชุมชนจะใช้กุ้ง 100 กิโลกรัม กับเกลือ 10 กิโลกรัม ซาวให้เข้ากัน เสร็จแล้วนำไปตากแดดที่หนึ่งพอหมาด ๆ แล้วนำมาตำไม่ต้องละเอียด ขั้นตอนนี้ชาวบ้านเรียกว่าขั้นตอนหักหอ เสร็จแล้วนำไปหนักต่ออีก 3-4 คืน นำมาตากแดดที่สองให้แห้ง และตำให้ละเอียด

เมื่อถามถึงความแตกต่างของกะปิในแต่ละชุมชน ชาวบ้านได้ให้ข้อมูลว่า กะปิจะอร่อยกว่าที่อื่น ๆ ได้ ต้องมีสูตรที่ลงตัวแล้ว และบวกกับความเคยชินในการทำ รวมถึงการใส่ใจในการเลือกวัตถุดิบอาทิ ขั้นตอนการจับกุ้ง หรือการเดินรุนกุ้ง วัสดุเป็นไม้ไผ่และตาข่าย เดินช้อนน้ำประมาณเอว หรือการเชงเลงคือปักเสาไว้ที่น้ำเชี่ยว ถ้าเลือกน้ำดี ตัวกุ้งก็จะสะอาด ไม่มีขี้ยา (ฝอยรากไม้) มาเกาะมาก ขั้นตอนการตากจะดูว่าพอหมาดได้แค่ไหนก็ต้องใช้ความชำนาญตามประสบการณ์ เพื่อให้ได้กะปิที่อร่อย

ความรู้ในการทำกะปิเป็นในลักษณะการถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล เช่น การสืบทอดความรู้การต่อเรื่อจากบรรพบุรุษ จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพที่ทำต่อเนื่องมาเกือบร้อยปีแล้ว ชาวบ้านเรียนว่าเป็นความเคยชิน เช่น เมื่อเป็นเด็กก็มีการวิ่งไปหยิบวัตถุดิบต่าง ๆ ในการทำกะปิให้พ่อให้แม่ จึงได้เรียนรู้จากผู้ใหญ่ไปในตัวตลอดเวลา

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- การจัดเก็บข้อมูลการทำกะปิ ในชุมชนจะมีกลุ่มแม่บ้านศึกษาสูตรการทำกะปิจากแหล่งข้อมูลเดิมคือในชุมชน และสูตรการทำกะปิจากชุมชนใกล้เคียง นำมาทดลองและประยุกต์ให้ได้สูตรที่คงที่ มีการบันทึกออกมาเป็นหนังสือภูมิปัญญากะปิชุมชน รวมถึงป้ายประชาสัมพันธ์ไวนิล และนำข้อมูลลงในแผ่นซีดี

- ถ้ามีการจัดสรรงบประมาณจากชุมชนหรือภายนอก ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่าถ้ามีการสร้างลานตากเกลือ จะทำให้ชาวบ้านสะดวกสบายขึ้นจากที่ตากตามพื้นที่บ้าน และถ้านักท่องเที่ยวเห็นลานตากที่ชัดเจน ก็จะเห็นภาพและนำไปบอกต่อได้ ถือเป็นการเพิ่มการจัดเก็บความรู้ในการทำกะปิอีกส่วนหนึ่ง

3) การถ่ายทอดความรู้

การทำกะปิมีถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล เช่น จากผู้ใหญ่ไปสู่ลูกหลาน หรือจากผู้ชำนาญในชุมชนสู่เยาวชนรุ่นใหม่ และการถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลภายนอก เช่น กลุ่มแม่บ้านต่างชุมชน นักเรียน นักวิจัย ที่สนใจเข้ามาศึกษาวิธีการผลิตกะปิ ทางชุมชนก็ได้เผยแพร่ความรู้ให้

4) การนำความรู้ไปใช้งาน

กลุ่มแม่บ้านได้ให้ข้อมูลว่า กำลังทดลองทำกะปิผง ซึ่งมีข้อดีคือ เก็บไว้ได้นาน พกพาสะดวก และเพิ่มมูลค่าได้อีกทางหนึ่ง ซึ่งหากสามารถผลิตได้อย่างมีมาตรฐาน จะสามารถให้นักท่องเที่ยวได้ทดลองตำเกลือ ช่วยทำ ช่วยตาก พอมีส่วนร่วมแล้วนอกจากกะปิก้อนดั่งเดิมซึ่งนักท่องเที่ยวอาจมีข้อจำกัด เช่น การพกพา กะปิผงจะเป็นทางเลือกในการอุดหนุน ทำให้เพิ่มช่องทางการขาย และประชาสัมพันธ์ข้อมูลเกี่ยวกับกะปิของชุมชนได้มากขึ้น ซึ่งในปัจจุบันปัญหาที่กลุ่มแม่บ้านได้ให้ไว้คือ ยังขาดงบประมาณในการทำบรรจุภัณฑ์ รวมถึงเครื่องมือต่างๆ

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ประเพณีวัฒนธรรม มีการถือศีลอด การทำสุหนัตเด็ก จัดงานมัสยิด เข้าค่ายจริยธรรมเด็กเยาวชน ฯ โดยมากจะเป็นเรื่องของพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม หัตถกรรมพื้นบ้าน มีการทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ ไซปู ไซปลา เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เลือก การทำไซดักปลา

1) การสร้างความรู้

การทำไซดักปลา เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวชุมชนโคกไครมาแต่ช้านาน ที่ก็ได้สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ บอกเล่า จากผู้ใหญ่ พ่อ ปู่ ตา จากการมองเห็นพ่อแม่ทำ เป็นต้น

2) การจัดการความรู้

การทำไซดักปลา เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านของชาวชุมชนโคกไครมาแต่ช้านาน แต่ละบ้านมีการทำไซไว้ใช้ดักปลากันเองสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ โดยวิธีการทำนั้นถูกดัดแปลงมาเรื่อยๆ ตามยุคสมัย ในสมัยก่อนจะใช้วัสดุจากธรรมชาติ คือ ไม้ไผ่ทั้งหมด นำไม้ไผ่มาตัดเป็นท่อน 15 ท่อน ท่อนละประมาณ 1 เมตร นำมาสานเป็นวงกลมเป็นตัวไซ และใช้ไม้ไผ่บ้องเล็กสานทำประตูทางเข้าเป็นรูปตัว V ส่วนทางออกด้านล่างก็ใช้ไม้ไผ่มาผูกติดทำแบบเปิด-ปิดได้

ในปัจจุบันวิธีการทำไซได้ถูกดัดแปลงเพื่อให้ไซมีประสิทธิภาพมากขึ้น จะทำให้ปลาเล็กๆ ไม่สามารถหลุดรอดออกไปได้ โดยจะใช้ลำต้นของต้นไม้เล็กๆ มาตัดเป็น 4 ท่อน สานติดกันในลักษณะสี่เหลี่ยม นำเนื้ออวนมาหุ้มด้านนอก และใช้พลาสติกทำทางเข้าเป็นรูปตัว V ส่วนทางออกให้สานแบบเปิด-ปิดได้ วิธีนี้ได้ถูกดัดแปลงมาตามๆ กัน ประสิทธิภาพของไซหนึ่งอันจะอยู่ที่ราว ๆ 5 เดือน เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงใช้เวลาว่างในการทำไซ แต่ละบ้านทำเป็น 100 อัน เพราะต้องนำไปวางหลายที่ และทำทดแทนไซที่เก่าแล้วด้วย

การวางไซดักปลา ชาวบ้านจะนำไปวางวันเว้นวันที่เกาะหมาก และเกาะยาวน้อย มีบางช่วงที่ปลาเยอะจะนำไปวางทุกวัน วิธีการวางจะพ่วงกันเป็นแถว 10 อัน ใช้ลูกปลาเล็กเป็นเหยื่อล่อปลาใหญ่

3) การจัดเก็บองค์ความรู้

- ทำเป็นรูปเล่ม แล้วนำไปเก็บไว้ที่ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
- ทำเป็น โบว์ชัวร์ ไว้สำหรับนักท่องเที่ยว เพื่อง่ายต่อการทำความเข้าใจ

4) การนำความรู้ไปใช้

ให้นักท่องเที่ยวที่มาได้มีส่วนร่วมในการทำไซ โดยมีชาวบ้านเป็นครู เมื่อนักท่องเที่ยวได้ทำไซของตนเองเสร็จแล้วจะพาไปออกทะเลดูการจับปลา และยังให้นักท่องเที่ยวได้นำไซที่ตนเองทำมาวางไว้อีกด้วย และถ้าอยู่หลายวัน วันต่อไปก็จะพาไปออกทะเลด้วยอีกเพื่อไปจับปลาที่ไซตนเองที่ได้นำไปวางไว้ นับเป็นกิจกรรมที่นักท่องเที่ยวหลายคนใฝ่ฝัน

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน : บ้านสามช่องเหนือ

วันที่ : 6 เมษายน 2556

<u>1.วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u> : การเลี้ยงปลาในกระชัง

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ การล่อหอย การจับปลา และการจับกุ้งเคย เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เลือก การล่อหอย และเลี้ยงหอยนางรม

ที่มา การล่อหอยนางรม เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น เด็กๆ 8-9 ปี ก็จะออกล่อหอยกันกับผู้ใหญ่แล้ว โดยชาวประมงก็จะเรียนรู้เองจากประสบการณ์อันยาวนาน ในที่นี้ชาวบ้านไม่เรียกว่าการจับหอย แต่เรียกกันว่า การล่อหอย เนื่องจากแค่นำอุปกรณ์ไปวางล่อไว้ อุปกรณ์ที่มีเชื้อหอยก็จะมาติดเอง ซึ่งถ้าการจับนั้นก็สามารถทำได้โดยไปหาตามขอบฝั่งที่หอยจะมาติด แต่ก็จะได้ปริมาณน้อยกว่าการนำอุปกรณ์มาล่อไว้เป็นพื้นที่ของใครของคนนั้น ไม่ต้องไปแย่งกันหาจับตามธรรมชาติ เมื่อก่อนจะใช้ไม้ไผ่ในการล่อ กระเบื้องล่อ แต่กระเบื้องจะแตกง่าย ก็จะมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามยุคสมัย วิธีไหนว่าดี ก็จะพาทำกันต่อๆ กันไปจนปัจจุบันได้ใช้ยางล้อรถจักรยานยนต์ ใครอยากได้หอยเยอะก็ลงทุนเยอะหน่อย ทั้งนี้ทั้งนั้นต้องดูกำลังตัวเองด้วย

1) การสร้างความรู้

เด็กๆในชุมชนจะเรียนรู้วิธีการล่อหอยจากพ่อแม่ เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ ที่เห็นพ่อเห็นแม่ทำมาตลอด จนทำเป็นตามที่พ่อแม่ทำ มีทำได้ดีบ้างไม่ดีดีบ้าง แต่พอนานๆวันก็พัฒนาขึ้น

วิธีการล่อหอยนางรม เตรียมยางล้อรถจักรยานยนต์ มาผ่าเป็น 2 ซีก นำไม้ไปปักที่ริมฝั่งให้ปักไม้ห่างกันเป็นช่วงตามแนวยาว นำเชือกไนล่อนมาผูกกับไม้ไว้เป็นราว จากนั้นนำล้อรถที่ผ่าแล้วมาผูกเชือกแล้วนำไปผูกที่ราวหลักให้ยางห้อยลงมา แต่ละเส้นให้ผูกห่างกันประมาณ 5 นิ้ว เชื้อของยางรถจะทำให้หอยนางรมมาติดเอง ตอนมาติดแรกๆ จะเห็นเป็นขีดดำเล็กๆ ระยะเวลาการโตของหอยนางรมตั้งแต่มาติดที่ยางนั้นประมาณ 10 เดือน ถึง 1 ปี จึงจะโตประมาณ 3 นิ้ว พอจะนำไปขายได้ ตัวละ 7 บาท โดยส่วนมากจะมาเลี้ยงต่อในกระชังหน้าบ้านตัวเองให้มีขนาดใหญ่ขึ้นจะขายได้ราคาสูง หรืออาจจะนำตัวเล็กไปขายส่วนหนึ่งแล้วนำมาเลี้ยงอีกส่วนหนึ่งจะได้รายได้เรื่อยๆ ที่นี่เชื้อจะเยอะกว่าที่หมู่บ้านอื่นเพราะน้ำไม่เค็มจัด แต่สีหอยจะไม่สวยเท่าที่อื่น ก็จะมีการส่งหอยไปขาย จ.สุราษฎร์ธานี ฯลฯ เพื่อให้เลี้ยงต่อจะได้สีที่สวยและน่ารับประทานมากขึ้น

วิธีการเลี้ยงหอยใหญ่ เก็บหอยนางรมจากยางรถที่ไปล่อไว้จากริมฝั่งตัวโตประมาณ 3 นิ้ว มาเลี้ยงต่อในกระชังหน้าบ้านตัวเอง นำปูนซีเมนต์มาละลายน้ำแล้วนำไปแปะบนหลังหอย 2 ตัว

ให้เอาหลังชนกันติดเป็นคู่ นำไปผูกกับเชือก แต่ละคู่ผูกห่างกันเป็นช่วงตามแนวยาวลงมา เชือกเส้นหนึ่งผูกหอย 6-7 คู่ จากนั้นนำไม้มาวางพาดเป็นราวบนกระชังเหนือน้ำแล้วนำเชือกที่ผูกหอยไปผูกกับราวไม้ให้ห้อยลงมาในน้ำ เลี้ยงไว้ให้หอยตัวโตขึ้น 5-6 นิ้ว จึงนำไปขาย

วิธีการเก็บหอยจากยางรถ ออกไปตอนน้ำลด ใส่ถุงมือค่อยๆ ขยับที่ปากหอยเนื่องจากเป็นส่วนที่บางมาก เพราะถ้าปากแตกหอยจะไม่สวย และโอกาสหอยจะตายได้แล้วจะไม่สามารถนำมาเลี้ยงต่อเป็นหอยใหญ่ได้ การเก็บแต่ละครั้งก็จะเว้นช่วงประมาณ 2-3 เดือนครั้ง ตรงส่วนที่เก็บไปแล้วนั้นก็จะมีหอยมาติดใหม่เองเรื่อยๆ ก็จะเก็บวนซ้ำแบบนี้ไปเรื่อยๆ

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

จัดทำบันทึกในรูปของแผ่นพับ เอกสาร ตำรา และสื่ออิเลคทรอนิกส์ ตลอดจนจัดทำเป็นข้อมูลความรู้ของชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้

- เรียนรู้กันเองในชุมชน ส่วนใหญ่เด็กผู้ชายจะไปออกเรือกับผู้ใหญ่เป็นประจำ จะสั่งสมประสบการณ์ถือเป็นการเรียนรู้ด้วยตัวเอง และจะมีการสอนกันรุ่นสู่รุ่นด้วย เด็กผู้หญิงบางคนถึงแม้ไม่ได้ไปออกเรือก็ทำเป็นไปเองรับรู้เองโดยสันชาติญาณ ชาวบ้านว่ากันไว้ว่า “ถ้าคิดจะทำ ไม่ต้องมีใครสอนก็ทำได้”

- จัดทำบอร์ดเป็นเรื่องราววิถีชีวิตประมงขึ้นที่ศูนย์การเรียนรู้ของหมู่บ้าน มีทั้งขั้นตอนและรูปภาพประกอบ เพื่อให้นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาได้ทำความเข้าใจก่อนสักเล็กน้อย โดยจะมีชาวบ้านเป็นเสมือนมัคคุเทศก์คอยแนะนำก่อนที่จะออกไปสัมผัสประสบการณ์จริง

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

บ้านสามช่องเหนือมีการทำธุรกิจโฮมสเตย์ ซึ่งจะมีกิจกรรมพานักท่องเที่ยวนั่งเรือออกไปชมวิถีชีวิตการทำประมง เช่นการจับปู จับปลา จับกุ้งเคย ฯลฯ นักท่องเที่ยวจะได้สัมผัสวิธีการล่อหอยนางรม วิธีการเก็บ ซึ่งจะให้นักท่องเที่ยวได้มีส่วนร่วมมากที่สุด มีการแกะหอยให้ชิมสดๆ ด้วย จากนั้นก็จะพาไปที่ป่าโกงกางให้ดูว่าหอยนางรมที่มาจากธรรมชาติกับหอยนางรมที่ชาวบ้านล่อไว้แตกต่างกันอย่างไร จนกระทั่งกลับมาชมวิธีการเลี้ยงหอยใหญ่ในกระชังอีกด้วย ทุกวันนี้มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติต่างให้ความสนใจเดินทางมาศึกษาวิถีชีวิตชุมชนสามช่องเหนือกันอย่างไม่ขาดสาย นับว่าเป็นหนึ่งประสบการณ์ที่ต้องลองแล้วจะติดใจ

<u>2.ระบบนิเวศและทรัพยากร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ป่าชายเลน สวนยางพารา ทรัพยากรทางทะเล

ภูมิปัญญาที่เลือก การรักษาทรัพยากร (พันธุ์หอยนางรม)

ที่มา ระบบนิเวศชุนชนบ้านสามช่องในอดีตเป็นลักษณะป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านสามารถประกอบอาชีพต่าง ๆ ได้มากมาย เช่น การดักกุ้ง การออกเรือจับปลา การจับปูใช้ยอที่ทำจากไม้

ไผ่ เมื่อก่อนตามบ้านยังไม่มีการใช้อวนที่ทันสมัย ส่วนใหญ่ชาวบ้านใช้วิธีทอดแหหน้าบ้าน เมื่อมีการดำรงชีวิตเรื่อยมาจึงเกิดปัญหาต่อระบบนิเวศและทรัพยากรต่าง ๆ ขึ้น ซึ่งอาจเกิดจากประชากรในชุมชนที่มากขึ้น จากเดิมมีกันอยู่แค่ 30 กว่าครอบครัว แต่ในปัจจุบันมีมากกว่า 200 ครอบรัว ต่างคนต่างทำมาหากิน ทำให้ในปัจจุบันเครื่องมือจับสัตว์น้ำ อาทิ ยอและลอบที่ทำจากไม้ไผ่แทบไม่มีแล้ว ชาวบ้านนิยมเครื่องมือที่ทันสมัยกว่า หรือปัญหาที่เกิดจากชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนอื่น ๆ สร้างบ่อกุ้งตามต้นน้ำ ทำให้เกิดน้ำเสียจากการให้อาหารและยา ดินโคลนต่าง ๆ เริ่มเปลี่ยนสี รวมถึงการเกิดเหตุซึนามิเมื่อปี 2547 สร้างผลกระทบให้กุ้งไม่มีให้ชาวบ้านจับถึงเกือบ 2 ปี เครื่องมือที่ใช้จับสัตว์น้ำเสียหายหมดจากน้ำท่วมขัง สาเหตุเหล่านี้ทำให้ชาวบ้านเริ่มมีการตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อรักษาระบบนิเวศของชุมชนและทำให้ทรัพยากรต่าง ๆ อุดมสมบูรณ์มากขึ้น

1) การสร้างความรู้

ชาวบ้านในชุมชนบางส่วนตั้งกลุ่มขึ้นเพื่อรักษาระบบนิเวศในด้านที่สามารถทำได้ ส่วนหนึ่งดำเนินโครงการในการดูแลระบบของหอยนางรม โดยใช้ 2 วิธีการ

- การล่อลูกเลี้ยง ใช้หลักไม้ปักริมตลิ่ง เมื่อน้ำแห้งสามารถเก็บหอยที่มาติดได้ จนถึงปัจจุบันชาวบ้านนิยมนำเชือกมาผูกกับยางล้อรถเป็นช่วง ๆ แทนการใช้กระเบื้องเพราะเวลาเก็บหอยต้องทุบทิ้ง และวัสดุที่เป็นยางสามารถใช้ได้หลายปี

- ตั้งกฎเพื่ออนุรักษ์พันธุ์หอยนางรม เช่นห้ามจับในพื้นที่ที่สงวนไว้ เพื่อให้เป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์และเหมาะแก่การขยายพันธุ์ รวมถึงมีการนำพ่อแม่พันธุ์ใส่ตาข่ายหรือโครงเหล็กไปปล่อยไว้ตามทางน้ำซึ่งองค์ความรู้และวิธีต่าง ๆ นี้ ชาวบ้านได้มาจากคนในชุมชนที่สอนกัน และเห็นตัวอย่างจากบ้านใกล้ ๆ กันในการประกอบอาชีพ ซึ่งความรู้ที่ได้อาจถูกนำมาจากชาวบ้านที่ไปเห็นวิธีการในพื้นที่ต่างชุมชน เช่น การใช้ยางรถมาเป็นที่เกาะหอยนางรมนั้น ชาวบ้านบางคนก็ให้ข้อมูลว่าเคยเห็นผู้คนที่จังหวัดสุราษฎร์ธานีทำกันมาบ้างแล้ว ส่วนวิธีการเพาะเลี้ยงพันธุ์หอยนั้นเคยมีองค์กรอิสระมาแนะนำให้ความรู้อยู่บ้าง

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- การจัดเก็บข้อมูลการในชุมชนได้มีการจัดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อให้ข้อมูลการเพาะหอยนางรมเพื่อรักษาระบบนิเวศของชุมชนโดยกลุ่มที่จัดตั้งขึ้นมากันเอง มีกรรมการกลุ่มพลัดกันเป็นวิทยากร รวมถึงมีการจัดทำป้ายข้อมูลการปลูกป่าชายเลน แผ่นพัน และส่งข้อมูลเพื่อลงในเครือข่ายการท่องเที่ยวในเว็บไซต์

- ถ้ามีการจัดสรรงบประมาณนอกจากแผ่นพับ หรือป้ายไวนิลต่าง ๆ แล้ว อยากให้มีหนังสือรวมข้อมูลของชุมชนที่จะกล่าวถึงประวัติ วิถีชีวิต อาชีพ รวมถึงข้อมูลที่จะแนะนำแก่ผู้ท่องเที่ยวอย่างสมบูรณ์

- สร้างสะพานดูงานป่าชายเลนที่ได้มาตรฐาน มีวิทยากรพาเดินให้ข้อมูล มีป้ายบอกข้อมูลสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในระบบนิเวศของชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้เกิดขึ้นระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล และผู้คนในชุมชนบอกข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้เรื่องระบบนิเวศไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการท่องเที่ยวของชุมชนหรือการท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ ชาวบ้านให้แง่คิดว่า ส่วนใหญ่แล้วในชุมชนจะมีผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยวนั้นจะเป็นพวกอาสา ศึกษาดูงานและนักท่องเที่ยวต่างชาติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจะเข้ามาพักครั้งละหลาย ๆ วัน ซึ่งโดยปกติแล้วก็มีการพาเดินดูวิถีวิชิตตามบ้าน นั่งเรือไปดูแปลงหอย กระชังปลา ตามสะดวกแล้วแต่ว่าบ้านไหนจะดูแลใครอย่างไร ซึ่งหากมีการจัดระบบการนำเที่ยวให้เป็นมาตรฐานขึ้น อาจจะทำให้ชาวบ้านเองและนักท่องเที่ยวก็จะสามารถเข้าใจว่าระบบนิเวศนั้นต้องช่วยกันดูแลในทุก ๆ ส่วน ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพในแต่ละบ้าน รวมถึงสร้างให้นักท่องเที่ยวมาอยู่แบบไม่ทำลาย การสร้างสะพานดูงานระบบป่าชายเลนอาจช่วยได้ส่วนหนึ่ง ซึ่งแนวความคิดที่ชาวบ้านให้ความสนใจคือ นอกจากการต้อนรับนักท่องเที่ยวแล้ว การติดต่อสื่อสารอย่างต่อเนื่องก็มีส่วนสำคัญ เช่น การจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวสามารถลงไปผูกเชือกหรือจัดยางเพาะหอยนางรมด้วยตัวเองส่วนหนึ่ง ซึ่งแต่เดิมเป็นเพียงการถ่ายภาพเป็นที่ระลึกเท่านั้น หากชุมชนสามารถสร้างช่องทางที่ติดต่อสื่อสารกับนักท่องเที่ยวได้อย่างต่อเนื่องชาวบ้านเองอาจสามารถส่งข้อมูลหรือภาพการเจริญเติบโตของปักหอยที่นักท่องเที่ยวได้สร้างเอง ได้เห็นถึงการพัฒนาของหอยจนถึงเวลาที่สามารถเก็บได้ อาจทำให้นักท่องเที่ยวได้ทราบข้อมูลของระบบนิเวศที่มากขึ้น และเป็นแรงจูงใจในการกลับมาเที่ยวในครั้งต่อ ๆ ไป ชาวบ้านเองนอกจากได้ผู้ช่วยที่เป็นนักท่องเที่ยวแล้ว ยังได้พัฒนาตนเองในการใช้วิธีการและเทคโนโลยีต่าง ๆ ในการติดต่อสื่อสาร ซึ่งข้อมูลเหล่านี้จะช่วยเป็นช่องทางการบันทึกองค์ความรู้ต่าง ๆ อีกหนึ่งช่องทางด้วย

<u>3.อาหารและสมุนไพร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ชลอม พัด ตระกร้า รองเง็ง ลิเกฮูลู มวยไทย ทำไม้กวาดจากใบจาก เดินกะลา ตีนสูง ผ้าคลุมผม

ภูมิปัญญาที่เลือกจัดการ ภูมิปัญญาการทำใบจาก

ที่มา ใบจากเป็นต้นไม้ที่หาง่ายขึ้นตามป่าชายเลน เริ่มมาจากการทำบ้านจากใบจาก นำใบจากมาทำเป็นหลังคาบ้าน หลังคาบ้านที่ทำด้วยใบจากต้องเปลี่ยนทุกๆ 1 ปี และส่วนต่างๆของใบจากยังสามารถทำได้อีกหลายอย่าง เช่น น้ำตาลจาก ก้านทำไม้กวาด หลังคาบ้าน ขนมจาก ยอดใบจากทำยาสูบ ก้านนำมาสานชลอม ทำที่รองหม้อ (ก้นหม้อ) ลูกจากนำมาทำลูกจากเชื่อม เหตุผลในการเลือก เพราะเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายตามท้องถิ่น ไม่ต้องปลูกเองขึ้นตามป่าชายเลนตามธรรมชาติ ไม่ต้องเสียเงินซื้อ

1) การสร้างความรู้

เป็นการสร้างความรู้จากประสบการณ์ตรง ด้วยการบอกเล่า ภายในครอบครัว จากพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน ในครอบครัว และในชุมชน

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

1. ถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น
2. จัดทำเป็นวีดีโอ
3. แผ่นพับ
4. ทำเป็นตำราการเลี้ยงปลาในกระชังของหมู่บ้านโคกไคร
5. จัดตั้งกลุ่มจักสาน

3) การถ่ายทอดความรู้

เป็นการถ่ายทอดแบบรุ่นสู่รุ่น เป็นการถ่ายทอดความารู้ระหว่างบุคคล

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

3. มีการถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยว (สอน)
4. สอนที่โรงเรียน ชุมชน

4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ วันฮารีรายอ (ออกบวช) ชุมชนอิสลาม การมัดอวน การต่อเรือ กิจกรรมปล่อยสัตว์น้ำ (วันพ่อ วันแม่) และ การทำละมาดร่วมกันทุกวันศุกร์ (เฉพาะผู้ชาย)

ภูมิปัญญาที่เลือก ภูมิปัญญาการต่อเรือ

1) การสร้างความรู้

ในชุมชนมีการต่อเรือ 2 แบบ คือ เรือมาตร และเรือหัวโทง สำหรับเรือมาตรเป็นเรือขนาดเล็ก โครงเรือทำมาจากไม้ขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่ไม่ติดเครื่องยนต์ โดยใช้พายในการบังคับเรือ เรือมาตรใช้ในการจับปลาเล็ก กุ้ง เคย ซึ่งในปัจจุบันที่ชุมชนไม่ได้มีการใช้เรือมาตรแล้ว เนื่องมาจากต้นไม้

ขนาดใหญ่ที่จะเอาไม้มาต่อเรือมีจำนวนน้อยลง และช่างต่อเรือก็มีจำนวนน้อยลงเช่นกัน จึงไม่เป็นที่นิยม และค่อย ๆ หายไปจากชุมชน

เรือหัวโทง มีลักษณะเด่นที่หัวเรือ เป็นท่อนไม้ใหญ่เด่นสง่าอยู่ด้านหน้า ซึ่งขนาดส่วนหัวเรือนี้จะมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน เรือหัวโทงชาวบ้านบางคนก็เรียก เรือหางยาว เพราะมีลักษณะหางยาว ใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อน การใช้งานคือ การจับปลา การวางอวนปลาและปู

ความรู้ในการต่อเรือเป็นในลักษณะของการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม คือ การถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล เช่น การสืบทอดความรู้การต่อเรื่อจากบรรพบุรุษ จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อรุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของครอบครัว นอกจากภายในครอบครัวแล้วยังมีการถ่ายทอดความรู้จากเพื่อนบ้าน รวมถึงช่างที่เป็นผู้ชำนาญในการต่อเรือของหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันนี้ชุมชนอาจเหลือช่างอยู่เพียง 3-4 คน เท่านั้น

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- การจัดเก็บข้อมูลการต่อเรือในชุมชนไม่ได้มีการถูกจัดเก็บอย่างเป็นแบบแผน ไม่ได้มีการจดบันทึกหรือนำข้อมูลมาสร้างเป็นฐานความรู้ โดยทั่วไปคนในชุมชนจะใช้เพียงวิธีการสอนแบบรุ่นสู่รุ่นเป็นส่วนใหญ่

- ถ้ามีการจัดสรรงบประมาณจากชุมชนหรือภายนอก ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่าอาจสามารถนำมาจัดทำเป็นห้องแสดงหรือเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์การต่อเรือ และเมื่อมีสถานที่ที่ถาวรแล้วจะสามารถนำความรู้ในการต่อเรือมาจัดเก็บได้หลายรูปแบบ อาทิ ตู้แสดงโครงสร้างเรือขนาดจำลอง เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ และมีการทำเอกสารให้ความรู้ เช่น แผ่นพับข้อมูลเรือหัวโทง ซึ่งโครงการจะสามารถเป็นรูปร่างได้นั้น นอกจากเรื่องของงบประมาณแล้ว ชาวบ้านยังต้องการคนกลางที่เข้ามาช่วยจัดทำในส่วนที่ชาวบ้านไม่มีความถนัด เช่น การผลิตสื่อต่าง ๆ ที่มีการแปลความรู้ของชาวบ้านให้ออกมาเป็นเอกสารหรือการนำเสนอที่น่าสนใจ รวมถึงภาษาที่เข้าใจง่ายต่อคนที่มาเยี่ยมชม

3) การถ่ายทอดความรู้

การต่อเรือมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล เช่น จากผู้ใหญ่ไปสู่ลูกหลาน หรือจากผู้ชำนาญในชุมชนสู่เยาวชนรุ่นใหม่ปัญหาของการถ่ายทอดในลักษณะนี้ คือ เด็กเยาวชนไม่ค่อยให้ความสนใจความรู้ของการต่อเรือ เนื่องจากอยากศึกษาต่อในด้านวิชาอื่น ๆ ที่ตัวเองสนใจ เพราะฉะนั้นส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มารับความรู้ต่อนั้นจะเป็นเยาวชนที่ไม่ได้เรียนต่อ หรือเรียนจบในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และยังไม่รู้ว่าจะไปศึกษาหรือประกอบอาชีพอะไร

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้เรื่องการต่อเรือไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการท่องเที่ยวของชุมชนหรือการท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ ชาวบ้านให้แง่คิดว่า ควรเริ่มต้นจากการแก้ไขปัญหาเรื่องของการสืบทอดความรู้การต่อเรือให้คงอยู่ก่อน แล้วค่อยนำความรู้นี้สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวควบคู่กันไป

การจัดให้มีห้องแสดงงานหรือพิพิธภัณฑ์การต่อเรืออาจเริ่มจากให้มีการนำผู้รู้และชำนาญมาเป็นครูสอนชาวบ้านหรือผู้ที่สนใจ มีการเก็บเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ให้เป็นหลักแหล่งป้องกันการสูญหาย เมื่อห้องแสดงงานเป็นสถานที่ที่ถาวรมีความเป็นระเบียบจะสามารถทำให้เป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ศึกษาหาความรู้ รวมถึงจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วม อาทิ การต่อเรือหัวโทงจำลองโดยมีคนในชุมชนเป็นผู้สอน นักท่องเที่ยวก็จะได้ของที่ระลึกที่ตัวเองมีส่วนร่วมมากกว่าแค่การเดินดูเรือเพียงแบบเดียว ชุนชนเองก็มีรายได้เพิ่มขึ้นอีกหนึ่งช่องทาง และยังทำให้ความรู้เรื่องของการต่อเรือยังคงอยู่อย่างเป็นระบบมากขึ้น

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน : บ้านบางพัฒน์

วันที่ : 5 เมษายน 2556

<u>1.วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u> :

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ วิธีใช้ลอบดักปลา วิธีล่อหอยนางรมโดยใช้ยางรถมอเตอร์ไซด์ และธนาคารปู

ภูมิปัญญาที่เลือก ธนาคารปู

ที่มา อาชีพดั้งเดิมของชาวบ้านบางพัฒน์ คือการทำประมงลากอวนปูซึ่งทำรายได้ให้ชาวบ้านเป็นอย่างดี ต่อมาปริมาณปูลดน้อยลงทำให้หัวหน้าครอบครัวและผู้ชายต้องไปทำงานต่างถิ่น ชาวบ้านจึงคิดหาวิธีที่จะเพิ่มปริมาณทรัพยากรสัตว์ซ้ำ เกิดการประชุมระดมความคิด และจัดโครงการ “ธนาคารปู”ขึ้น

1) การสร้างความรู้

โดยเรียนรู้จากเอกสารสำคัญที่เกี่ยวข้อง เพื่อเพิ่มพูนทักษะ หรือจากผู้อื่นที่ทำและประสบผลสำเร็จมาแล้ว และจากนั้นผู้ที่ได้เรียนรู้มาแล้ว ก็มานำมาสู่การปฏิบัติในชุมชนบางพัฒน์ การถ่ายทอดความรู้โดยตรงของผู้นำมาสู่กลุ่มชาวบ้าน

โดยในการทำธนาคารปู มีขั้นตอนดังนี้ ทำกระชัง รับบริจาคปูจากชาวบ้านที่ออกลากอวน 1 ตัว/1 เที่ยว นำแม่ปูไข่มาพักไว้ที่กระชังประมาณ 7-10 วัน เมื่อปูสลัดไข่จึงนำขึ้นมาขาย และทำเขตอนุรักษ์ห้ามจับปู

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- ทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์
- จับเก็บไว้ในรูปสื่ออิเลคทรอนิกส์ และเวปไซต์ ท่องเที่ยวชุมชน
- ตั้งพิพิธภัณฑ์ธนาคารปูเพื่อเก็บข้อมูลต่างๆ
- สร้างแหล่งเพราะพันธ์ปูให้มีความคงทนถาวร

3) การถ่ายทอดความรู้

- ถ่ายทอดโดยชาวบ้าน
- ถ่ายทอดความรู้รุ่นสู่รุ่น
- ทำกระดานบอร์ดความรู้เผยแพร่ ในชุมชน
- บรรจุในวิชาเรียนเพื่อถ่ายทอดให้แก่เยาวชน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

จัดกิจกรรม ปล่อยปูคืนสู่ธรรมชาติ เพื่อสร้างจิตสำนึกให้กับนักท่องเที่ยวในการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำ โดยการนำนักท่องเที่ยวไปเก็บอวนปูโดยมีวิทยากรให้ความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนการวางอวนปู เก็บอวนและวิธีปลดปูจากอวนจากนั้นให้นักท่องเที่ยวนำปูที่ได้ ไปปล่อยที่แหล่งเพาะพันธ์ต่อไป

<u>2.ระบบนิเวศและทรัพยากร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ป่าโกงกาง ท้องทะเลการเรียนรู้ธรรมชาติ จากสภาพอากาศ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

ภูมิปัญญาที่เลือก การเรียนรู้ธรรมชาติ จากสภาพอากาศ และปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ

ที่มา การจัดการน้ำ ได้ถูกคิดค้นขึ้นโดยนายสวัสดี วาหะรักษ์ ผู้ใหญ่บ้านคนแรกของชุมชนบางพัฒน์ ซึ่งตอนแรกเริ่มคิดค้นนั้นยังไม่ได้ดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้านและได้รับการสนับสนุนจากองค์กร FAO

พ.ศ.2522 FAO ได้เสนอให้ถังกักเก็บน้ำกับหมู่บ้านบางพัฒน์ โดยบ้านที่มีบ้านเลขที่เท่านั้นถึงจะขอถังเก็บน้ำได้

พ.ศ.2523 นายสวัสดี ได้เริ่มทำถังเก็บน้ำเองเป็นบ้านแรก ซึ่งนายสวัสดีมองว่าการทำถังเก็บน้ำเองจะสามารถมีไว้ใช้ได้ทุกบ้าน บ้านละหลายๆ ถังก็สามารถทำได้เองโดยที่ไม่ต้องไปขอ FAO โดยก่อนหน้านั้นได้มีการเรียกชาวบ้านมาคุยกัน เรื่องจะทำอย่างไรให้มีน้ำไว้ใช้ในครัวเรือนทุกบ้าน เนื่องจากบ้านที่ไม่มีบ้านเลขที่ก็ไม่สามารถขอถังเก็บน้ำมาได้ ได้มีชาวบ้านให้ความสนใจร่วมมือประมาณ 80% ส่วนอีก 20% มีความคิดว่าจะสามารถทำได้จริงหรือไม่ หลังจากนั้น นายสวัสดีได้เป็นผู้ใหญ่บ้าน ได้มีการสานต่อความคิดที่ตัวเองคิดขึ้น ชาวบ้านให้ความร่วมมือ 100% เต็ม

ปัจจุบันหมู่บ้านบางพัฒน์มีถังเก็บน้ำไว้ใช้ทุกบ้าน ถังเก็บน้ำเป็นลักษณะของการก่ออิฐบล็อกมาต่อกันขึ้นไป ความสูงประมาณ 2 เมตร ถึง 3.50 เมตร ซึ่งบ้านหนึ่งจะมีประมาณ 2 ถัง แล้วแต่จะสร้างเพื่อให้เพียงพอกับสมาชิกในบ้านในช่วงเวลา 4 เดือน ที่ไม่มีน้ำฝน ถ้าเป็นร้านอาหารจะมี 3 ถังขึ้นไป แต่ละบ้านจะวางถังไว้ข้างบ้านในตำแหน่งที่สามารถรองรับน้ำฝนที่ไหลลงมาจากหลังคาบ้านได้พอดี บ้านบางหลังมีการทำความสะอาดหลังคาเพื่อกำจัดฝุ่นละออง ส่วนบางหลังที่มีฐานะดีก็จะเปลี่ยนใช้หลังคากระเบื้องอย่างดีจะไม่ลอก ในสมัยก่อนมีการทำทางระบายน้ำ โดยเจาะรูด้านล่างและใช้สายยางเป็นตัวถ่ายตะกอนออก ต่อมาได้ปรับปรุงวิธีการถ่ายตะกอนเป็นการใช้วิธีกาลักน้ำ ดูดตะกอนออกจากถังจะทำ 3 ครั้งขึ้นไปต่อปีส่วนวิธีป้องกันยุงในถังน้ำนั้นเมื่อก่อนใช้ทรายอะเมะใส่ลงไป แต่ทรายอะเมะนั้นกันแต่ลูกน้ำแต่จะมีแมลง เวลาต่อมาผู้ใหญ่สวัสดีได้ไปอบรมเพิ่มเติมเรื่องป้องกันยุงจากบ่อน้ำ จึงได้วิธีเลี้ยงปลาหางนกยูงไว้กินลูกน้ำ โดยปล่อย 4-5 ตัวต่อถัง กันได้ทั้งยุงทั้งแมลงอีกด้วย ในการใช้ดื่มกินนั้นต้องนำไป

ต้มก่อนแล้วนำมาดื่มกินได้เลย แต่จะไม่ค่อยสะอาด ในปีพ.ศ. 2541 ได้ไปดูงานที่ อบต. เบิกไพร จ.ราชบุรี เรื่องการพัฒนาจากน้ำใช้เป็นน้ำกิน ทางผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันได้มีการเขียนโครงการ ซื้อเครื่องกรองน้ำเพื่อของบไปแล้ว

ชุมชนบางพัฒน์ประสบความสำเร็จเรื่องระบบการจัดการน้ำเป็นอย่างยิ่ง จนได้รับความสนใจจากทั้งทางภาครัฐและภาคเอกชนจากจังหวัดต่างๆ ที่มีพื้นที่ติดทะเล ทางองค์กร มหาวิทยาลัย ฯลฯ เดินทางมาศึกษาดูงานกันถึง 23 จังหวัด เพื่อศึกษาว่าทำไมที่นี่จึงไม่ขาดแคลนน้ำ ระยะเวลากว่า 20 ปี มาแล้วที่ไม่เคยประสบปัญหาเรื่องน้ำ ทำให้ชุมชนมีน้ำกินน้ำใช้ และยังสร้างรายได้จากการขายน้ำให้มัสยิดและหมู่บ้านอื่นอีกด้วย

1) การสร้างความรู้

การสังเกตฟ้า

- ฟ้าแลบถ้าแลบแบบขนานแนวนอนยังออกทะเลได้ หรือถ้าอยู่ในทะเลอยู่ยังไม่ต้องรีบร้อนกลับเข้าฝั่ง เพราะกว่าฝนจะตกประมาณ 5-6 ชั่วโมง

-ฟ้าแลบแบบแนวตั้งตรงขึ้น ไม่สามารถออกทะเลได้ หรือถ้าอยู่ในทะเลอยู่ จะต้องรีบกลับเข้าฝั่งทันที เพราะฝนจะตกในไม่ช้า

การสังเกตน้ำให้ดูจากกิ่งไม้ที่ลอยน้ำ

-กิ่งไม้ลอยน้ำแบบธรรมดาแนวนอนนั้นไม่เป็นไร ถือว่าเป็นเรื่องปกติ

-กิ่งไม้ลอยน้ำแบบแนวตั้งนั้นแสดงว่าพายุจะเข้าไม่เกิน 3 วัน

การจัดการน้ำ

เป็นที่ทราบกันดีว่าสภาพภูมิอากาศในภาคใต้นั้นมี 2 ฤดูกาล คือ ฝน8 แดด เพราะฉะนั้นในหมู่บ้านบางพัฒน์จึงต้องมีการจัดการน้ำเพื่อเก็บไว้ใช้ในครัวเรือน ใช้ดื่ม และใช้ให้เพียงพอกับท่องเที่ยวที่เข้ามาในช่วงฤดูแล้งอีกด้วย

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- การจัดเก็บโดยสืบทอดกันรุ่นสู่รุ่น ความรู้จะฝังในเด็กตั้งแต่จำความได้ก็จะเห็นถังเก็บน้ำที่มีอยู่ทุกบ้านจะเรียนรู้วิธีการทำ การนำมาใช้ได้โดยชีวิตประจำวัน

- การจัดเก็บเป็นหนังสือ เคยมีนักศึกษามาดูงานจาก NIDA หลังจากนั้นได้นำความรู้ที่ได้รับทุกเรื่องมาจัดทำเป็นเล่มในรูปแบบวิทยานิพนธ์ และได้มอบให้ไว้ที่หมู่บ้าน แต่หลังจากนั้นมีคนขอยืมไปดูจนหายไป ทางหมู่บ้านตามหากันอยู่หรือถ้าเป็นไปได้ก็จะทำขึ้นมาใหม่เพื่อเก็บไว้ให้ลูกหลานได้ศึกษา และเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมเพื่อเห็นภาพได้อีกด้วย

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้เรื่องภูมิปัญญาการจัดการน้ำ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากอดีตผู้ใหญ่บ้านฯ ถ่ายทอดให้ลูกหลานในครอบครัว และเมื่อทำสำเร็จก็ได้มีการถ่ายทอดความรู้ไปยังชาวชุมชนให้ทุกบ้านได้มีระบบการจัดการน้ำได้ด้วยตนเอง รวมทั้งชุมชนบางพัฒน์เป็นชุมชนที่ประสบ

ความสำเร็จเรื่องระบบการจัดการน้ำ จนได้รับความสนใจจากจากจังหวัดต่างๆ ที่มีพื้นที่ติดทะเล ทั้งองค์กร มหาวิทยาลัยต่างๆ เดินทางมาศึกษาดูงานกันถึง 23 จังหวัด

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ภูมิปัญญาการจัดการน้ำได้มีการพัฒนาต่อยอดความคิดไปเรื่อยๆ อาทิเช่น วิธีกาลักน้ำ นับเป็นวิธีที่ทันสมัย วิธีปล่อยปลาหางนกยูง สามารถป้องกันได้ทั้งยุงทั้งแมลง ซึ่งความรู้เหล่านี้เป็นที่น่าสนใจทำให้ทุกวันนี้มีกลุ่มคน องค์กร มหาวิทยาลัย หน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชนเดินทางเข้ามาที่หมู่บ้านบางพัฒน์เพื่อศึกษาเรียนรู้วิธีการจัดการน้ำของหมู่บ้านว่าคนในชุมชนจัดการกันอย่างไรถึงไม่เคยประสบปัญหาการขาดแคลนน้ำเหมือนที่ชุมชนอื่น อีกทั้งยังมีน้ำไว้ขายให้ชุมชนอื่นด้วย อย่างไรก็ตามการต้มน้ำกินดูจะไม่ค่อยสะอาด ถ้าโครงการ “ซื้อเครื่องกรองน้ำ” ที่เขียนไปยื่นสำเร็จแล้วนั้น ก็จะมีการพัฒนาจากน้ำใช้เป็นน้ำกิน ชาวบ้านก็จะมีเครื่องกรองน้ำไว้กรองน้ำกินและถ้าจัดการเพียงพอส่วนที่เหลือก็จะนำไปขายด้วย นับว่าเป็นการพัฒนายิ่งๆ ขึ้นไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด นักท่องเที่ยวที่เดินทางเข้ามาก็ไม่เป็นกังวลเรื่องน้ำ และกลุ่มที่เข้ามาศึกษาดูงานก็จะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ด้วยเช่นกัน

<u>3.อาหารและสมุนไพร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ กะปิคั่ว แกงส้ม น้ำพริกกุ้งสด แกงไตปลา แกงหอยจุ๊บแจงต้มกระทิ ปลากระบอกแดดเดียว ส่วนสมุนไพร คือ ต้นราชพฤกษ์ (สมุนไพรของบ้านบางพัฒน์ส่วนใหญ่ไม่มีเพราะอยากต่อการเพาะปลูกไม่มีที่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นน้ำ ถ้าจะปลูกต้องซื้อดิน กระถางมา การดูแลอยาก จึงไม่มีสมุนไพรในหมู่บ้าน)

ภูมิปัญญาที่เลือก กะปิคั่ว

ที่มา เริ่มมาจากการคิดค้นจากวัตถุดิบที่มีในหมู่บ้าน และทุกบ้านสามารถทำได้ง่าย เพราะวัตถุดิบที่ใช้ คือ กะปิ กะปิก็ผลิตกันเองในหมู่บ้าน รุ่นปู่ย่าที่สืบทอดกันมา จนกลายมาเป็นอาหารพื้นบ้านของเป็นที่นิยมและถูกถ่ายทอดแบบคนในครอบครัวถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เด็ก เพราะเป็นเครื่องปรุงที่ทุกบ้านมีประจำบ้าน ใช้ปรุงอาหารของคนภาคใต้ หาง่ายในพื้นที่ และสามารถทำได้ง่าย และอร่อย

1) การสร้างความรู้

เป็นการสร้างความรู้จากประสบการณ์จริงที่สั่งสมกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ด้วยการบอกเล่าภายในครอบครัว จากพ่อแม่สู่รุ่นลูกหลาน ในครอบครัว และในชุมชน

วัตถุดิบ

1. กะปิอย่างดี
2. พริกแห้ง
3. กระเทียม
4. น้ำมัน

5. น้ำตาล

วิธีการทำกะปิคั่ว

1. นำพริกแห้งมาทอดแล้วตักออกรอไว้
2. นำกระเทียมมาตำแล้วเจียวให้หอม แล้วตักออก (ไม่ต้องเปลี่ยนน้ำมัน)
3. นำกะปิใส่ผัดให้หอมแห้งพอประมาณ
4. ใส่น้ำตาล เล็กน้อยพอได้ที่
5. นำพริกทอด และกระเทียมที่เจียวไว้ มาผัดให้เข้ากัน

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

1. ถ่ายทอดระหว่างคนในครอบครัว เพื่อเป็นการสืบทอด
2. ทำเป็นตำราอาหารของหมู่บ้านบางพัฒน์

3) การถ่ายทอดความรู้

เป็นการถ่ายทอดแบบรุ่นสู่รุ่น ปลูกฝังมาจากครอบครัว เป็นการถ่ายทอดความารู้ระหว่างบุคคล

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

5. มีการถ่ายทอดให้กับนักท่องเที่ยว (สอน)
6. สอนที่โรงเรียน ชุมชน

<u>4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ วันฮารีรายอ (ออกบวช) ชุมชนอิสลาม การมัดอวน การต่อเรือ กิจกรรมปล่อยสัตว์น้ำ (วันพ่อ วันแม่) และ การทำละมาดร่วมกันทุกวันศุกร์ (เฉพาะผู้ชาย)

ภูมิปัญญาที่เลือก ภูมิปัญญาการต่อเรือ

1) การสร้างความรู้

ในชุมชนมีการต่อเรือ 2 แบบ คือ เรือมาตร และเรือหัวโทง สำหรับเรือมาตรเป็นเรือขนาดเล็ก โครงเรือทำมาจากไม้ขนาดใหญ่ ส่วนใหญ่ไม่ติดเครื่องยนต์ โดยใช้พายในการบังคับเรือ เรือมาตรใช้ในการจับปลาเล็ก กุ้ง เคย ซึ่งในปัจจุบันที่ชุมชนไม่ได้มีการใช้เรือมาตรแล้ว เนื่องมาจากต้นไม้ขนาดใหญ่ที่จะเอาไม้มาต่อเรือมีจำนวนน้อยลง และช่างต่อเรือก็มีจำนวนน้อยลงเช่นกัน จึงไม่เป็นที่นิยมและค่อย ๆ หายไปจากชุมชน

เรือหัวโทง มีลักษณะเด่นที่หัวเรือ เป็นท่อนไม้ใหญ่เด่นสง่าอยู่ด้านหน้า ซึ่งขนาดส่วนหัวเรือนี้จะมีขนาดเล็กใหญ่แตกต่างกันไปในแต่ละชุมชน เรือหัวโทงชาวบ้านบางคนก็เรียก เรือหางยาว เพราะมีลักษณะหางยาว ใช้เครื่องยนต์ขับเคลื่อน การใช้งานคือ การจับปลา การวางอวนปลาและปู

ความรู้ในการต่อเรือเป็นในลักษณะของการสร้างปฏิสัมพันธ์ทางสังคม คือ การถ่ายโอนความรู้โดยตรงระหว่างบุคคล เช่น การสืบทอดความรู้การต่อเรื่อจากบรรพบุรุษ จากปู่ย่าตายายสู่รุ่นพ่อ

รุ่นแม่ และต่อเนื่องมายังรุ่นลูก เนื่องมาจากเป็นอาชีพเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของครอบครัว นอกจากภายในครอบครัวแล้วยังมีการถ่ายทอดความรู้จากเพื่อนบ้าน รวมถึงช่างที่เป็นผู้ชำนาญในการต่อเรือของหมู่บ้าน ซึ่งในปัจจุบันนี้ชุมชนอาจเหลือช่างอยู่เพียง 3-4 คน เท่านั้น

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- การจัดเก็บข้อมูลการต่อเรือในชุมชนไม่ได้มีการถูกจัดเก็บอย่างเป็นแบบแผน ไม่ได้มีการจดบันทึกหรือนำข้อมูลมาสร้างเป็นฐานความรู้ โดยทั่วไปคนในชุมชนจะใช้เพียงวิธีการสอนแบบรุ่นสู่รุ่นเป็นส่วนใหญ่

- ถ้ามีการจัดสรรงบประมาณจากชุมชนหรือภายนอก ชาวบ้านมีความคิดเห็นว่าอาจสามารถนำมาจัดทำเป็นห้องแสดงหรือเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์การต่อเรือ และเมื่อมีสถานที่ที่ถาวรแล้วจะสามารถนำความรู้ในการต่อเรือมาจัดเก็บได้หลายรูปแบบ อาทิ ตู้แสดงโครงสร้างเรือขนาดจำลอง เครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ และมีการทำเอกสารให้ความรู้ เช่น แผ่นพับข้อมูลเรือหัวโทง ซึ่งโครงการจะสามารถเป็นรูปร่างได้นั้น นอกจากเรื่องของงบประมาณแล้ว ชาวบ้านยังต้องการคนกลางที่เข้ามาช่วยจัดทำในส่วนที่ชาวบ้านไม่มีความถนัด เช่น การผลิตสื่อต่าง ๆ ที่มีการแปลความรู้ของชาวบ้านให้ออกมาเป็นเอกสารหรือการนำเสนอที่น่าสนใจ รวมถึงภาษาที่เข้าใจง่ายต่อคนที่มาเยี่ยมชม

3) การถ่ายทอดความรู้

การต่อเรือมีการถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล เช่น จากผู้ใหญ่ไปสู่ลูกหลาน หรือจากผู้ชำนาญในชุมชนสู่เยาวชนรุ่นใหม่ ปัญหาของการถ่ายทอดในลักษณะนี้ คือ เด็กเยาวชนไม่ค่อยให้ความสนใจความรู้ของการต่อเรือ เนื่องจากอยากศึกษาต่อในด้านวิชาอื่น ๆ ที่ตัวเองสนใจ เพราะฉะนั้นส่วนใหญ่แล้วผู้ที่มารับความรู้ต่อนั้นจะเป็นเยาวชนที่ไม่ได้เรียนต่อ หรือเรียนจบในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 3 และยังไม่รู้ว่าจะไปศึกษาหรือประกอบอาชีพอะไร

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การนำความรู้เรื่องการต่อเรือไปประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการท่องเที่ยวของชุมชนหรือการท่องเที่ยวในเชิงสร้างสรรค์ ชาวบ้านให้แง่คิดว่า ควรเริ่มต้นจากการแก้ไขปัญหาเรื่องของการสืบทอดความรู้การต่อเรือให้คงอยู่ก่อน แล้วค่อยนำความรู้นี้สร้างรายได้จากการท่องเที่ยวควบคู่กันไป

การจัดให้มีห้องแสดงงานหรือพิพิธภัณฑ์การต่อเรืออาจเริ่มจากให้มีการนำผู้รู้และชำนาญมาเป็นครูสอนชาวบ้านหรือผู้ที่สนใจ มีการเก็บเครื่องมือ วัสดุอุปกรณ์ให้เป็นหลักแหล่งป้องกันการสูญหาย เมื่อห้องแสดงงานเป็นสถานที่ที่ถาวรมีความเป็นระเบียบจะสามารถทำให้เป็นแหล่งที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเยี่ยมชม ศึกษาหาความรู้ รวมถึงจัดกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วม อาทิ การต่อเรือหัวโทงจำลองโดยมีคนในชุมชนเป็นผู้สอน นักท่องเที่ยวก็จะได้ของที่ระลึกที่ตัวเองมีส่วนร่วมมากกว่าแค่การเดินดูเรือเพียงแบบเดียว ชุนชนเองก็มีรายได้เพิ่มขึ้นอีกหนึ่งช่องทาง และยังทำให้ความรู้เรื่องของการต่อเรือยังคงอยู่อย่างเป็นระบบมากขึ้น

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน : บ้านท่าดินแดง

วันที่ : 4 พฤษภาคม 2556

<u>1.วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u> :

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ การประมงการเลี้ยงปลากระชัง เลี้ยงปูนิ่ม เลี้ยงหอยนางรม หอยแมลงภู่ การปลูกผักไร้ดิน

ภูมิปัญญาที่เลือก การปลูกผักไร้ดิน

1) การสร้างความรู้

การสร้างความรู้ในเรื่องวิถีเกษตรกรรม คือ เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาปลูกผักไร้ดินปลอดสารพิษ เป็นภูมิปัญญาใหม่ เป็นความรู้ที่ได้มาจากการศึกษาและค้นคว้าเพิ่มเติม โดยเรียนรู้ด้วยการปฏิบัติจริง จากโครงการอบรมของหน่วยงานภาครัฐที่เข้ามาฟื้นฟูสภาพชุมชนหลังจากเกิดสึนามิ รวมทั้งศึกษาจากความรู้ที่ได้เขียนไว้ในคู่มือ เอกสารต่างๆ และยังมีการศึกษาจากภายนอกด้วยวิธีการศึกษาดูงานในพื้นที่ๆประสบความสำเร็จแล้ว

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

1 .การจัดเก็บในรูปแบบ CD เพื่อให้ลูกหลานรู้ถึงความเป็นมาและวิถีชีวิตการประมง

2. ในหลักความเป็นไปได้ชุมชนอยากให้ทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ เพื่อได้เข้าถึงและศึกษาได้ง่าย

3) การถ่ายทอดความรู้

จัดทำหนังสือ และสอนลูกหลานรุ่นต่อรุ่น

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

จัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้แก่นักท่องเที่ยว

<u>2.ระบบนิเวศและทรัพยากร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่

- ป่าชายเลนมีทรัพยากรที่สมบูรณ์มาก พืชสมุนไพร พันธุ์ไม้ สัตว์น้ำ ฯลฯ

- ป่าโกงกาง นกกินปลาจะร้องตอนน้ำขึ้น

- ผึ้ง ห้ามเหยียบให้ขี้แตก เพราะตัวอื่นได้กลิ่นจะตามมา

- รังผึ้ง ปกติทำรังในที่สูง ถ้าย้ายลงมาทำรังในที่ต่ำแสดงว่าพายุจะเข้า

- หิ่งห้อย บินสูงอากาศปกติ บินต่ำพายุจะเข้า ปัจจุบันมีไม่ค่อยเยอะแล้ว

- แย้ จะอุดรูตอนฝนจะตก อากาศปกติจะเห็นออกมาวิ่งและปากรูเปิด

- คลื่น เสียงคลื่นปกติจะดังจากฝั่งท้ายเหมือง ถ้าย้ายเสียงมาดังฝั่งเขานางยักษ์ ใน 1-2 วัน จะมีฝนหรือพายุ

- ขอนไม้ ลอยน้ำแบบตั้ง พายุจะเข้า 1-2 วัน

- ฟ้าแลบ แบบแนวตั้งพายุจะมาเร็ว ให้รีบเข้าฝั่ง และห้ามออกจากฝั่ง

- ต้นไม้ ต้นตาตุ่ม นำมาหยดในน้ำนิดเดียวเพียงแค่หยดเดียว ให้คนที่ไม่ชอบกินถึงกับท้องเสีย เข้าโรงพยาบาล

ภูมิปัญญาที่เลือก ป่าชายเลน

1) การสร้างความรู้

การสร้างความรู้ของชาวชุมชนบ้านท่าดินแดงในเรื่องภูมิปัญญาการปลูกป่าชายเลน คือ การถ่ายโอนความรู้โดยตรงที่เน้นการพูดคุยเป็นหลักระหว่างบุคคล เป็นความรู้ชุมชนที่ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นการถ่ายทอดประสบการณ์ตามวิถีชีวิตและสภาพแวดล้อม

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

อยากให้มีอยู่ในหลักสูตรการเรียนการสอน ในตำราเรียนเด็กช่วง ป.5 ป.6 โดยชาวบ้านสามารถทำกันเองได้ และอาจจะของบบางส่วนมาตีพิมพ์

ทำโบชัวร์ ไว้ให้นักท่องเที่ยวได้ทำความเข้าใจกับหมู่บ้านท่าดินแดง โดยจะทำ 2 ภาษา ให้ได้ศึกษาก่อนจะไปเจอกับประสบการณ์จริง

3) การถ่ายทอดความรู้

ภูมิปัญญาสืบทอดกันรุ่นสู่รุ่น

เรื่อง ป่าชายเลน มีสภาพสมบูรณ์มาก มีบึง คลอง พันธุ์ไม้ สัตว์ พืช และพืชสมุนไพร จำนวนมาก อาทิเช่น

- ไม้ใช้สอย ได้แก่ โกงกาง ตะบูน แสม ถั่วขาว ฝาด เป็นต้น
- ไม้ทำยา ได้แก่ แก้มหมอ ตาตุ่ม เป็ง เป็นต้น
- สัตว์บก ได้แก่ ลิง ตะกวด แย้ นกกินปลา งู เป็นต้น
- สัตว์น้ำ ได้แก่ ปูม้า ปูดำ กุ้ง หอย ปลา เป็นต้น

ภายในชุมชนมีการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นให้ใช้อย่างเพียงพอ โดยมีการตั้งขอบข่ายภายในชุมชน ดังนี้

การตัดไม้ คือ แบ่งพื้นที่บริเวณที่ตัดได้กับห้ามตัดไว้ และก่อนจะตัดจะต้องทำหนังสือไปขออนุญาตกับทางผู้ใหญ่บ้านก่อน คนในชุมชนให้ความร่วมมือกันดี โดยส่วนใหญ่ชาวบ้านก็จะตัดไปสร้างบ้านเรือน ที่พักอาศัย ไม่มีการลักลอบตัดไม้ภายในชุมชนเพื่อจะได้มีไม้ไว้ใช้ตลอดไป ตอนช่วงสึนามิ ได้ต้นโกงกางช่วยกันน้ำกันลมไว้ จึงโดนแค่ข้างหน้า

การจับปลา มีกฎชุมชนว่าห้ามใช้อวนตาถี่ ห้ามใช้ยาเบื่อ เพื่ออนุรักษ์ไว้ให้ลูกหลาน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ทำศูนย์การเรียนรู้ มีชาวบ้านมาอธิบายเรื่องหมู่บ้าน ระบบป่าชายเลน ทรัพยากร ถ้านักท่องเที่ยว มาเช้า-เย็นกลับ ก็จะพาไปชมวิถีชีวิตการทำมาหากินของชาวบ้าน ถ้ามาพักค้างคืนให้นอนโฮมสเตย์ จัดโปรแกรมพาไปดูวิถีชีวิต กระบวนการทำมาหากินอย่างลึกซึ้ง ให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัสด้วยตัวเอง มีการจับปู จับปลา จับหอย จับกุ้งด้วยตัวเอง นับเป็นอีกหนึ่งรสชาติที่สามารถสร้างประสบการณ์ความประทับใจให้กับนักท่องเที่ยว เพื่อเป็นการบอกต่อ หรือเดินทางมาอีกก็เป็นได้

<u>3.อาหารและสมุนไพร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ แกงไตปลา ปลาเปรี้ยว น้ำซุป หรือ น้ำพริก แกงเห็ดเหม็ด ผักหวานทอดกรอบ ผัดกาหยี หรือ ผัดเม็ดมะม่วงหิมพานต์

ภูมิปัญญาที่เลือก แกงผักหวาน

1) การสร้างความรู้

เป็นการสืบทอดรุ่นสู่รุ่น จากบรรพบุรุษ ถึงรุ่นปัจจุบัน

วัตถุดิบหลัก ได้แก่ ผักหวาน กะทิ

สรรพคุณ แก้ร้อนใน แก้โรคคางทูม แก้ปวดมดลูก ปวดข้อ

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- จดบันทึกทำเป็นคู่มือเกี่ยวกับผักหวาน ทั้งการปลูก การดูแลรักษา และการนำไปประกอบอาหาร
- จัดทำวิดีโอ เกี่ยวกับผักหวาน
- จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้

- จัดนิทรรศการให้ความรู้ในชุมชนและในโรงเรียน
- การถ่ายทอดความรู้ในชุมชน
- จัดอบรมภายในหมู่บ้าน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

- จัดทำศูนย์การเรียนรู้ขึ้นในป่าบริเวณที่มีผักหวานมากเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้เห็นของจริงและได้เรียนรู้วิธีการดูแลรักษา วิธีการเก็บยอดอ่อน เพื่อนำไปประกอบอาหาร โดยนักท่องเที่ยวจะได้เรียนรู้วิธีการทำอาหารจากผักหวาน และได้ฝึกทำอาหารจากชาวบ้าน

- จัดเตรียมพื้นที่ สำหรับให้นักท่องเที่ยวได้ปลูกผักหวานไว้เป็นที่ระลึกหรือจัดเป็นธนาคารผักหวาน โดยให้นักท่องเที่ยวปลูกผักหวานไว้ที่ป่าชุมชน และจะมีชาวบ้านเป็นผู้ดูแลให้ เพื่อจะให้นักท่องเที่ยวกลับมาเที่ยวที่ชุมชนอีกเพื่อมาดูผักหวานที่ตัวเองปลูกไว้

<u>4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน</u>

ภูมิปัญญาที่เลือก รองเง็ง

1) การสร้างความรู้

เป็นการรำเพื่อความสนุกสนาน ในสมัยก่อนจะแบ่งเป็น สองข้าง ข้างละ 7-10 คนมีการขับร้องโต้ตอบกัน และมีท่าเต้น แต่ปัจจุบันจะเป็นการเปิดเพลงแล้วเต้น ท่าเต้นนั้นสามารถกำหนดเอง และผู้ชมสามารถเต้นตามได้อุปกรณ์ประกอบด้วย กลอง ซอ ทับ ฉิ่ง ชุดการแสดง ผ้าห้อยคอ ยะยา

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

การจัดเก็บลงแผ่น CDจดบันทึกเป็นตำราชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้

มีการสอนกันรุ่นต่อรุ่น ในแต่ละงานที่มีการจัดแสดงงานประเพณี จะต้องมีการแสดงรองเง็ง 1 ชุด อยู่เสมอ

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

จัดเป็นการแสดงเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน : บ้านทุ่งนางดำ

วันที่ : 5 พฤษภาคม 2556

<u>1.วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u> :

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ การประมงชายฝั่ง อวนกุ้ง อวนปลา ตกหมึก วางลอบปู ลอบหมึก ลอบหอย ลอบปลาเก๋า

ภูมิปัญญาที่เลือก การวางอวน

1) การสร้างความรู้

การสร้างความรู้ คือจากการปฏิบัติ และประสบการณ์ โดยการนำเรือออกทะเล เมื่อไปถึงที่หมาย ให้ลดความแรงเครื่องลงจากนั้นก็ใช้ธงที่เตรียมมาไปมัดที่หูอวนทั้งสองข้างเพื่อทำเครื่องหมาย จากนั้นก็โยนธงข้างหนึ่งลงไปเพื่อปล่อยอวนลงทะเล เมื่อโยนธงแล้วเราก็ปล่อยสายธงลงไปเพื่อ ไม่ให้ธงจมน้ำ ปล่อยสายธงเสร็จ เราก็เริ่มปล่อยอวนลงน้ำไป เมื่อปล่อยอวนเสร็จ เราก็โยนธงอีกข้างหนึ่งลงไปแช่อวนไว้ในน้ำพอประมาณ จากนั้นก็วิ่งเรือไปเก็บอวนโดย จับธงข้างหนึ่ง แล้วก็เก็บอวนขึ้นเรือจนหมด ในระหว่างเก็บอวน เมื่อมีปลาติดขึ้นมา ก็ปลดปลาเลย แล้วก็นำปลาไปแช่น้ำแข็ง ในการวางอวนแต่ละครั้งจะต้องใช้คน 2 คน หากเราต้องการปลาอีก ก็ให้ปล่อยอวนลงน้ำซ้ำไปอีก งานในพื้นที่ๆประสบความสำเร็จแล้ว

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

จดบันทึก ทำเป็นตำราชุมชน พร้อมภาพประกอบ

3) การถ่ายทอดความรู้

มีการสอนรุ่นต่อรุ่น ลงไปปฏิบัติจริง

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

จัดกิจกรรมท่องเที่ยวโดยชุมชน ให้แก่นักท่องเที่ยว ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิธีการจับปลาน้ำลึก โดยการวางอวน นักท่องเที่ยวสามารถไปกับชาวประมงได้

<u>2.ระบบนิเวศและทรัพยากร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ป่าพรุ ป่าชายเลน ชายหาด ป่าดิบเขา ทุ่งหญ้าสะวันนา

ภูมิปัญญาที่เลือก การจัดการป่าและทรัพยากรธรรมชาติป่าชายเลน

1) การสร้างความรู้

เป็นการสร้างความรู้กันในครอบครัว ที่เป็นการบอกเล่าจากรุ่นสู่รุ่น จากบิดาสู่ลูกที่เห็นการประกอบอาชีพของบิดา อันเป็นวิถีที่คนทะเลต้องเรียนรู้ แล้วเกิดการจดจำและนำมาปฏิบัติได้

โดยป่าชายเลนทุ่งนางดำมีพื้นที่ 2500 ไร่ ป่าชายเลนทุ่งนางดำถือว่าเป็นป่าชายเลนที่สมบูรณ์มากเพราะว่ามีการอนุรักษ์และมีกฎของหมู่บ้านที่ห้ามตัดไม้ในป่าชายเลน และยังเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ เช่น ปูดำ ปูก้ามดาบ เคยกุ้ง ปลากระบอก ทำให้ชาวบ้านสามารถหาอาหารและสร้างรายได้ในป่าชายเลน เช่น การวางอวนปลากระบอก การวางไทรปลา ไทรปู

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

จัดทำเอกสารการเรียนรู้เกี่ยวกับป่าชายเลน และการจัดการป่าชายเลน จัดทำศูนย์การเรียนรู้ป่าชายเลน

3) การถ่ายทอดความรู้

ภูมิปัญญาสืบทอดกันรุ่นสู่รุ่น มีการสอนให้ลูกๆหลาๆน มีกิจกรรมที่ปลูกฝังให้เด็กนักเรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยววิถีชีวิตในชุมชนของเขา

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

นักท่องเที่ยวสามารถพายเรือคายัค และ เป็นที่เรียนรู้การวางอวนปลากระบอก วางลอบปู ปลาและเรียนรู้ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชายเลนของชาวบ้าน

<u>3.อาหารและสมุนไพร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ แกงส้ม แกงเห็ดเหม็ด แกงหัวกระทื้อ แกงเห็ดโคน หญ้าช่องทอด ข้ามต้มใบกระพ้อ ขนมต้มขาว ปลาแห้ง และปลาเค็ม

ภูมิปัญญาที่เลือก แกงหัวกระทือ

1) การสร้างความรู้

ใช้วิธีการเรียนรู้ในครอบครัว เป็นการสืบทอดรุ่นสู่รุ่น จากบรรพบุรุษ ถึงรุ่นปัจจุบัน มีวัตถุดิบคือหัวกระทืออ่อน กะทิ

มีสรรพคุณ คือ แก้ท้องอืด ขับลม

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

- จดบันทึกวิธีการทำ
- เขียนเป็นหนังสือคู่มือประจำหมู่บ้าน
- จัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้

จัดทำนิทรรศการให้ความรู้กับคนในชุมชน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

- ให้นักท่องเที่ยวได้ฝึกทำแกงหัวกระทื้อตั้งแต่ขั้นตอนแรกถึงขั้นตอนสุดท้าย เพื่อเป็นการให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้วิถีชีวิตของชุมชน

- ทำผลิตภัณฑ์ของชุมชน เช่น หัวกระทื้อตากแห้ง ชาหัวกระทื้อ บริการแก่นักท่องเที่ยว

<u>4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ พิธีกรรมต่างๆ ของชาวมุสลิม เช่น พิธีละหมาด ถือศีลอด วันอาซูรอ การทำหมวกเปี้ยว ร้องเพลงกล่อมเด็ก เพลงภาษายาวี

ภูมิปัญญาที่เลือก การทำหมวกเปี้ยว

1) การสร้างความรู้

การทำหมวกเปี้ยว เป็นภูมิปัญญาใหม่ เกิดจากมีคนมาสอนการสานหมวกในหมู่บ้าน เพื่อใช้ใส่กันแดดไปทำงานนอกบ้าน การทำหมวกเปรี้ยว คือ สานไม้เป็นลักษณะสามเหลี่ยมเป็นโครง แล้นำใบไม้มาวางแปะพื้นที่สามเหลี่ยมแล้วสานทับให้ใบไม้ติดเป็นลาย จากนั้นก็นำใบไม้มาสานตรงชายหมวกเพิ่มลูกเล่นให้สวยงามห้อยลงมาผู้หญิงจะทำเป็นกันทุกคน ทำขายด้วย โดยจะแบ่งหน้าที่กันทำ คนหนึ่งสานโครง อีกคนสานใบไม้ อีกคนทำชายหมวก เป็นต้น

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

จัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้าน สานหมวกเปี้ยวสอนลูกหลานในบ้าน จัดเก็บเป็นตำราชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้

ถ่ายทอดความรู้ในศูนย์เรียนรู้ชุมชน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

นำไปใช้ในการท่องเที่ยวชุมชน ให้นักท่องเที่ยวได้เรียนรู้การทำหมวกเปี้ยว ให้มีการสอน ช่วยทำ หรือถ้าใครอยากได้หมวกกลับบ้านด้วยฝีมือตนเองก็จะสอนให้ทำให้เสร็จ

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน : บ้านท่าเขา

วันที่ : 24 พฤษภาคม 2556

<u>1.วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u> :

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ การวางอวน วางลอบ ทำนา สวนยาง

ภูมิปัญญาที่เลือก การวางอวน

1) การสร้างความรู้

มีการสืบทอดกันรุ่นต่อรุ่นด้านการสร้างความรู้เรื่องภูมิปัญญาด้านวิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง ชาวชุมชมชนอาศัยอยู่ในวิถีชีวิตที่ต้องสร้างความรู้จากประสบการณ์ จากการสังเกตในวิธีการที่บิดามารดาปฏิบัติ แล้วนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติที่สืบทอดมาจนปัจจุบัน

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

เนื่องจากไม่มีการจดบันทุกใดๆ ได้แนะนำว่า ควรมีการจดบันทึก ทำเป็นตำราชุมชน พร้อมภาพประกอบเพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ

3) การถ่ายทอดความรู้

มีการสอนรุ่นต่อรุ่น เป็นการบอกเล่าแบบปากต่อปากและลงไปปฏิบัติจริง

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

นำไปใช้ในการประกอบอาชีพ มีการนำไปใช้ในครัวเรือนทั้งสิ้น

<u>2.ระบบนิเวศและทรัพยากร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ป่าชายเลนชายหาด การสังเกตุดูลมฟ้าอากาศ

ภูมิปัญญาที่เลือก การสังเกตุดูลมฟ้าอากาศ น้ำขึ้นน้ำลง

1) การสร้างความรู้

สร้างความรู้ด้วยการสังเกต จดจำ และคำบอกเล่าจากรุ่นพ่อแม่สู่ลูกหลานรุ่นหลังในครอบครัว เป็นวิถีความรู้ของชาวประมงที่ต้องสร้างความรู้ให้ตัวเองรู้จากประสบการณ์ และการสังเกตจดจำของตนเอง

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

จัดทำป้ายบอกเวลาน้ำขึ้น น้ำลง ประจำวัน เพราะว่าน้ำขึ้นน้ำลงจะไม่เหมือนกันทุกวัน

3) การถ่ายทอดความรู้

เรียนรู้จากรุ่นสู่รุ่น โดยใช้ประสบการณ์การจริง

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

จัดทำป้ายเพื่อบอกนักท่องเที่ยวในการลงพายเรือเที่ยวรอบเกาะและป่าชายเลน จะต้องรู้ว่าน้ำขึ้น น้ำลง ลม พายุ ถ้านักท่องเที่ยวไม่รู้ก็จะเกิดอันตรายแก่นักท่องเที่ยวได้

<u>3.อาหารและสมุนไพร</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ น้ำพริกกะปิ กินกับผักพื้นบ้าน แกงส้มปลาทะเล แกงไตปลา และแกงเลียงผักรวม

ภูมิปัญญาที่เลือก น้ำพริกกะปิ

1) การสร้างความรู้

ใช้วิธีการเรียนรู้ในครอบครัว เป็นการสืบทอดรุ่นสู่รุ่น จากบรรพบุรุษ ถึงรุ่นปัจจุบัน เป็นอาหารที่ต้องมีทุกมื้อ ในทุกๆบ้าน

วิธีการทำ คือ นำกะปิ หอมแดง มะนาว กุ้งสด หรือปลาชิงชังและพริกสดที่ปลูกไว้ข้างบ้าน จากนั้นหั่นพริก ซอยหอมแดง หั่นกุ้งที่ลวกแล้วเป็นชิ้นเล็กๆ ใส่กะปิ บีบมะนาว ใส่น้ำนิดหน่อย ใส่มะขามเปียกนิดนึง ใช้มือขยำ จะโขลกก็ได้ แต่ถ้าโขลกไม่ต้องใส่น้ำ เสร็จแล้วนำมาปรุงรสตามต้องการ แล้วกินกับผักได้ทุกชนิด ผักลวกผักสดได้ทั้งนั้น

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ไม่มีกระบวนการจัดเก็บที่ชัดเจน โดยมีการเสนอแนวทางในการจัดเก็บดังนี้ จัดทำเป็นคู่มือองค์ความรู้ภูมิปัญญาการทำผ้าบาติก และมีการสอนการผลิตผ้าบาติกให้นักเรียน และเด็กๆ ในชุมชน โดยเชื่อมโยงกับรายวิชาในหลักสูตรของโรงเรียนต่างๆในชุมชน เพื่อนำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นได้ต่อไป

3) การถ่ายทอดความรู้

สอนลูกหลานรุ่นสู่รุ่น เด็กๆ พอเริ่มกินเป็นอยากกิน ก็ทำเป็นแล้ว จะสอนทำตอนนั้นเลยสูตรน้ำพริกก็ทำเองมีการถ่ายทอดกันมารุ่นสู่รุ่นเช่นกัน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ให้นักท่องเที่ยวได้รับประทาน โดยนักท่องเที่ยวชาวไทยที่เข้ามา ก็มีน้ำพริกกะปิขึ้นโต๊ะอาหารให้เสมอ ส่วนชาวต่างชาติไม่ได้จัดขึ้นโต๊ะให้ เนื่องจากเขาไม่ชอบ

<u>4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน</u>

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ผ้าบาติก สำหรับอุปกรณ์ประมง ได้แก่ อวน ลอบ และงานจักสานต่างๆ

ภูมิปัญญาที่เลือก การทำผ้าบาติก

ที่มา เริ่มต้น จากนำองค์ความรู้ที่ได้จากเจ้าหน้าที่พัฒนากรมฝีมือแรงงาน เริ่มจากการลอกลายแบบชั้นเดียว ลงในผ้าเช็ดหน้า เมื่อฝึกฝนจนชำนาญมากขึ้นเรื่อยๆ จากลายแบบชั้นเดียว ก็พัฒนาลายให้มีความซับซ้อนมากขึ้น มีการพัฒนาการผสมสี โดยความรู้ที่มีการพัฒนาเพิ่มเติมเกิดจากกลุ่มที่แม่บ้านพัฒนาฝึกฝนฝีมือต่อๆ กันเอง เพราะกรมพัฒนาฝีมือแรงงานจะเข้ามาให้ความรู้ปีละ 1 ครั้ง ดังนั้น ผู้ที่ได้รับการอบรมรุ่นแรก ก็นำความรู้มาถ่ายทอดให้คนรุ่นที่ 2 ต่อๆ กันไป จนในปัจจุบัน สามารถพัฒนาลายได้หลาหลายมากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นลายดอกดาหลา ดอกชบา ดอกลินลี่ ลายนกเงือก และลายดอกบัว เป็นต้น

1) การสร้างความรู้

ชุมชนเริ่มสร้างความรู้ แสวงหาความรู้ เพราะช่วงโลซีชั่น นักท่องเที่ยวน้อย ไม่สามารถออกไปหาปลาได้ หรือทำอาชีพอื่นๆ ได้ ทำให้เริ่มแสวงหาความรู้ทางสินค้าหรือผลิตภัณฑ์อื่นๆ เพิ่มเติมเพื่อมาพัฒนาอาชีพของกลุ่มแม่บ้าน ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ โดยไปเห็นอาชีพการผลิตผ้าบาติกนี้จากเกาะภูเก็ตจึงสนใจที่จะมาลองผลิตที่ชุมชนของตนเองบ้าง จึงไปติดต่อที่กรมพัฒนาแรงงาน ตั้งแต่ปี 2546 จากนั้นจึงมีเจ้าหน้าที่มาสอนที่ชุมชน และฝึกปฏิบัติเรื่อยมา

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ไม่มีกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆที่ชัดเจน แม้จะมีการปฏิบัติกันอย่างเป็นรูปธรรมก็ตาม มีเพียงการรวมตัวของสมาชิกชุมชนที่ก่อตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกิจกรรมต่างๆ โดยมีการเสนอแนวทางในการจัดเก็บดังนี้ 1) จัดทำเป็นคู่มือองค์ความรู้ภูมิปัญญา และมีการสอนการผลิตผ้าบาติกให้นักเรียน และเด็กๆ ในชุมชน โดยเชื่อมโยงกับวิชาโครงงานในหลักสูตรของโรงเรียนต่างๆในชุมชน เพื่อนำไปสู่การถ่ายทอดภูมิปัญญานั้นๆ

3) การถ่ายทอดความรู้

- เรียนรู้กันเองในชุมชน ส่วนใหญ่คนที่เป็นแล้วก็จะสอนต่อๆ กัน เป็นรุ่นสู่รุ่น
- มีการสอนการผลิตผ้าบาติกให้นักเรียน และเด็กๆ ในชุมชน โดยเชื่อมโยงกับวิชาโครงงานของโรงเรียน และถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็กๆ ในชุมชนในช่วงวันเสาร์-อาทิตย์ แล้วทดลองให้เด็กๆ ในชุมชน นำสินค้าหรือผลิตภัณฑ์มาจำหน่ายที่ศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

- ชุมชนมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายท่องเที่ยวชุมชน จัดสถานที่ศูนย์จำหน่ายสินค้าชุมชน มีการนำสินค้าผ้าบาติกที่ผลิตเสร็จแล้วมาจำหน่าย

- กลุ่มผ้าบาติกมีการผลิตผ้า ณ ศูนย์จำหน่ายสินค้า ซึ่งเป็นแรงจูงใจ ให้กับนักท่องเที่ยวที่มาจับจ่ายซื้อของให้เห็นกระบวนการผลิตผ้าบาติก นักท่องเที่ยวสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตมาลงมือทำเองได้ด้วย หรือสามารถสั่งลาย หรือผลิตลายเองได้

- กลุ่มมีการเชื่อมโยงเครือข่ายกับโรงแรมรอบๆ พื้นที่ นำกิจกรรมการทำผ้าบาติกเสริมเป็นกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวโดยทางกลุ่มจะจัดทีมงาน จัดอุปกรณ์ อาทิ ผ้า สี หรือเทียน เพื่อไปสอนให้นักท่องเที่ยวลงสีที่โรงแรมหรือที่พักได้

แบบบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น

โครงการวิจัย การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว

ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์ : กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

กลุ่มชุมชน : บ้านอ่าวกะพ้อ

วันที่ : 25 พฤษภาคม 2556

<u>1.วิถีเกษตรกรรมและการประมงชายฝั่ง</u> :

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ การวางอวน การทำลอบดักปลา ทำนา สวนยาง

ภูมิปัญญาที่เลือก การทำลอบดักปลา

1) การสร้างความรู้

มีการสร้างความรู้จากการสังเกตุ จดจำ พฤติกรรมของสัตว์น้ำ และถ่ายทอดจากบรรรพบุรุษสู่ลูกหลาน

วิธีการทำ : นำไม้หลายขาด ประมาณ 30 กว่าต้น มาตอกกับตะปู แล้วใช้เนื้ออวนคลุม นำลวดมาถักที่ปากงาทางเข้า ใช้เวลาทำประมาณ 2 วัน นำไปวางที่เกาะเขียว เกาะราชา เกาะห้า เป็นท้องทะเลลึก 40-50 เมตร ออกจากท่าเรือนำรอบไปวางใช้เวลา 3-4 ชม.

การวางลอบ ใช้เวลาวาง 15 วัน กู้ครั้งหนึ่ง บางครั้งได้ปลามากขายได้เป็นแสนบาท แต่บางครั้งก็ขาดทุนไม่ได้ค่าน้ำมันเรือ

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

เรียนรู้กันเองในชุมชนส่วนมากเป็นการบอกต่อ แบบปากต่อปาก สอน แนะนำจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งอยากให้มีการจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบของวารสาร หรือ สื่อดิจิทอล เพื่อส่งเสริมความรู้ เพื่อให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่หันมาใส่ใจ เรียนรู้วัฒนธรรมพื้นถิ่นของชุมชนของตน

3) การถ่ายทอดความรู้

ถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล เช่น จากผู้ใหญ่ไปสู่ลูกหลาน หรือจากผู้ชำนาญในชุมชนสู่เยาวชนรุ่นใหม่

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

การเชื่อมโยงกับเครือข่ายท่องเที่ยวโฮมสเตย์ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญา และสร้างพิพิธภัณฑ์วิถีประมงเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว

2.ระบบนิเวศและทรัพยากร

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ป่าชายเลนที่สมบูรณ์มาก ดาวทะเล สายหมอเรือเพลา ตัวยาวๆ ลายๆ หลากสี หญ้าคาทะเล น้ำตกหินกอง น้ำไหลลงมาจากเขาถึงทะเล และน้ำตกบ่อน้ำท่อ เป็นน้ำซึมไหลลงมา

ภูมิปัญญาที่เลือก แหล่งหญ้าทะเล

1) การสร้างความรู้

สร้างความรู้จากการสังเกตุ จดจำ เรียนรู้ระบบนิเวศของแหล่งหญ้าทะเล พฤติกรรมของสัตว์น้ำ และถ่ายทอดจากบรรรพบุรุษสู่ลูกหลาน ศึกษาวิจัยเพิ่มเติมิร่วมกับสถาบันการศึกษา (มหาวิทยาลัย) เพื่อให้ได้ข้อมูลความรู้ทางวิทยาศาสตร์ด้วย

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ต้องการให้มีการจัดเก็บองค์ความบบนิเวศหญ้าทะเล และดาวทะเล รู้ เในรูปแบบของวารสาร หรือ สื่อดิจิทอล เพื่อส่งเสริมความรู้เพื่อให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่หันมาใส่ใจ เรียนรู้ระบบนิเวศและทรัพยากรธรรมชาติ ของชุมชนของตน

3) การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ในเรื่องของถ่ายทอดความรู้ระหว่างบุคคลไปสู่บุคคล เช่น จากผู้ใหญ่ไปสู่ลูกหลาน หรือจากผู้ชำรู้ในชุมชนสู่เยาวชนรุ่นใหม่เพื่อให้ภาคภูมิใจในบ้านเกิด มีการบรรจุเข้าในหลักสูตรการเรียนการสอน เกี่ยวกับภูมิปัญญา และระบบนิวศชุมชน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

จัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ เกี่ยวกับระบบนิเวศ และการศึกษาเกี่ยวกับ แหล่งหญ้าทะเลและดาวทะเลรวมถึงจัดเป็นแหล่งเรียนรู้สำหรับนักวิจัย และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3.อาหารและสมุนไพร

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ แกงปลิงทะเล และสมุนไพร ต้นกำแพงเจ็ดชั้น

ภูมิปัญญาที่เลือก อาหาร คือ แกงปลิงทะเล และสมุนไพร คือ ต้นกำแพงเจ็ดชั้น

- แกงปลิงทะเล เป็นอาหารที่ทุกครัวเรือนทำได้ องค์ประกอบจะมีเครืองเทศ อาทิ เครื่องสา ลูกยี่หร่า รากผักชี ตะไคร่ ขมิ้น พริกแห้ง รากผักชี ซึ่งเป็นสมุนไพรที่ให้ความรู้สึกเผ็ดร้อน จากนั้นเคียวกะทิ กับเครื่องแกง ใส่กะปิ และใส่มะพร้าวขูดเพื่อให้เกิดความมัน หอม และเข้มข้นมากยิ่งขึ้น ส่วนปลิงที่จะมาทำอาหารจะต้องนำมาผ่าท้อง มาต้ม จากนั้นก็ขูดหินปูน หรือหนังดำออก หรือจะนำปลิงที่ได้มาย่าง จากนั้นก็เอามาแกงก็ได้

- สมุนไพรต้นกำแพงเจ็ดชั้น เป็นสมุนไพรที่คนในชุมชน ผู้เฒ่าผู้แก่แนะนำ บอกต่อๆ กัน กระบวนการการผลิต คือ ต้นกำพงเจ็ดชั้น เป็นต้นไม้ใหญ่ครึ่งบกครึ่งน้ำที่มักขึ้นในบริเวณน้ำกร่อย

สามารถตัดส่วนไหนของต้นไม้ก็ได้ จากนั้นนำมาตากให้แห้ง หั่นบางๆ แล้วนำมาต้ม ทานน้ำ แทนยากระสัยเส้น ควรดื่มอย่างน้อยคืนละหนึ่งแก้ว

1) การสร้างความรู้

- แกงปลิงทะเล เป็นอาหารพื้นถิ่นที่มีการทำรับประทานอยู่แล้วในชุมชน โดยทำได้เพียงบางฤดูกาลเท่านั้น คนในชุมชนจะนิยมทำแกงปลิงในช่วงฤดูน้ำแห้ง
- สมุนไพรกำแพงเจ็ดชั้น เป็นพื้นที่ขึ้นมากในชุมชนที่ผู้รู้ และปู่ย่าตายายแนะนำกันมาว่ามีคุณสมบัติเป็นยาสมุนไพร รับประทานบ่อยๆ ได้ สุขภาพจะแข็งแรง

เป็นการเรียนรู้กันเองในชุมชนส่วนมากเป็นการบอกต่อ แบบปากต่อปาก สอน แนะนำจากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ต้องการให้มีการจัดเก็บองค์ความรู้ในรูปแบบของวารสาร หรือการ์ตูนส่งเสริมความรู้ เพื่อให้เด็ก เยาวชน คนรุ่นใหม่หันมาใส่ใจ เรียนรู้วัฒนธรรมพื้นถิ่นของชุมชนของตน

3) การถ่ายทอดความรู้

เป็นการบอกเล่าแบบปากต่อปาก เป็นวัจนภาษา โดยผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน แนะนำ บอกต่อๆ กันมา และรวมทั้งอวัจนภาษาที่เป็นท่าทาง วิธีการปฏิบัติที่สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น จนถึงปัจจุบัน

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ชุมชนมีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายท่องเที่ยวโฮมสเตย์ โดยจะนำนักท่องเที่ยวมาทานอาหารร่วมกันที่บ้านใดบ้านหนึ่งหมุนเวียนกันไป โดยแต่ละบ้านจะนำอาหารมาช่วยเสริม หรือนำอาหารที่ร่วมด้วย

<u>4) ประเพณี วัฒนธรรม และหัตถกรรมพื้นบ้าน</u>

บ้านอ่าวกะพ้อ เป็นชุมชนมุสลิมที่ศรัทธา และยึดมั่นในศาสนาอย่างเคร่งครัด จึงดำรงวิถีของชุมชนตามวิถีแห่งอิสลาม เป็นเสน่ห์ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเรียนรู้ และสัมผัสกับความงดงาม เรียบง่าย และวิถีศรัทธาแห่งพระเจ้าเป็นภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ควรอนุรักษ์ และสืบทอด

ภูมิปัญญาที่มีอยู่ ได้แก่ ประเพณีการละหมาดวันศุกร์ การแต่งงาน การถือศีลอด งานเมาลิด และการเฝ้ากุโบร์ หรือสุสาน

หัตถกรรมพื้นบ้านส่วนใหญ่ การทำอุปกรณ์ประมง ได้แก่ อวน ลอบ และงานจักสานต่างๆส่วนใหญ่ทำใช้กันในครัวเรือน

ภูมิปัญญาที่เลือก การทำอุปกรณ์ประมง และประเพณีทางศาสนา

1) การสร้างความรู้

มีวิธีการสร้างความรู้ที่เป็นการเรียนรู้กันเองในชุมชน ส่วนมากเป็นการบอกต่อแบบปากต่อปาก จากรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่ง ส่วนความรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตมุสลิม ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น จากการสอน และการเรียนศาสนา

2) การจัดเก็บองค์ความรู้

ไม่มีกระบวนการจัดเก็บองค์ความรู้เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ จึงเสนอแนวทางในการจัดเก็บองค์ความรู้ไว้ที่ มัสยิด และโรงเรียนสอนศาสนา ตลอดจนการจัดเก็บไว้ในพิฑิธภัณฑ์ชุมชน

3) การถ่ายทอดความรู้

ถ่ายทอดความรู้ผ่านโรงเรียนสอนศาสนา และพ่อ แม่ สู่ลูก

4) การนำความรู้ไปใช้ประโยชน์

ส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์ เน้นศึกษาเรียนรู้วิถีมุสลิม

ภาคผนวก จ

ฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของเครือข่ายท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดพังงา

ผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ FACEBOOK ชื่อ : การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น จ.พังงา

ภาคผนวก ก

ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ชุมชนบ้านโคกไคร

กลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านโคกไคร
KOK-KRAI COMMUNITY TOURISM

ต.สะรุ่ย

บ้านโคกไคร
Hatari
HE-S18M1
Electric Slide Fan
Hatari
HE-S18M1
Electric Slide Fan

ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ชุมชนบ้านท่าเขา

ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ชุมชนบ้านทุ่งนางดำ

ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ชุมชนบ้านบางพัฒน์

การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาศักยภาพการท่องเที่ยว
ผ่านแนวคิดเครือข่าย คุณค่าสหกรณ์
: กรณีศึกษาเครือข่ายการท่องเที่ยวชุมชน จังหวัดพังงา

ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ชุมชนบ้านอ่าวกะพ้อ

ภาพการจัดเวทีสัมมนาเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
ชุมชนบ้านสามช่องเหนือ

ยินดีต้อนรับ

WELCOME
ยินดีต้อนรับ